

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Katolická teologická fakulta

Katedra teologické etiky a spirituální teologie

Bc. Jana Trojovská Drahovzalová

SVOBODA

JAKO ZÁKLADNÍ LIDSKÁ POTŘEBA A POŽADAVEK

Diplomová práce

Vedoucí práce: ThLic. Tomáš Holub, Th.D.

PRAHA 2009

Poděkování

Děkuji ThLic. Tomáši Holubovi, Th.D. za vedení této práce a za ochotnou pomoc při její přípravě.

Děkuji Janu Šlégrovi, SL.D. za zapůjčení literatury a konzultace, které mi poskytl.

Děkuji celé své rodině za trpělivost a podporu. Zejména děkuji rodičům za obětavé hlídání všech dětí a vzornou péči o ně.

Děkuji všem, kteří mě povzbuzovali a podporovali svými modlitbami.

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a v seznamu literatury a pramenů jsem uvedla veškeré informační zdroje, které jsem použila.

V Praze dne 5. května 2009

Obsah

1	Úvod	5
2	Pojem „svoboda“	7
	2.1 Rozdělení svobody	7
	2.2 Omezení svobody	9
	2.3 Svoboda pozitivní a negativní	11
	2.4 Svoboda vnější a vnitřní	12
	2.5 Svoboda Boží a lidská	15
3	Biblické prameny svobody	18
	3.1 Svoboda ve Starém zákoně	19
	3.2 Svoboda v Novém zákoně	25
	3.2.1 Téma svobody v synoptických evangeliích	25
	3.2.2 Svoboda u sv. Jana	26
	3.2.3 Pavel, apoštol svobody	27
	3.2.4 Svoboda v listu Jakubově	32
	3.3 Shrnutí biblické svobody	33
4	Vnímání lidské svobody v průběhu dějin	34
	4.1 Antika	34
	4.1.1 Pojetí svobody v Řecku a v Římě	35
	4.1.2 Svoboda v křesťanském starověku	37
	4.2 Středověk	41
	4.3 Přejít od středověku k novověku	44
	4.4 Novověk	48
	4.5 Moderní doba	51

5	Lidská svoboda v pohledu katolické církve ve 2. polovině 20. století.....	56
5.1	II. vatikánský koncil	57
5.1.1	Náboženská svoboda v deklaraci <i>Dignitatis humanae</i> a její východiska..	57
5.1.2	Spiritualita osvobození v konstituci <i>Gaudium et spes</i>	59
5.1.3	Lidská důstojnost v deklaraci <i>Nostra aetate</i>	60
5.1.4	Shrnutí pohledu II. vatikánského koncilu na lidskou svobodu.....	61
5.2	Jan Pavel II.....	62
5.2.1	Encyklika <i>Redemptor hominis</i>	63
5.2.2	Papež svobody a humanismu poprvé v rodném Polsku	64
5.2.3	Projev na generálním shromáždění OSN 2. října 1979	65
5.2.4	Encyklika <i>Veritatis splendor</i>	66
5.2.5	Encyklika <i>Evangelium vitae</i>	68
5.2.6	Projev na generálním shromáždění OSN 4. října 1995	74
5.2.7	Encyklika <i>Fides et ratio</i>	75
5.2.8	Přínos učení Jana Pavla II. k otázce lidských práv a důstojnosti člověka .	76
6	Závěr.....	78
7	Seznam použité literatury	80
7.1	Literatura.....	80
7.2	Internetové zdroje	82
8	Seznam použitých zkratk.....	85
9	Resumé	86
10	Resumé	87

1 ÚVOD

Téma „Svoboda jako základní lidská potřeba a požadavek“ jsem si vybrala z důvodu jeho stálé aktuálnosti v dnešní postmoderní době, a proto, že silně ovlivňuje sociální realitu, i přesto, nebo možná právě proto, že téměř každý člověk má na lidskou svobodu jiný názor, a je tedy velmi složité určit, co to vlastně svoboda je. Ve své práci se snažím najít takovou normu svobody, která bude respektovat jedinečnost každého člověka a bude opravdovou svobodou pro každého jedince bez rozdílu vyznání, rasy nebo pohlaví.

Mým původním záměrem bylo nahlížet na lidskou svobodu především jako na vnitřní záležitost každého člověka a na její důležitost zejména ve vypjatých životních situacích ať už jednotlivců nebo celé společnosti. Ale od toho jsem upustila, a snažila jsem se spíše najít a odhalit nit, která ukazuje touhu lidí po svobodě od pradávna až po současnost, kdy hlavním kritériem bylo sepětí svobody s lidskými právy. Využila jsem metodu studia historických materiálů a třídila jsem je podle míry vlivu na lidská práva.

Práce je rozdělena do čtyř kapitol. V první kapitole jsem vymezila pojem svoboda, uvedla jeho základní rozdělení a omezení. Závěr této kapitoly přímo ukazuje na kapitolu druhou, v níž jsem uvedla biblické základy svobody a to z pohledu starozákonního i novozákonního, přičemž největší prostor věnuji Pavlovi z Tarsu, který je ne nadarmo nazýván apoštolem svobody. Ve třetí kapitole jsem se zaměřila na lidskou svobodu od jejích počátků, ale nezahrnula jsem již biblický rozměr, neboť tomu je věnována samostatná kapitola. První náhled je zaměřen na antiku a poté jsem již chronologicky sledovala názory, které měly nejpodstatnější vliv na vývoj chápání lidské svobody. Z právního hlediska je vrcholným dokumentem Všeobecná deklarace lidských práv a svobod, kterou vydala Organizace spojených národů 10. prosince 1948. Tento dokument je také rozebrán na konci třetí kapitoly. Poslední kapitolu jsem věnovala vývoji chápání lidské svobody katolickou církví ve 2. polovině 20. století. Hlavním impulzem proměny katolického smýšlení byla encyklika Jana XXIII. *Pacem in terris*, na níž navázaly dokumenty Druhého vatikánského koncilu a encykliky Jana Pavla II., z nichž se věnuji *Redemptor hominis*, *Veritatis splendor*, *Evangelium vitae* a *Fides et ratio*. Zmiňuji zde také papežovu první návštěvu Polska a jeho projevy na generálním shromáždění OSN, v nichž je zřetelný rozpor mezi vnímáním svobody v demokratické společnosti a v katolické církvi. Celá kapitola je řazena chronologicky.

Vzhledem k tomu, že jsem zvolila jinou cestu k cíli, než jsem původně zamýšlela, jsem plně nerespektovala zadání diplomové práce. Tento pohled je ale méně obvyklý a mohl by být přínosnější, neboť pohled na lidskou svobodu především jako na svobodu vnitřní je v křesťanství poměrně častý. Dále přiznávám pouze částečný přehled práce, kterou tomuto tématu věnoval Jan Pavel II., neboť jejímu systematickému zpracování by díky značnému rozsahu mohla být věnována samostatná práce.

Přínosem této práce je neobvyklý pohled na lidskou svobodu z pohledu lidských práv a svobod s přihlédnutím k celé historii lidstva, kdy hnacím motorem naplnění lidské svobody byla především touha po štěstí, které měla svoboda lidem přinést.

2 POJEM „SVOBODA“

Svoboda (latinsky *libertas*, francouzsky *liberté*, anglicky *liberty*, polsky *wolność*, rusky *svoboda*) je etický pojem, protože se vždy týká rozhodování a jednání. V nejširším významu toto slovo znamená moci se rozhodovat jen podle svého uvážení, určovat své jednání jen z vlastních zásad, tedy bez zevního nátlaku. Proto je nezbytná svoboda svědomí, svoboda náboženská, svoboda přesvědčení, svoboda myšlenky a svoboda slova. Důsledkem takto individualisticky pojaté svobody je však to, že stejnou míru svobody musíme přiznat i ostatním. Problematická je především svoboda vůle, která byla dlouhou dobu na jedné straně hájena, na druhé popírána. Svobodu, která se vyznačuje naprostou bezzákonností, nazýváme *libovůlí*. Naproti tomu svobodu omezenou zákonem, který subjekt přijímá, nazýváme *autonomní*. „Já“, které chce, je omezováno „já“, které myslí. Svoboda je často chápána také ve smyslu výsady.¹

Pojem svoboda je velmi rozšířený a používá se v mnoha významech, jako například svoboda politická, náboženská, svoboda svědomí, náboženského vyznání či svoboda názoru. i přesto, že svoboda nepatří mezi ctnosti, jako například moudrost, spravedlnost, uměřenost, zdrženlivost, statečnost, poslušnost či trpělivost, přece má v dějinách církve své významné postavení. Ve Starém zákoně jí není přikládán zvláštní význam, mnohem více je zde ceněna spravedlnost, ale v Novém zákoně je vysoce hodnocena zejména zásluhou apoštola Pavla. Její největší rozmach v Evropě nastává ke konci osmnáctého století během Velké francouzské revoluce. V křesťanství se na ní začíná klást důraz zejména v posledních padesáti letech, a to díky encyklice Jana XXIII. *Pacem in terris* a Druhému vatikánskému koncilu, na němž byla svoboda jedním ze stěžejních témat. Nezůstává opomenuta ani v mnoha encyklikách Jana Pavla II., který svobodě jako základnímu lidskému právu věnoval velkou pozornost.

2.1 Rozdělení svobody

Existují různé výměry a formy svobody, přičemž chápání toho, co svoboda znamená, se liší nejen mezi jednotlivci, ale především v různých kulturních prostředích.

¹ Srv. Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí, heslo Svoboda. Původní vydání Praha: Ladislav Horáček, 1906. Fotoreprint Paseka: Argo: Sdružení pro Ottův slovník naučný, 2001. Díl XXIV., 446.

Následující rozdělení vychází z „Učebnice základů etiky“ od Jiljí V. Příkaského.²

Svoboda fyzická: jedná se o možnost volného pohybu, která není nikým a ničím omezována. o tuto svobodu přichází například vězeň, ale je často omezována různými totalitními systémy, například tím, že není dovoleno vycestovat do kterékoli cizí země.

Svoboda psychická: spočívá v možnosti používat psychické schopnosti pokud možno co nejvíc nezávisle na okolním světě. O tuto svobodu přichází lidé, kteří jsou psychicky nemocní, či lidé týraní a zneužívání, kteří jsou pod vlivem někoho, kdo je zneužívá nebo manipuluje.

Svoboda morální: znamená možnost volby i přes vnější nebo vnitřní omezení. Této svobody nelze člověka úplně zbavit, nelze poznat, zda člověk tuto svobodu má či nemá a na jaké úrovni, nicméně lze tuto svobodu v člověku podstatně snížit. Někteří lidé se jí raději vzdají, protože nemají sílu k odporu. Například vězeň, který ví, že když neodpoví podle toho, co po něm dozorce chce, bude mučen, raději odpoví hned. Ale může také odolat mučení a nepřiznat to, co je požadováno. Takovouto svobodu má málokdo, je výsledkem dlouhodobé silné vůle, je třeba si ji „vypěstovat“.

Svoboda vůle patří k morální svobodě a je základní podmínkou a předpokladem mravního jednání. Svoboda vůle znamená, že člověk je schopen sám sebe určovat, rozhodovat se na základě vlastního uvážení. Je to „mohutnost, která je založená v rozumu a ve vůli jednat nebo nejednat, udělat to či ono a tak sám od sebe konat vědomé skutky. Díky svobodné vůli rozhoduje každý sám o sobě.“³ Ovšem „možnost samostatně se rozhodovat je závislá na poznání toho, k čemu je vlastně možné se rozhodnout.“⁴ „Svoboda je v člověku silou umožňující růst a zrání v pravdě a dobru. Svoboda dosahuje své dokonalosti, když je zaměřena na Boha, který je naší blažeností.“⁵ Do svobody vůle patří všechny rozhodovací procesy, tedy i motivace.

Ve většině kultur znamená svoboda především *svobodu volby*. „Je to praktická, konkrétní odpověď na pobídku rozumu. Záleží v nezávislosti na jakékoli vnitřní nutnosti.“⁶ Člověk se tedy rozhoduje na základě vlastního rozhodnutí, musí říci konkrétní ano či ne, chci nebo nechci, udělám nebo neudělám. Podstatou svobody volby je možnost učinit to, co pokládáme za dobré. Ovšem musíme mít alespoň dvě možnosti, abychom měli z čeho

² PŘÍKASKÝ Jiljí V.: Učebnice základů etiky, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, 25–26.

³ Katechismus katolické církve, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, čl. 1731.

⁴ BROŽ Vojtěch: Morální teologie, První část: Obecná morálka, Hradec Králové, 2005, 81.

⁵ Katechismus katolické církve, čl. 1731.

⁶ PŘÍKASKÝ: op. cit., 26.

vybírat. Svobodný je ten, kdo má nějakou, i když třeba omezenou, možnost výběru, a to vnitřní nebo vnější. Čím více možností se mu nabízí, tím je svobodnější. Zvolit si můžeme například vzdělání, zaměstnání, přátele, koníčky, ale také například to, co budeme mít dnes k obědu. Náš výběr je vždy limitován, není nikdy neomezený. Z tohoto pohledu jsme na jedné straně svobodní - můžeme si něco zvolit, na druhé straně jsme nesvobodní - nemůžeme si zvolit situaci, v níž budeme naši volbu realizovat. Jsme tedy více nesvobodní, než svobodní, protože situace nás determinuje více než možnosti, z nichž můžeme volit. u svobody volby je podstatné, že vždy vychází z nitra člověka, ovšem člověk není k ničemu nucen. Pokud se objeví nějaké vnější vlivy, dokáže je vůle ignorovat. Svoboda volby má dva podstatné aspekty, a to negativní aspekt, kterým je nepřítomnost vnitřní determinace, a pozitivní aspekt, kterým je sebeurčování subjektu, tedy subjekt si sám vybírá hodnoty, které se mu líbí.

2.2 Omezení svobody

Lidská svoboda není absolutní, je podmíněna mnoha faktory, a je vždy něčím omezena. Absolutní svobodu má jen Bůh, ale člověk má svoji svobodu ohraničenou určitými znalostmi, dovednostmi, sociálním prostředím, zdravím či nemocí, ale třeba i penězi. Je ovlivněn situací, v níž se rozhoduje, a kterou není schopen podstatně změnit.

Existují různá kritéria dělení omezení svobody. Toto vychází z „Učebnice základů etiky“ od Jiljí V. Příkaského⁷ a z „Morální teologie“ od Vojtěcha Brože.⁸

Mezi hlavní vlivy, které lidskou svobodu omezují, čímž zabraňují tomu, aby lidské jednání bylo plně vědomé a dobrovolné, patří například:

- a) *zdravotní poruchy* - mezi zdravotní poruchy, které ovlivňují pravdivé poznání a svobodné chtění, patří fobie (omezují) a psychózy (znemožňují);
- b) *biosociální vlivy* - patří sem zjištění souvislostí, jak ovlivňuje celý dosavadní život jedince jeho chování, rozhodování a jednání; tyto vlivy zkoumá hlubinná psychologie, mimo jiné je to celý dosavadní život jedince, vše, co dosud prožil, v jakém prostředí vyrůstal, jaké byly priority jeho výchovy, jeho věk, pohlaví, nemoci a hendikepy, zvyky, a podobně; patří sem ale i vše, co dosud prožil, jak se v daných situacích choval, k čemu se odhodlal a co dokázal dokončit;

⁷ Tamtéž, 28–35.

⁸ BROŽ: Morální teologie, 83–84.

- c) *afekty* - jednání převážně z popudu intenzivních aktuálních emocí, afektů a nálad, kdy je jedinec plně v jejich zajetí; jejich projevy (strach a hněv) nedokáže nijak kontrolovat či omezit a tyto jsou schopny ho částečně nebo úplně zbavit vnitřní svobody;
- d) *násilí* - jedná se o násilí fyzické i psychické, kterému jedince vystavuje buď jednotlivec, nebo celá společnost (například totalitní systémy)
- e) *nepozornost* - k dokonalému mravnímu činu je zapotřebí plné pozornosti; pokud člověk vykoná zlo z nepozornosti, která je nezaviněná, nemůže se mravně hodnotit jako zlo vykonané dobrovolně a vědomě;
- f) *nevědomost* - zde se jedná o mravní hodnocení určitého jednání; pokud člověk něco koná, ale neví, že je to nesprávné, jedná se o nevědomost nezaviněnou, která mravní čin nezakládá, je tedy omluvitelná; pokud ale ví, že jednání je nesprávné, jedná se o nevědomost zaviněnou, která mravní čin zakládá, není tedy omluvitelná; třetí kategorií je nevědomost záměrná, kdy člověk ze strachu odmítá poznání, tato nevědomost mravní čin nejen zakládá, ale je navíc přitěžující okolností.

Omezení lidské svobody v určitém lidském skutku může být v takovém rozměru, že tento čin nemůže být mravně hodnocen. „Základní zásada zní, že zcela nedobrovolný čin vlivem nevědomosti nebo nesvobody v jednání úplně vylučuje mravní odpovědnost, částečně nedobrovolný vylučuje mravní odpovědnost přiměřeně nedobrovolnosti.“⁹

Z tohoto by se mohlo zdát, že má pravdu determinismus, jenž hlásá, že člověk není nikdy a zásadně schopen svobodného rozhodnutí. Bezesporu je nesnadné určit míru svobody každého jednotlivce, ale popírat lidskou svobodu obecně by znamenalo nikoho z ničeho nikdy nevinit, tudíž ani nikdy nikoho za nic netrestat. Pokud bychom s tímto souhlasili, úplně bychom potlačili velikost a důstojnost člověka, kterého stvořil Bůh jako bytost svobodnou a odpovědnou za své činy.

Na druhé straně je dobré omezení svobody vnímat a uznávat. Neznamená to v žádném případě její popření, ale je dobré vědět, kde má hranice. Vždyť i přesto, že je omezená, stále ještě zůstává svobodou, pokud v ní je alespoň minimální prostor volby.¹⁰

⁹ Tamtéž, 82.

¹⁰ Srov.: WEBER Helmut: Všeobecná morální teologie, Praha: Vyšehrad, 1998, 230.

2.3 Svoboda pozitivní a negativní

Svoboda se neustále mění a proměňuje. Proto jí spíše než svoboda charakterizuje termín osvobození, z něhož můžeme poznat, že svoboda není výchozím bodem naší životní cesty, ale jejím cílem, k němuž máme po celý život směřovat. Svobodu podstatně určují předložky: „od“ a „k“ nebo „pro“.¹¹

Svoboda negativní, *svoboda od* - něčeho

Tato svoboda je pouze relativní a znamená nepřítomnost vnitřní determinace, tedy osvobození od mechanismů, vazeb, tísní, strachů a závislostí, které ji podmiňují, od vnitřních i vnějších pout, jimiž byl člověk spoután. Když dojde k osvobození, může se člověk volně nadechnout, žít, získává pocit, že má svobodu, po níž touží. Bůh nás osvobozuje od moci světa, cílem této cesty je odevzdání se Bohu a lidem. Odevzdat se a opravdově milovat je však možno jen tehdy, když člověk najde sám sebe, až se stane svobodným od sebe sama a od kruhů, jejichž středem se činí, od lpění na sobě a na svém vlastním životě.¹²

Svoboda pozitivní, *svoboda k / pro* - něčemu / něco

Svoboda pozitivní znamená schopnost sebeurčování, vnitřní osvobození, to, že vlastníme sebe sama a podle sebe se můžeme svobodně rozhodovat dle možností, které máme. Tato svoboda se angažuje pro uskutečnění všech lidských hodnot a pro většinu lidí je nejdůležitější. Znamená zachovávání určitých pravidel, předpisů a zákonů. Jejím nejlepším ověřením je zdrženlivost (např. schopnost něčeho se zříci v postní době, nebýt závislý na sobě samém). Ovšem zdrženlivost nemusí být jen testem, jaká je naše vlastní svoboda, ale může být i cvičením ve svobodě. Tato svoboda se nedá nařídít ani zkontrolovat, o její velikosti víme jen my sami a Bůh. Například i v totalitních systémech si lidé mohli a mohou zachovat čistá srdce i svědomí, mohou se oprostít od mnohdy nelidských podmínek, v nichž se nacházejí, mohou žít pro druhé a pro Boha. Ovšem takováto svoboda je výsledkem dlouhého cvičení, schopnosti obětovat se a ne každý je k ní uschopněn. Je to svoboda pro Boha, něco, co jim nikdo nikdy nemůže sebrat. Kdo je

¹¹ Srov.: CAMPANINI Giorgio: Svoboda křesťanská, in: Slovník spirituality, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999, 972.

¹² Srov.: GRŮN Anselm: Cesty ke svobodě, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, 6.

schopen takovéto svobody, je opravdu svobodný, protože nachází jistotu, pomoc a opravdový smysl života.

2.4 Svoboda vnější a vnitřní

Lidská svoboda je tím, co člověka odlišuje od všeho ostatního, co Bůh stvořil. Jednání žádného jednotlivce nelze dopředu předpovědět, neboť člověk tím, že dostal svobodu, má možnost rozhodování se podle své vlastní vůle, je postaven do otevřeného prostoru a sám si může zvolit, jak bude spolupracovat na Božím díle. Může si svobodně vybrat, kterým směrem se dá, co bude v jeho životě podstatné a co podružné. Svoboda člověka činí člověkem, pokud by se rozhodl vzdát se své svobody, vzdal by se sebe samého. Musí přijmout pověření k osobní svobodě, protože ta je největším Božím darem lidem. Svoboda však neznamená neomezené možnosti volby nebo možnost absolutní libovůle v čemkoli. Kromě volnosti přináší totiž také odpovědnost a závazky. Závazek svobody se vztahuje na vnější, ale mnohem více na vnitřní svobodu, kdy je povinností každého snažit se o růst ve svobodě. Ten je uskutečnitelný jen skrze růst poznání, neboť čím více cest známe, tím více možností volby se nám nabízí. Dalším úkolem je snaha odstranit či zredukovat vlivy, které svobodu omezují či jí dokonce zabraňují. A to i přesto, že není možné odstranit mantinely, které má svoboda lidská, na rozdíl od Boží, protože jejich odstraněním by nedošlo k růstu svobody, ale naopak k jejímu zničení, k její ztrátě.

Každý člověk musí přijmout svoji svobodu a musí se s ní nějakým způsobem vyrovnat. Svoboda znamená snahu stále znovu překonávat překážky i umění stále znovu se vyrovnávat s porážkami, které jsou našimi každodenními průvodci. Je lhostejné, zda se jedná o překážky vnější, které jsou nám položeny do cesty bez možnosti, abychom je mohli ovlivnit, nebo zda se jedná o překážky vnitřní, které máme větší či menší šanci ovlivnit, které můžeme korigovat tím, že se jim otevřeme a přijmeme je, anebo je odmítneme a uzavřeme se před nimi.¹³

Vnější neboli objektivní svobodou rozumíme lidské jednání, tedy výsledek rozhodnutí se, který se děje ve svobodě vnitřní. Vnější svoboda znamená moci konat tak, jak chceme, jak si přejeme, tedy svobodně, bez vnějšího nátlaku, a je podstatná pro uskutečnění vnitřní svobody. Ve svém životě zažije každý situace, kdy se rozhodne konat dobro, ale vnější podmínky mu nakonec neumožní ho uskutečnit. Svobodným ale není

¹³ Srov.: RAHNER Karl, VORGRIMLER Herbert: Teologický slovník, Praha: Zvon, 1996, 337.

tehdy, když jeho jednání určují příčiny, které se mu přihodily, ale tehdy, když jeho jednání určují důvody, které uznává. Omezení svobody vnější může významně poznamenat i rozvoj svobody vnitřní - tedy vnější nesvoboda v jakékoli formě může být příčinou nedostatečného rozvinutí svobody vnitřní.

Pokud dnes máme vnější svobodu, zdá se nám to samozřejmé a ani si moc neuvědomujeme, že bychom ji mít nemuseli. Až když nastanou situace, které ji omezují, začneme si uvědomovat, co pro nás vnější svoboda znamená. Přesto je v naší společnosti nespočet lidí, kteří si velmi dobře pamatují různě rafinovaná omezení svobody, ať již během světových válek (dnes spíše už jen za druhé světové války) nebo ve formě totalitní vlády komunistů, kteří naši zemi plánovitě znesvobodňovali po více než čtyři desetiletí.

Omezení vnější svobody nemusí znamenat jen nesvobodu pohybu v podobě trestu odnětí svobody, tedy vězení, se kterým se naštěstí nesetká velký počet lidí ve společnosti, ale daleko všednější záležitosti, které omezují každého z nás. Příkladem může být vleklá dopravní zácpa, v níž jsme nuceni proti své vůli setrvat. Dalším příkladem je nesvoboda poznávání, ať již vyjádřená cenzurou či lživými informacemi, které nám nedovolí utvořit si správný úsudek. Vnější nesvobodou označujeme i nesvobodu najíst či napít se do sytosti a to ať z důvodu nedostatku peněz nebo z důvodu špatné úrody.

I přes velmi nepříznivé vnější podmínky se naštěstí najdou lidé, kteří si dokážou zachovat neskutečně velikou svobodu vnitřní. Ovšem takového hrdinství není schopen každý. V našich dějinách nalezneme takové lidi nejen díky dvěma světovým válkám, ale také čtyřiceti letům komunistické totality. Dlouhé zástupy lidí, které byly vězněny, mučeny a někdy dokonce i popraveny, se nikdy nevzdaly své vnitřní svobody, nikdy nepodlehly líbivým slibům, i když stačilo pouze zpronevřit se svému svědomí a tvrdit něco, o čem nebyly přesvědčeny, nebo proti čemu bojovaly. Na druhou stranu je mnohem více lidí, kteří různě silným nátlakům, zastrahování či vyhrožování nemají sílu odolat a podlehnou. Mezi nejvíce mrzačící prostředky narušení vnitřní svobody patří brainwashing,¹⁴ jehož obliba za poslední půl století velmi vzrostla.

¹⁴ Brainwashing, česky vymývání mozku, je psychická a ideologická manipulace s cílem ovládnout myšlení člověka proti jeho vůli. Na lidskou psychiku má velmi negativní dopad. O efektivitě brainwashingu se neustále vedou debaty, kde na jedné straně jsou ti, co tvrdí, že svobodná vůle se nedá rozvrátit, na druhé straně jsou naopak ti, co zastávají názor, že všichni lidé dříve nebo později této metodě podlehnou. Z počátku se brainwashing praktikoval za pomoci použití násilí, například aplikace drog, nedostatek jídla či spánku, ale v současnosti se používají rafinovanější metody psychické manipulace, kdy člověk často ani nepozná, že se stal její obětí. Manipulátora často považuje za svého přítele a ochotně s ním spolupracuje. Tyto metody jsou velmi často používány v reklamě, u pyramidových her a také u různých sekt. Jedinou účinnou obranou je zachovat si odstup a schopnost posoudit věc vlastním rozumem. Ovšem v případě značného omezení svobodného přístupu k informacím je tato obrana nemožná. Rovněž v případě, že je používáno podprahové

„Vnitřní svoboda člověka je jeho svobodné sebeurčování.“¹⁵ Je to svoboda od nutnosti, možnost jednat podle svého uvážení, rozhodnutí, a je znamením důstojnosti každého člověka.

Lidská svoboda nemůže existovat sama o sobě, bez vztahu k druhým lidem, protože „osoba nikdy není jen sama o sobě a pro sebe, ale vzniká, roste a žije ve vztazích s druhými lidmi.“¹⁶ Člověk nebyl stvořen jako jednotlivec, ale byl stvořen pro společenství. Byl stvořen jako obraz Boha, a Bůh jsou tři Božské osoby, mezi nimiž existují vztahy, a proto ani člověka Bůh nestvořil osamoceně: „Jako muže a ženu je stvořil“ (Gn 1,27). Jejich spojením vzniká první osobní společenství, první vztah a od tohoto okamžiku je člověk bytost vztahová. Od tohoto okamžiku se člověk nebude cítit svobodný, pokud bude žít jen sám pro sebe, ale k opravdové svobodě se musí otevřít lidem.

Pro křesťany zde vysvítá ještě jedna možnost vztahu, a to velmi podstatného. Křesťan může mít vztah s Bohem - Stvořitelem a Dárce. Ten se zaručuje za skutečnou svobodu, svobodu vnitřní. Ten, kdo je touto svobodou obdařen ví, že je to jedna z nejcennějších věcí, i když ji není vidět. Nelze si ji vynutit ani koupit. Je výsledkem dlouhodobé namáhavé práce každého, kdo o ni usiluje. Nezbytným předpokladem vnitřní svobody je důvěra, s níž je nutno do vztahů vstupovat, ale s tou samou důvěrou z nich musíme umět i vystoupit. Nesmíme za žádnou cenu druhé připoutávat k sobě či dovolit druhým, aby se oni připoutali k nám. Pokud by k takovému poutu došlo, nedá se hovořit o svobodě, ale o jejím opaku, o otroctví. „Toto napětí mezi svobodou a vztahem, mezi volností a vazbou k někomu jinému, bytostně patří k člověku [...] Toto napětí je nazýváno uměním ‚řící v lásce ne‘, to jest uměním dokázat i v nejbližším vztahu k druhému člověku vymezení, a také si uchovat vnitřní prostor svobody, cítit se ve vztahu svobodně, vždy znovu rozhoupávat kyvadlo blízkosti a distance.“¹⁷

Křesťané věří, že pravou svobodu získají s Bohem, v Bohu. Pokud se mu dokážou otevřít a odevzdat, nevyhnou se sice všem bolestem nebo trápením, ale určitě je nebude nic

manipulace, je obrana znemožněna, jak to již vyplývá z logiky věci - nemůžeme se bránit něčemu, o čem nevíme.

Srov.: ŠMÍDOVÁ Lucie: Brainwashing, www.svengrosman.szm.sk/Demokracia/BRAINWASHING.htm, (4. dubna 2009).

¹⁵ SKOBLÍK Jiří: Přehled křesťanské etiky, Praha: Karolinum - nakladatelství Univerzity Karlovy, 2004, 30.

¹⁶ SOKOL Jan: Filozofická antropologie. Člověk jako osoba, druhé vydání, druhé vydání, Praha: Portál, 2008, 196.

¹⁷ GRÜN: op. cit., 72.

dusit či utiskovat a budou se cítit svobodnější, volnější. Jedině v odevzdání se Bohu můžou zakusit pravé štěstí. Člověk, který je určován Bohem, je člověk nezávislý nejen na mínění a očekávání druhých, ale žije ve svobodě i od vlastních žádostí a potřeb. A teprve takový člověk se cítí celý a úplný.

Jak již bylo řečeno výše, k dosažení takovéto vnitřní svobody, která dokáže odolat velkému vnějšímu nátlaku je zapotřebí nejen Boží milosti, ale také lidského úsilí. Je důležité, aby se člověk sám snažil a trénoval dosažení určitých vnitřních stavů a postojů, aby z nich neslevoval a byl opravdu důsledný v jakékoli situaci. I Pavel musel bojovat, aby dosáhl cíle: „Já tedy běžím ne jako bez cíle; bojuji ne tak, jako bych dával rány do prázdna. Ranami nutím své tělo ke kázni, abych snad, když kážu jiným, sám neselhal“ (1 Kor 9,26–27).

2.5 Svoboda Boží a lidská

„Bůh je duch, je život, láska a svoboda. [...] Křesťanský Bůh je Bůh, který má sám sebe, který se má až do základu a až k nejkrajnějšímu okraji své plnosti. [...] Určuje sám sebe, protože Jeho bytí je totožné s Jeho svobodou a mocí.“¹⁸

Svoboda Boží je tedy absolutní, naproti tomu svoboda člověka je omezená. „Člověk nedokáže nikdy jednat v absolutní svobodě, zbavené jakéhokoli ohledu. Může se vždy rozhodovat jen v určité době, v daném duchovně kulturním prostoru, za podmínek již stanovených, které nedokáže sám změnit.“¹⁹ Člověk získává podíl na Boží svobodě v okamžiku, kdy je schopen Boží přikázání chápat a přijímat, v okamžiku, kdy ho Bůh staví do své zahrady a zakazuje mu jíst ze stromu poznání dobrého a zlého.²⁰ Tímto požadavkem mu Bůh dává najevo, že „moc rozhodovat o dobru a zlu nepřísluší člověku, nýbrž jen Bohu.“²¹ a to je základní rozdíl mezi svobodou Boha a člověka. Člověk má svobodu velmi rozsáhlou, neboť může jíst „z každého stromu“, ale jeho svoboda je omezena: „ze stromu poznání dobrého a zlého však nejez.“ To je omezení lidské svobody. Je omezena povoláním k přijetí mravního zákona, který člověk dostal od Boha.²² „Ve

¹⁸ BALTHASAR Hans Urs von: Kristova svoboda a my, in: MKR Communio 3 (2008), 215.

¹⁹ WEBER: op. cit., 229.

²⁰ Srov.: Gn 2,17.

²¹ JAN PAVEL II.: Encyklika *Veritatis splendor*, Nádhera pravdy, Praha: Zvon 1994, <http://www.kebrle.cz/katdocs/VeritatisSplendor.htm>, (23. dubna 2009), čl. 35.

²² Srov.: Tamtéž, čl. 35.

skutečnosti právě tímto jeho přijetím lidská svoboda nalézá své pravé a plné uskutečnění. Bůh, jenž jediný je dobrý, dokonale zná, co je pro člověka dobré, a veden svou láskou předkládá mu to v příkázáních. Boží zákon tedy nezmenšuje a už vůbec nevyklučuje lidskou svobodu, naopak, chrání ji a rozvíjí.²³

Absolutnost Boží svobody spočívá v tom, že Bůh není nikým a ničím k čemukoliv nucen. On jedná ze své nejvyšší svrchovanosti. Není nikdy ničím a v ničem omezen, není odkázaný na žádné limity a možnosti, on může činit kdykoli jakkoli a cokoli. Ale Bůh svoji svobodu, na rozdíl od nás, lidí, nikdy nezneužívá, Jeho volbou je vždy dobro. Jiná volba pro něj neexistuje, protože on zná jen dobro. „To, co Bůh volí, je Bůh, je ona dobrota, která nemá hranic.“²⁴ Je paradoxem, že i když se to na první pohled může zdát jako omezení svobody, tak opak je pravdou. Jen takováto svoboda znamená absolutní plnost. „Boží svoboda jako počátek a zdroj veškerého bytí je racionálně nezdůvodnitelná, nepřevoditelná na jakýkoli zákon, nezapříčiněná. Zůstává trvalým tajemstvím.“²⁵

„Člověk, který je stvořen tímto Bohem, může přijít k sobě jen v bytí svobodného a neomezeného Boha.“²⁶ A proto, že Boží svoboda je tajemstvím, tak ani lidská svoboda, která je pouhým obrazem absolutní svobody Boží, se nedá racionálně zdůvodnit či předvídat. I lidská svoboda zůstává neobjasnitelná a záhadná, a proto se jí člověk může zaleknout, může ji cítit spolu s existencialisty jako břímě, ale může ji také přijmout tak, jak ji viděl apoštol Pavel, který se cítil povoláný ke svobodě:²⁷ může zmobilizovat své síly, a přijmout ji tak, jak mu je Bohem nabízena, tedy jako dar, který nám vydobyl Kristus²⁸ svou krví a zmrtvýchvstáním. Vždyť on, když se nechával přibíjet na kříž, nechal dobrovolně ukřižovat svoje tělo a s ním svoji vnější svobodu. Po svém ukřižování nemohl nikam odejít, musel trpět na kříži až do posledního výdechu. Nechal se ukřižovat pro naši spásu, svobodně trpěl proto, abychom my, lidé, mohli žít. Bez Jeho oběti, kterou za nás přinesl, bychom neměli naději na život věčný. Bez Jeho oběti lásky, se kterou se vzdal své svobody, bychom my žádnou svobodu neměli. Žili bychom stále v zajetí svých hříchů a neměli bychom jiný cíl než pozemský život, po jehož ukončení by nás již nic nečekalo. Ale díky tomu, že Kristus nám svobodu skrze kříž daroval, můžeme svoji svobodu

²³ JAN PAVEL II.: *Veritatis splendor*, čl. 35.

²⁴ BALTHASAR: op. cit., 215.

²⁵ BROŽ: *Morální teologie*, 83.

²⁶ BALTHASAR: op. cit., 216.

²⁷ Srov.: WEBER: op. cit., 234.

²⁸ Srov.: Gal 5,1.

svobodně užívat, ale bohužel i zneužívat a využívat. V tomto Božím daru spočívá velikost svobody: v ukřižovaném Kristu vidíme, že se Bůh své svobody dokázal pro nás lidi úplně vzdát, dokázal nám ji naprosto darovat. „To je ta svoboda, ke které nás osvobodil Kristus“ (Gal 5,1). Ta, která neodmyslitelně patří k existenci člověka, ta, která je jeho nejhlubším základem a uschopňuje ho k odpovědi na Boží volání.

3 BIBLICKÉ PRAMENY SVOBODY

Vymezení svobody nalezneme v Písmu svatém již při čtení prvních řádků,²⁹ a to v líčení stvoření světa, které má dvě verze. Mladší, jejímž autorem je vzdělaný kněz, má formu hymnu, oslavy Božího díla, a nachází se v Gn 1,1–2,4a. Druhá zpráva o stvoření světa pochází od jahvisty, je tedy starší a nachází se v Gn 2,4b–25. V první zprávě je svět líčen jako veskrze dobré Boží dílo. O stvoření je vyprávěno jakoby z dálky, z pohledu pouhého pozorovatele. Naproti tomu ve druhé zprávě je svět popisován z bezprostřední blízkosti a hned následuje zpráva o pádu člověka se všemi trvalými následky. V obou případech je svět líčen jako smysluplný, stvořený pro člověka, jemuž je darován. Spolu s celým světem ale člověk dostává zároveň zodpovědnost za dar stvoření a za svůj přístup k němu.

Mohli bychom se ptát, jaký smysl mají dvě zprávy o stvoření, v nichž jsou tak zřetelné rozdíly? Velmi zajímavou odpověď na tuto otázku nabízí Jan Sokol: „Ty dva texty [...] vymezují prostor lidské svobody. Kdyby všechno bylo jednoznačně určené a nalinkované, mohli bychom se pohybovat pouze po té jedné přesně vymezené koleji. [...] Zde ale nejde o žádnou jednoznačnost, protože důležitá jsou poselství, která se týkají člověka a jeho života.“³⁰ Tedy právě díky této zdánlivé rozporuplnosti, která je patrná nejen ze zpráv o stvoření,³¹ můžeme poznat, jaký prostor lidské svobodě Bůh dal. Kdyby se zde vyskytovala jen jedna ze zpráv, nebyl by tento prostor žádný, nebyla by pražádná šance na individuální výběr. Vše by bylo předem určeno, člověk by věděl, kudy a jak se má dostat k cíli. Nebylo by jiné možnosti, než právě tato jedna. Ale díky tomu, že se v Bibli nachází zprávy dvě, víme, že nejdůležitější je mít na zřeteli cíl, ke kterému chceme dojít. Cesta, po níž se budeme vydávat, záleží jen na našem svobodném výběru. Nemáme jen jednu cestu, ale máme jich mnoho, se spoustou křížovatek, kopců a dalších překážek. Cesty se různě prolínají, můžeme jít chvíli po jedné, chvíli po druhé, ano, dokonce se můžeme i vrátit. Jediné, co je důležité totiž je, abychom šli svobodně, v lásce a došli

²⁹ Srov.: SOKOL Jan: Zůstat na Zemi. Rozhlasové rozhovory o biblických textech, Praha: Vyšehrad, 2008, 11–25.

Srov.: BROŽ Vojtěch: Biblistika. Druhá část: Starý zákon, Hradec Králové, 2005, 13–16.

³⁰ SOKOL: Zůstat na Zemi, 22–33.

³¹ Například Exodus se jakoby opakuje v Deuteronomiu, 1. a 2. kniha Samuelova spolu s 1. a 2. knihou královskou jsou podobné 1. a 2. knize letopisů a v Novém zákoně dokonce nalezneme čtyři evangelia, která všechna vypráví o Ježíši Kristu, a přece je každé trochu jiné, i když jsou si více či méně podobná.

k námi vytčenému cíli. Dvě zprávy o stvoření světa totiž nemají být pouhým popisem událostí, jak byl svět stvořen, ale dávají člověku návod, jak v něm má žít. Ukazují, že „tam, kde se jedná o lidské záležitosti a vztahy, kde nechceme ovládat, nýbrž rozumět, musíme vždycky vědět, že skutečnost bude složitější než naše představy o ní.“³²

Bible vidí svobodu v první řadě jako závazek, nikoli jako právo jedince. Člověk zde není svobodný pro sebe samého, ale pro službu Bohu či druhým. Svoboda je zde chápána jako vymanění se ze sobectví, sebelásky, obrácení se k lásce k druhým, tedy mnohem hlouběji, než je tento pojem chápán v běžném životě dnes. Nejedná se jen o vnější svobodu zbavenou vnějšího nátlaku, ale ani jen o vnitřní svobodu, která umožňuje svobodné rozhodování se. Podstatou biblické svobody je upevnění a zaměření člověka ke správné volbě, tedy volbě dobra.

3.1 Svoboda ve Starém zákoně

„Bůh stvořil člověka, aby byl jeho obrazem, stvořil ho, aby byl obrazem Božím“ (Gn 1,27). Bůh stvořil svět v šesti dnech a člověk představuje vrchol stvoření. Jeho postavení mezi všemi tvory je výjimečné. Dosud Bůh tvořil slovy: „„Bud' světlo‘ [...]. ‚Bud' klenba uprostřed vod‘ [...]. ‚Bud'te světla na nebeské klenbě‘ [...]. A stalo se tak[...]. Viděl, že to je dobré“ (Gn 1,3.6.14). Před stvořením člověka se však Bůh rozmyšlí, zastavuje a nakonec pronese: „„Učiňme člověka, aby byl naším obrazem‘ [...]. Bůh viděl, že všechno, co učinil, je velmi dobré“ (Gn 1,26.31). Člověk je tedy obrazem Božím, a to ve vládě nad světem, který mu Bůh svěřuje, ale také ve své svobodě.³³ Dále v knize Genesis čteme: „Hospodin člověku přikázal: ‚Z každého stromu zahrady smíš jíst. Ze stromu poznání dobrého a zlého však nejez. V den, kdy bys z něho pojedl, propadneš smrti““ (Gn 2,16–17). Tímto sdělením Bůh člověka učí, že o tom, co je dobré a co zlé může rozhodovat jen on a nikoli člověk. Opravdovou svobodu člověk tedy dostal až v okamžiku, kdy dostal schopnost chápat a přijímat Boží přikázání. A svoboda, kterou byl obdařen, není v žádném případě malá - může jíst „z každého stromu“. Nicméně není to ani svoboda neomezená, protože člověk se musí ovládnout a u „stromu poznání dobrého a zlého“ se musí zastavit. Z něho pojíst nesmí. Je to totiž svoboda, která je „povolána, aby přijala mravní zákon, který Bůh dal člověku. Ve skutečnosti právě tímto jeho přijetím lidská svoboda nalézá své

³² SOKOL: Zůstat na Zemi, 24.

³³ Srov.: Katechismus katolické církve, čl. 1730.

pravé a plné uskutečnění. Bůh, jenž jediný je dobrý, dokonale zná, co je pro člověka dobré, a veden svou láskou předkládá mu to v příkázáních. Boží zákon tedy nezmenšuje a už vůbec nevylučuje lidskou svobodu, naopak, chrání ji a rozvíjí.³⁴

Adam, tedy člověk, byl obdařen svobodou, protože byl povolán k lásce. Bez svobody je láska nemožná. Člověk je jediný ze všech viditelných tvorů, který je „schopen poznávat a svobodně milovat svého Stvořitele.“³⁵ Je jediným tvorem, kterého chtěl Bůh pro něho samého a kterého povolal, aby s ním sdílel jeho božský život v poznání a lásce. „Člověk je svobodný díky lásce, protože z lásky vychází zalíbení ve všem dobrém.“³⁶ „Člověk, protože je Stvořen k Božímu obrazu, má osobní důstojnost: není něco nýbrž někdo; je schopen poznávat se, svobodně se dávat a vstoupit do společenství s Bohem a s ostatními osobami.“³⁷ Být obrazem znamená být bytostí osobní, tedy svobodnou, zodpovědnou. Důvod, proč Bůh chtěl mít člověka svobodného a zodpovědného je jediný: chtěl ho obdarovat nejvýsostnějším povoláním, kterým je zbožštění. Bůh člověka povolal k tomu, aby následoval Boha, aby se stal prostřednictvím Boží milosti tím, čím je Bůh svojí přirozeností. Ovšem tato Boží výzva nutně potřebuje svobodnou lidskou odpověď. Bůh chce, aby se každý sám svobodně rozhodl, jestli jeho nabídku zbožštění přijme, či nikoli. Bůh touží vytvořit s člověkem společenství, k čemuž je svobodné rozhodnutí pro lásku nezbytně nutné. Bez svobody by to bylo jen společenství mechanické, protože opravdová láska svobodu potřebuje. Člověk si tedy může zvolit, zda Boží nabídku přijme či odmítne. Bůh nechce otrockou lásku, chce svobodné lidské rozhodnutí. Jen pokud má člověk možnost odporu, odmítnutí, dostává jeho souhlas smysl. „Svoboda je pečeť naší participace na Božství, svoboda je nejdokonalejší výtvar Boží, svoboda je vrcholné Stvořitelovo dílo.“³⁸

Člověk se stává osobností, kterou určuje Boží obraz v něm. Osobnost znamená, že člověk má schopnost sám sebe svobodně určovat, má možnost osvobodit se od své přirozenosti, a nechat ji proměnit v Bohu. Cíl svobody je v jejím návratu ke Stvořiteli. Bůh chce, aby na sebe člověk bral svoji přirozenost, a aby svobodně, s vděčností, přijímal život

³⁴ JAN PAVEL II.: *Veritatis splendor*, čl. 35.

³⁵ DRUHÝ Vatikánský koncil: Pastorační konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*, (ze dne 7. prosince 1965), in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, čl. 12.

Srov.: Katechismus katolické církve, čl. 356.

³⁶ JAN PAVEL II.: Překročit práh naděje, Praha: Tok, 1994, 194.

³⁷ Kompendium katechismu katolické církve, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006, čl. 66.

³⁸ LOSSKÝ Vladimír: Dogmatická teologie, <http://www.orthodoxia.cz/theolog/losskij.htm>, (20. března 2009).

i celý svět, jako projevy a dary neomezené Boží lásky. Tím, že Bůh stvořil osobnost, učinil něco radikálně odlišného dosavadnímu stvoření. Osobnost má svobodnou vůli, možnost rozhodovat a vybírat, možnost činit libovolná rozhodnutí, dokonce i rozhodnutí namířená proti Bohu. Ovšem Bůh chtěl darovat člověku svobodu, chtěl, aby člověk mohl přijímat i odmítat, kvůli tomu, aby mohl být nejdokonalejším stvořením. Bez svobody by člověk nemohl padnout. Člověk musí padnout, aby prošel zkouškou, díky níž si uvědomí svoji svobodu, uvědomí si svobodnou lásku, kterou od něho Bůh očekává. Ovšem člověk si nic z tohoto uvědomit nemusí. Může nechat Boha Bohem a jít si svojí cestou. A Bůh se v tomto případě stává bezmocným před lidskou svobodou, musí čekat, jestli se mu člověk otevře, či nikoli. On bude stát přede dveřmi stát a čekat, jestli ho člověk k sobě pustí nebo nepustí. Nepokusí se je vypáčit, nepokusí se dostat dovnitř násilím. Bude trpělivý a ochotný kdykoli vejít. Stačí ho pozvat dovnitř. Ve svobodě, s láskou. „Svoboda je od počátku omezena Boží vůlí, ale tato vůle je vyjádřena více pozitivně než negativně. Zákaz: ‚Ze stromu poznání dobrého a zlého však nejez‘ (Gn 2,17) se musí chápat z hlubšího hlediska [...] ‚Dokaž svou svobodu poslušností k svému Pánu.‘ A toto je smysl všech přikázání. Chtějí být především povzbuzením ke svobodě.“³⁹

Celá etika Starého zákona je zcela založena na osobním přístupu Boha k lidem a jejich vzájemném dialogu, kterým je smlouva. Bůh vstupuje do vztahu s lidmi svojí nabídkou smlouvy a nechává plně na lidském rozhodnutí, zda ji přijme či nikoli. Tak vysoce si cení lidské svobody. Ovšem rozhodnutí, která Izraelité učiní, budou mít důsledky pro celý národ, všechna následující pokolení. V této smlouvě se Bůh zavazuje, že se bude o Izrael, svůj vyvolený lid, starat v každé situaci jeho života, že jej nikdy neopustí a povede jej cestou ke spáse. Na první pohled se může zdát, že se jedná jen o kolektivní rozhodnutí a není zde místo pro individualitu. Ale zdání klame, neboť každý jedinec se musí stále znovu rozhodovat pro Boha nebo proti němu a v různých životních situacích je stále znovu vystaven konfrontaci svého rozhodnutí. Bůh stále znovu nechává na rozhodnutí každého Izraelity, zda se bude řídit Božími zákony a přikázáními, které učí činit dobro, nebo zda se rozhodne pro zlo a Boha ze svého života vyloučí. Bůh dobrovolně vstupuje do situace, kdy je plně odkázán na lidské rozhodnutí, na lidskou svobodu volby.⁴⁰ Trpělivě

³⁹ CAMPANINI: op. cit., 974.

⁴⁰ „Hleď, předložil jsem ti dnes život a dobro i smrt a zlo; když ti dnes přikazuji, abys miloval Hospodina, svého Boha, chodil po jeho cestách a dbal na jeho přikázání, nařízení a právní ustanovení, pak budeš žít a rozmnožíš se; Hospodin, tvůj Bůh, ti bude žehnat v zemi, kterou přicházíš obsadit. Jestliže se však tvé srdce odvrátí a nebudeš poslouchat, ale dáš se svést a budeš se klanět jiným bohům a sloužit jim, oznamuji vám dnes, že úplně zaniknete“ (Dt 30, 15–18).

čeká, až ho lidé zavolají, až se odvrátí od zla a navrátí se k dobru, čímž mu otevrou svá srdce, aby do nich mohl vstoupit. Dá se říci, že prvním lidským svobodným činem bylo rozhodnutí ženy, že ochutná plod ze stromu poznání (Gn 3). Bohužel, hned první svobodný úkon byl zaměřen proti Bohu. Už v tomto okamžiku vstupuje do lidských dějin trest, ale i nekonečná Boží trpělivost a milost - za svoje přestoupení byli první lidé sice vyhnáni ze zahrady, ale Bůh jim dovolil dál žít a množit se. Tato touha po vyrovnání se Bohu je patrná v celém Starém zákoně. Lidé od počátku toužili dosáhnout něčeho, co jim nebylo určeno, něčeho, co nemohli mít a od počátku se s touto touhou jednotlivci vyrovnávali podle svého svobodného rozhodnutí. Ale Bůh od stvoření člověka chtěl, aby byl svobodný, aby se mohl rozhodnout dle své vlastní vůle.

Izrael, Bohem vyvolený lid, ví, že nese plnou odpovědnost⁴¹ za svůj život, za své zdary i neúspěchy, neboť ty jsou odrazem jeho lásky a poslušnosti k Bohu.⁴² Bůh nechce jen lid, který bude závislý, protože je to nutné, ale chce, aby lid svoji závislost na Bohu svobodně uznal a přijal. Bůh nechce jen plnění kultovních předpisů, ale dává přednost dobrovolné, svobodné lidské lásce a poslušnosti.

V centru nejstarší starozákonní tradice, tradice Exodu, stojí opět svoboda - tentokrát se jedná o osvobození ujařmovaného Božího lidu, Izraele, z moci egyptského vladaře. V Exodu je opěvován Jahve jako Bůh, který vysvobodil svůj lid z egyptského otroctví.⁴³ Být svobodný znamená dostat svobodu od Boha, jinými slovy: osvobození znamená být uschopněn pro službu Bohu. A v tomto kontextu se osvobození objevuje v celém Starém zákoně - nikdy není znamením naprosté nezávislosti tak, jak je často chápáno v dnešní době. Proti vnitřnímu ohrožení je tu Zákon, dar Boží, který původně není brzdou svobody, nýbrž slouží jako rámec života Izraele. Lid adoptovaný Bohem jako syn, není otrokem, když Boha poslouchá. Naopak, Izraelité jsou před zákonem Božími služebníky, kteří jsou svobodní a všichni navzájem jsou si rovni. I když Bůh každému svěřil jiný úkol, přece je neosvobodil, aby si panovali a sloužili mezi sebou navzájem, ale aby všichni sloužili především Bohu. Toto Boží přikázání sice nevymítlo u Izraelitů otroctví, ale vždy platilo,

⁴¹ „Dovolávám se dnes proti vám svědectví nebes i země: Předložil jsem ti život i smrt, požehnání i zlořečení; vyvol si tedy život, abys byl živ ty i tvé potomstvo a miloval Hospodina, svého Boha, poslouchal ho a přimkl se k němu. Na něm závisí tvůj život a délka tvých dnů“ (Dt 30, 19–20).

⁴² Srov.: BROŽ: Morální teologie, 15nn.

⁴³ Srov.: Ex 3,8; 6,6; 14,30; 18,10

že hebrejský otrok sloužil 6 let, poté byl propuštěn na svobodu.⁴⁴ Zdůvodněním bylo, že Bůh vyvedl svůj lid z Egypta proto, aby byl svobodný.

Proroci, kteří jsou autentickými Božími mluvčími, jsou v izraelském národě v nezáviděníhodné situaci. Jejich hlavním posláním je tlumočit lidem nároky, které na ně Bůh má, apelovat na jejich svobodnou vůli, aby nepodléhali svým vášním a lenosti, ale aby se obrátili k jedinému pravému Bohu. Jejich poselství je vždy aktuální, i když v každé době je součástí jejich hlásání připomenutí, co pro lidi Bůh učinil v předchozích staletích. Toto připomenutí používají všichni proroci, tedy předexiloví, exiloví i poexiloví. Hlavním cílem prorockého hlásání v době před babylonským vyhnanstvím, je vytrhnout lid z netečnosti, snažit se ho odvrátit od prospěchářství či modlářství. Proroci odsuzují zbožštění moci, sexuální nevázanost a sociální nespravedlnost. Lid ovšem nemá vůli obrátit se k Bohu, ke kterému je vázán Smlouvou. Proroci tedy ohlašují soud, který přichází v podobě pádu obou království. Nejprve zaniká roku 722/721 před Kristem severní Izraelské království a o půldruhého století později, roku 587/586 před Kristem přichází pád i jižního Judského království. Lid je odvečen do zajetí, avšak ani zde neumlká hlas proroků. Jejich hlavním tématem již však není jen soud, který je uskutečněn, ale spása. Proroci mají zdeptaný lid těšit a vlévat mu novou naději: „Těšte, těšte můj národ, praví váš Bůh“ (Iz 40,1). Proroci hlásají budoucí spásu pomocí „nového exodu“, tedy nového osvobození z otroctví, tentokrát ne egyptského, nýbrž babylonského. Slibují „novou smlouvu“, která bude mít pevnější základy než původní, protože jim ji Bůh zapíše do srdce,⁴⁵ jejich srdce kamenná vymění za srdce z masa, budou obdařeni duchem, který je uschopní k zachovávání Božích nařízení.⁴⁶

Roku 539 před Kristem dochází k dlouho očekávanému osvobození Izraelitů z babylónské poroby. Perský král Kýros vyvrátil babylonskou říši a Izraelité se mohou vrátit do své vlasti. Ovšem po téměř padesáti letech se jedná o návrat do země, kterou obhospodařují cizí lidé, s nimiž je velmi složité dohodnout se, komu země patří. Navíc se vrací lidé, kteří tuto zemi buď vůbec nepamatují, nebo ji znají jen z dětství. Přichází noví proroci, kterým se podaří sjednotit rozdělený lid, dát mu nové nadšení a naději, která spočívá v obnově jeruzalémského chrámu. V roce 515 před Kristem se konečně podaří vysvětit nový chrám. Zákon, který Izraelity odlišoval od ostatních národů během vyhnanství, se stává základem židovské identity a jeho dodržování je jediným kritériem

⁴⁴ Srov.: Ex 21,2 nn.

⁴⁵ Srov.: Jer 31,31–34.

⁴⁶ Srov.: Ez 36,26–28.

spravedlnosti a zbožnosti. Slouží tedy jako legitimace pravého žida. Ovšem v této době umlká hlas proroků. Z nenaplněných proroctví vzniká nauka o posledních věcech, eschatologie. Izraelský lid je ale netrpělivý, není ochotný uznat Boží svobodu, aby mluvil nebo mlčel, kdy sám uzná za vhodné. Místo zpytování svědomí, či snahou zamyslet se nad významem posledních proroctví, se snaží Boha vyprovokovat k určitým znamením spásy, jimiž jsou především apokalyptika a mesianismus.⁴⁷ Bůh se ale vyprovokovat nenechá, jedná se jen o lidské řešení, o předbíhání událostí, které nic podstatného neřeší, proto jsou oba proudy předurčeny v budoucnosti k zániku. Nicméně nyní i díky nim celý izraelský národ netrpělivě očekává příchod Osvoboditele, který „vyhlásí zajatcům svobodu a vězňům propuštění, vyhlásí léto Hospodinovy přízně, den pomsty našeho Boha, potěší všechny truchlící“ (Iz 61,1b–2).⁴⁸

Dá se říci, že v celém Starém zákoně se svobodou rozumí především věrnost zákonu a jeho dodržování. Očekávané osvobození pro Izraelity v žádném případě neznamená svobodu před zákonem, jak ji později hlásal Ježíš. Naopak: pro Izraelity je zárukou svobody právě zákon.

V mudroslovné literatuře je svoboda odůvodňována přímo ve stvoření - Bůh stvořil člověka ke svému obrazu, obdařil ho svobodnou vůlí a jeho život na zemi je smysluplný. Na Kazatelovu provokativní otázku „Jaký užitek má člověk ze všeho svého pachtění pod sluncem?“ (Kaz 1,3) můžeme odpovědět, že člověk má možnost se v tomto světě realizovat, jeho život má smysl a cíl, protože byl stvořen jako svobodná osobnost, kterou Bůh zve do svého společenství a záleží jen na něm, na jeho svobodné vůli, zda jeho odpovědí bude přijetí nebo odmítnutí velkorysé Boží nabídky.

⁴⁷ Apokalyptika a mesianismus vychází z přesvědčení, že musí nastat změna, proměna stávajících poměrů, přičemž apokalyptika je radikálnější, očekává budoucnost, která už bude nad a za dějinami. Mesianismus tuto změnu očekává v rámci tohoto světa a dějin.

⁴⁸ Srov.: BROŽ: Biblistika, 62–97.

3.2 Svoboda v Novém zákoně

Tato část vychází především z knih J. Skoblíka⁴⁹ „Přehled křesťanské etiky“ a A. Grüna⁵⁰ „Cesty ke svobodě“. V části věnované Pavlovi z Tarsu čerpá navíc z výtahu diplomové práce P. Poly⁵¹ na téma „Apoštol Pavel a svoboda“, otištěného v MKR Communio.

3.2.1 Téma svobody v synoptických evangeliích

V synoptických evangeliích se o svobodě téměř nepojednává. Zmínku můžeme nalézt jen v Matoušově evangeliu, ve sporu o chrámovou daň, která byla v Izraeli velmi dlouhou dobu předmětem sporů.⁵² Ježíš se zde ptá Šimona: „Co myslíš, Šimone, od koho vybírají pozemští králové poplatky a daně? Od svých synů nebo od cizích lidí?“ (Mt 17,25b). Po Šimonově odpovědi „od cizích“ Ježíš pokračuje: „synové jsou tedy svobodní“ (Mt 17,26). Ale přesto, aby lid „nepohoršili“ (Mt 17,27), nařizuje Šimonovi, aby daň zaplatil. Podle tohoto úryvku je zřetelné, že synové Boží jsou svobodní a mohou se rozhodnout, zda tuto daň platit budou či nikoli. Nejsou podřízeni lidem, ale Bohu a jeho příkázáním, „a příkázání Boží je cestou svobody.“⁵³ Lidé jsou omezováni lidskými zákony, nikoli Božími, protože Bůh dává člověku možnost svobodného rozhodování se. Známkou prvních křesťanů bylo právě toto vědomí svobody od zákona i od lidské zvůle. Přesto v podobné pasáži o římské dani na hlavu⁵⁴ Ježíš opět doporučuje daň platit. Člověk má odevzdat „co je císařovo, císaři, a co je Boží, Bohu“ (Mt 22,21). A člověk celý patří Bohu, proto nemůže moc nad sebou samým svěřit žádnému z lidí, ani sobě samému. Člověk patří Bohu, je jeho obrazem a díky podobnosti Bohu má svobodu od jakékoli lidské moci a důstojnost, stejně jako Bůh. K tomu, abychom mohli být vskutku Božími, nás osvobodil Kristus. Neosvobodil nás pro druhé, pro nepřátele, ba ani pro manžele, přátele či rodiče. Osvobodil nás jen pro sebe a svého Otce. Pokud bychom dávali komukoli ve svém životě

⁴⁹ Srov.: SKOBLÍK: op. cit., 23-24.

⁵⁰ Srov.: GRÜN: op. cit., 7–39.

⁵¹ POLA Pavel: Apoštol Pavel a svoboda, in: Communio 3 (2008) 222–232.

⁵² Jednalo se o daň ve výši půl šekelu, kterou měl povinnost zaplatit každý svobodný Izraelita, a tato měla sloužit k úhradě kultovních výdajů chrámu. Nicméně tato daň byla předmětem sporů, odmítali ji platit esejci a saduceové i přesto, že od roku 50 před Kristem se stala povinnou pro všechny Židy.

Srv. GRÜN: op. cit., 7.

⁵³ Tamtéž, 8.

⁵⁴ Srov.: Mt 22,15–22; Mk 12,13–17; Lk 20,20–26.

šanci, aby nad námi vládl, ochuzujeme se o svoji důstojnost a svobodu. A naopak: pokud my chceme vládnout nad někým druhým, opět mu bereme jeho svobodu a důstojnost, čímž stavíme proti Božímu záměru. Bůh totiž chce, abychom si byli všichni rovni.⁵⁵

3.2.2 Svoboda u sv. Jana

Evangelista Jan používá slova „svoboda“ jen během rozhovoru se Židy, ve kterém se jednalo o otcovství a tedy i dědictví Abrahamovo. Důležité je, že svobodu zde dává do souvislosti s pravdou: „Poznáte pravdu a pravda vás učiní svobodnými“ (J 8,32). Ježíš zde vyvrací Židům domněnku, že k ospravedlnění a spáse stačí být potomkem Abraháma, tedy členem vyvoleného izraelského lidu. Židům zní nesporně provokativně tvrzení, že ke svobodě a Božímu synovství je nutné zřici se otroctví hříchu a nechat se osvobodit Božím synem: „Když vás Syn osvobodí, budete skutečně svobodni“ (J 8,36). Pro Jana je Ježíš „cesta, pravda a život“ (J 14,6), a proto jen Ježíš může přinést světu svobodu. On sám je svoboda. Ten, kdo v něho věří, dokáže mocí Ducha svatého rozeznat co je pravda a co je jen iluze, dokáže se vymanit z moci otroctví hříchu a bude moci spočinout v náruči Boží. Jen ten, kdo v Ježíše uvěří a nechá se jím osvobodit, bude opravdu svobodný, protože klam nevede ke svobodě, ale jen pravda, kterou je Ježíš, přináší osvobození. Je těžké pustit Boha do svého života a nechat ho nahlédnout do všech našich skulin a propastí a nechat vše, co v nich leží, osvětit jeho světlem. Ale není jiné cesty. Jen ten, kdo miluje, je Boží syn či dcera. A kdo je Božím synem, nemusí před Bohem nic skrývat, může, ba musí se Bohu s důvěrou otevřít a ví, že ho Bůh neodsoudí, naopak, že ho prostoupí svou láskou a dá mu podíl na své absolutní svobodě.

Dalším znakem Jana je, že se v jeho pojetí „svoboda“ podstatně přibližuje „lásce“. K tomu, aby byl člověk opravdu svobodný, musí milovat. „Nikdo nemá větší lásku než ten, kdo položí život za své přátele“ (J 15,13). „Přátelství a láska potřebují svobodu ode všeho sobeckého lpění na vlastním životě.“⁵⁶ Jen svoboda, která ukazuje lásku k Bohu či bližním, je vyjádřením skutečné lásky. Protože jen pokud milujeme Boha a lidi, můžeme být skutečně svobodní. A Bůh nelpí na své velikosti, naopak, slovy nicejsko-cařihradského vyznání víry: „On pro nás lidi a pro naši spásu sestoupil z nebe. Skrze Ducha svatého přijal tělo z Marie Panny a stal se člověkem. Byl za nás ukřižován, za dnů Pontia Piláta byl

⁵⁵ Srov.: Gal 3,28.

⁵⁶ GRÜN: op. cit., 21.

umučen a pohřben.“⁵⁷ A nejen to! Slovy apoštolského vyznání víry dokonce „sestoupil do pekel.“⁵⁸ Z lásky k nám, neboť nikdo nemůže padnout tak hluboko, že by pod ním nebyly Kristovy ruce. On sestoupil nejhluběji, jak je možné, hlouběji než ukřižovaný Kristus už sestoupit nelze. Takovou svobodu nám přináší jeho láska. Bůh si nemusí nic dokazovat a ten, kdo ho opravdu miluje a je skutečně svobodný také ne. Dokáže se pokorně sklonit, protože ví, že pokora je mnohem více, než velikášství, že Bůh ho vidí a přebývá v něm i tehdy, když se lidé tváří, že neexistuje. Ale to pro něho není podstatné. Opravdu svobodnému člověku záleží na tom, zda a jak ho vidí Bůh, ne druzí lidé.

Důležitou vlastností, která vyjadřuje Ježíšovu svobodu, je poslušnost. Víme, že Ježíš byl poslušný jako malé dítě, kdy poslouchal svoji matku Marii, i pěstouna Josefa. Poslouchal také svého nebeského Otce, i když to vyžadovalo velkou odvahu a lásku. Ve chvílích neskutečné samoty a úzkosti se modlí k Otci: „Otče, chceš-li, odejmi ode mne tento kalich, ale ne má, nýbrž tvá vůle se staň“ (Lk 22,42). Bůh Otec nechtěl, a tak Ježíš, Syn Boží, byl natolik poslušný, že šel svobodně na smrt, i když měl několik možností, jak se jí vyhnout.⁵⁹ Ale on svobodně zvolil nejpotupnější smrt své doby. Proto, aby nás zachránil, abychom měli naději na život věčný.

3.2.3 Pavel, apoštol svobody

Pavel z Tarsu je nazýván apoštolem svobody zcela oprávněně, protože se tomuto tématu věnuje prokazatelně nejvíce ze všech autorů Nového zákona.⁶⁰ Ve svých listech se snažil najít společné body mezi evangeliem a řeckou kulturou, kde hlásal. I když se svoboda stala jedním z Pavlových nejdůležitějších témat, přece jen byla pro Židy důležitější spravedlnost, a to ve smyslu „spravedlnost před Bohem“ i „spravedlnost podle židovského zákona.“ O ni usilovali především. Z úhlu dnešního pohledu se dá říci, že mezi spravedlností a svobodou nebyl významný rozdíl a dá se říci, že i u Pavla se jejich význam leckdy doplňuje. I přes Pavlovo označení apoštol svobody, nenajedeme nikde v Písmu svatém jeho definici svobody ani systematickou nauku o ní.

⁵⁷ SIMAJCHL Ladislav, CIRKLE Karel a kol.: Kancionál, společný zpěvník českých a moravských diecézí, Praha: Zvon, 1997, 57.

⁵⁸ Tamtéž, 11.

⁵⁹ Srov.: J 18,33.36.37; 19,10–11.

⁶⁰ V celém Novém zákoně se pojem svoboda a jeho odvozeniny vyskytují 41x, z toho 26x v listech svatého apoštola Pavla; v evangeliu svatého Jana 4x, v knize Zjevení 3x, v listech svatého Petra taktéž 3x, v listu svatého Jakuba 2x, v listech Kolosanům a Efezanům, které jsou připisovány svatému Pavlovi, ale ten není jejich prvním autorem, také 2x a ve všech třech synoptických evangeliích dohromady dokonce jen jednou.

Pavel nám ve svých listech představuje svobodu jako plod evangelia. Ježíše Krista nám ukazuje jako osvoboditele od zákona, od hříchu a od smrti. „Nyní, když jsme zemřeli tomu, čím jsme byli spoutáni, byli jsme zproštěni zákona, takže sloužíme Bohu v novém životě Ducha, ne pod starou literou zákona“ (Řím 7,6). „Pokoutně se mezi nás vetřeli s úmyslem slídit po naší svobodě, kterou máme v Kristu, aby nás uvedli do otroctví zákona“ (Gal 2,4). „Tu svobodu nám vydobyl Kristus. Stůjte proto pevně a nedejte na sebe znovu vložit otrocké jho“ (Gal 5,1). „Vy jste byli povoláni ke svobodě, bratří. Jen nemějte svobodu za příležitost k prosazování sebe, ale služte v lásce jedni druhým. Vždyť celý zákon je shrnut v jednom slově: Milovati budeš bližního svého jako sebe samého!“ (Gal 5,13–14).

Pavlovi současníci často nemohli pochopit, co je na zákonu špatného, proč od něho potřebují osvobodit. Zákon dal Mojžíšovi sám Bůh, proto bylo nyní nepochopitelné osvobozovat se od něho. Pavel i přesto, nebo možná právě proto, že byl podle Zákona vychován a po velkou část svého života ho uctíval a choval se přesně podle jeho pokynů, nyní vidí, že zákonu lze sloužit i ve zlém. Vždyť on, přesto, že byl jedním z nejhorlivějších pronásledovatelů prvotní církve,⁶¹ se proti zákonu v ničem neprohřešil. Vidí tedy, že zákon lze zneužít i hříchem, proto ukazuje Krista jako osvoboditele od Zákona. Zákon, který dostal Mojžíš na Sinaji, nás měl přivést ke Kristu,⁶² avšak nyní, když jsme byli obdařeni vírou, závisí naše spása na ní,⁶³ nikoli na zákonu. Farizeové věřili, že člověka může zachránit zákon,⁶⁴ pokud podle něho budou jednat a věrně ho zachovávat. Pavel ale ukazuje, že zachovávat zákon ve všech jeho ustanoveních je pro člověka nemožné. Spásu, a tedy i svobodu, přinesl Kristus svým zmrtvýchvstáním a od této doby je, podle Kristových slov, naplněním zákona láska.⁶⁵ Láska není něčím, co nás nutí činit či nečinit zvnějšku tak, jako to bylo u zákona, ale naopak bychom měli být láskou puzeni zevnitř, ze svého srdce. Kristus věděl, jak těžké je milovat, proto nám dává Ducha svatého, který nás k tomu má uschopnit.

Pavel používá k obhajobě svých názorů také starozákonní přirovnání o Abrahamovi, jeho ženě Sáře, její otrokyni Hagar a jejich synech Izákovi a Izmaelovi.⁶⁶

⁶¹ Srov.: např.: Sk 8,1–3; 9,1–2.

⁶² Srov.: Gal 3,24–25 a Řím 10,4.

⁶³ Srov.: Řím 10,9.

⁶⁴ Srov.: Lv 18,5.

⁶⁵ Srov.: Řím, 13,10.

⁶⁶ Srov.: Gn 16,2; 21,10–13. Gal 4,21–31.

Boží zaslíbení, v němž svoboda získává přednost před zákonem, dostal Abraham mnohem dříve, než Mojžíš obdržel na Sinaji desky Zákona. Na tomto příběhu nám Pavel ukazuje především to, že svoboda je Boží dar, „zdarmadanost“, milost, kterou si ničím nemůžeme zasloužit, a pokud se ji budeme snažit na Bohu vyzískat, povede to jen k našemu sebezotročení, k tomu, že se budeme snažit Bohu poručit či Boha přemoci. A ty samé důsledky by mělo lpění na zákonech bez víry v Ježíše Krista. Protože to, co po nás Bůh po Ježíšově vzkříšení a nanebevstoupení vyžaduje, už není otrocké plnění zákona, ale dobrovolné a svobodné zachovávání příkázání lásky.

I přesto, že se osvobození od Zákona může vztahovat na jakýkoli zákon, tedy vnější normu určující chování člověka, neznamená toto osvobození naprostou svévolnost či nevázanost. Naopak - zavazuje člověka k činům lásky, jejichž plnění je mnohem náročnější, než pouhé zachovávání zákona.

Pavel nám představuje Krista také jako osvoboditele od hříchu a smrti: „Nechť tedy hřích neovládá vaše smrtelné tělo, tak abyste poslouchali, čeho se mu zachce“ (Řím 6,12). „A tak jste byli osvobozeni od hříchu a stali jste se služebníky spravedlnosti“ (Řím 6,18). „Když jste byli služebníky hříchu, měli jste svobodu od spravedlnosti“ (Řím 6,20). „Avšak nyní, když jste byli osvobozeni od hříchu a stali se služebníky Božími, máte z toho užitek, totiž posvěcení, čeká vás život věčný“ (Řím 6,22). „Zákon Ducha, který vede k životu v Kristu Ježíši, osvobodil tě od zákona hříchu a smrti“ (Řím 8,2). „Zbraní smrti je hřích a hřích má svou moc ze zákona. Chvála buď Bohu, který nám dává vítězství skrze našeho Pána Ježíše Krista!“ (1 Kor 15,56–57) „Skrze jednoho člověka totiž vešel do světa hřích a skrze hřích smrt; a tak smrt zasáhla všechny, protože všichni zhřešili. [...] a tak tedy: Jako jediné provinění přineslo odsouzení všem, tak i jediný čin spravedlnosti přinesl všem ospravedlnění a život. Jako se neposlušností jednoho člověka mnozí stali hříšníky, tak zase poslušností jednoho jediného mnozí se stanou spravedlivými“ (Řím 5,12.18–19).

Pavel chápe hřích jako mocnost, která ovládá všechny lidi, čímž je vzdaluje nejen od nich samých, ale především od Boha. Pavlovo spojení „otroctví hříchu“ je pro něho tím pravým otroctvím, protože zasahuje celou lidskou existenci. Pokud člověk otročí hříchu, nedokáže se rozhodnout pro dobro, pro spravedlnost, čímž ztrácí nejen svobodu, ale i smysl života, kterým je Kristus. Člověk, který je ve hříchu, je zaměřen jen sám na sebe, nedokáže se od sebe odpoutat, a tudíž nemůže vidět Boha. Nedokáže sám sobě pomoci, nýbrž musí vztáhnout ruku po pomoci Krista. Jen ten přichází s nabídkou milosti, která odpouští hříchy. Pavel tedy vidí to, že nás Kristus vymanil z moci hříchu, že nám dává

možnost hříchu neotročit, jako obrovský dar. Stačí uvěřit Kristu a plně se na Něho spolehnout. „Já‘ [...] Neexistuje žádná věta, začínající tímto slůvkem, v níž by bylo možno vyjádřit osvobození člověka.“⁶⁷ Ovšem ani dar osvobození nedokáže zabránit tomu, aby člověk opět nehřešil. Nezbyvá proto, než se stále znovu a znovu obracet ke Kristu s prosbou o milost odpuštění hříchů. V tomto kontextu je svoboda nejen darem, ale také úkolem, protože si ji lidé musí chránit, musí odolávat stále znovu a znovu pokušením, kterým jsou neustále vystavováni, tedy na rozdíl od milosti, si svobodu musí „odpracovat“.

Stejně tak, jako osvobodil člověka od hříchu, má moc ho osvobodit i od smrti. „Vždyť spravedlnost smrti nepodléhá“ (Mdr 1,15). Člověk, který je osvobozen od moci hříchu, nemůže podlehnout smrti, protože Kristus přinesl vykoupení všem, kdo ho následují, všem kdo toto vykoupení chtějí. „Není už rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou. Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši“ (Gal 3,28). Nikdo už nepatří sám sobě, všichni jsou plně závislí na Kristu. A to platí už dvě tisíciletí, totiž, že „Kristus člověka nikdy nenechá ve štychu a bude s ním až do konce jak v dobrém, tak ve zlém. Takový člověk už nikdy nebude sám.“⁶⁸ Kristus osvobozuje od nutnosti hříchu a vykupuje lidi ke svobodě, lásce a dobru. Pravým smyslem jeho utrpení a smrti na kříži je, aby lidé mohli být svobodní a měli život věčný.

Dar svobody nám vydobyl Kristus svým utrpením na kříži a zmrtvýchvstáním. Po svém zmrtvýchvstání vdechl Ducha svatého některým svým učedníkům⁶⁹ a za následujících čtyřicet dnů, v den letnic, seslal Bůh Otec Ducha svatého na všechny apoštoly.⁷⁰ Od tohoto dne může mít svého věrného průvodce každý člověk, který ho chce přijmout. Většina lidí, kteří si hodnotu tohoto obrovského daru uvědomují, nemůže jinak, než žít podle zákona Ducha svatého: „Zákon Ducha, který vede k životu v Kristu Ježíši, osvobodil tě od zákona hříchu a smrti“ (Řím 8,2). Podle Pavla je právě Duch svatý tím, kdo pomáhá člověku vydržet, aby vytrval v neustálém boji o svobodu, o dobro, neboť to je on, kdo působí v nitru člověka a uschopňuje ho konat Boží vůli ze svého vlastního vnitřního rozhodnutí, tedy svobodně. Paradoxní se může zdát spojení „zákon Ducha“. Jakoby tím Pavel chtěl naznačit, že se jedná o něco, co bychom měli bezpodmínečně dodržovat, stejně tak jako byli Židé povinni dodržovat zákon Mojžíšův.

⁶⁷ BARTH Karl: Stručný výklad listu Římanům, Praha: Kalich, 1989, 83.

⁶⁸ SOKOL: Zůstat na Zemi, 290.

⁶⁹ Srov.: J 20,22; v tento den jich bylo jen 10 - chyběl mezi nimi Tomáš a nebyli ještě doplněni o Matěje.

⁷⁰ Srov.: Sk 2,1–4.

Působnost „zákona Ducha“ je mnohem univerzálnější a hlavně spočívá na úplně jiných základech. Pokud Ducha svatého někdo jednou dostane, může s ním být po celý život. Jinými slovy: pokud se sám svobodně nerozhodne, že už s ním dál nechce mít nic společného, pokud ho „nevyžene“, bude Duch svatý nejen ukazatelem správného života, tak jako ostatní zákony, ale především trpělivým průvodcem. Sice lidem nezaručí, že už nikdy nepodlehnu hříchu, ale i když podlehnou, ani poté je neztratí, naopak - bude je i nadále podpírat, aby našli sílu k vymanění se z otroctví tohoto hříchu. Nechají-li se, bude je vést k tomu, aby jejich život směřoval k životu věčnému, tedy k dobru, lásce, porozumění, ale i ke svobodě. Takové, která lidi bude otevírat Kristu a jeho učení. „Svoboda neznamena svobodu dělat si, co chceš, ale svobodu dělat skutky lásky, ke kterým pobízí Duch. Takovýto život svobody vede k větším ctnostem, než jaké požaduje zákon, a závisí na impulzech, které zákon nemůže dát.“⁷¹ Vyvrcholením tohoto osvobození je dobrovolné „otroctví lásky“ (2 Kor 6,6). Takovýto pojetí lidem nedovolí vidět svobodu jako bezuzdnost⁷² či vnější neomezenost.⁷³ Na svobodě Božích dětí, dovršené ovšem až při paruzii, má mít podíl i nerozumné stvoření (Řím 8,21).⁷⁴

Svoboda se v listech apoštola Pavla vyskytuje také ve smyslu sociálním: „Byl jsi povolán jako otrok? Netrap se tím. Ale kdyby ses mohl stát svobodným, raději toho použij“ (1 Kor 7,21). „Koho Pán povolal jako otroka, má v Pánu svobodu. Koho povolal jako svobodného, je v poddanství Kristově“ (1 Kor 7,22). „My všichni, ať Židové nebo Řekové, ať otroci či svobodní, byli jsme jedním Duchem pokřtěni v jedno tělo, a všichni jsme byli napojeni týmž Duchem“ (1 Kor 12,13). „Není už rozdíl mezi židem a pohanem, otrokem a svobodným, mužem a ženou. Vy všichni jste jedno v Kristu Ježíši“ (Gal 3,28). Z tohoto je jasně patrné, že všichni lidé jsou si před Bohem rovni co do důstojnosti i do práv, protože všechny spojuje Ježíš Kristus, který pro všechny stejně trpěl, a proto také všechny stejně vysvobozuje. Pavel ukazuje, že na sociálním postavení Bohu nezáleží. Bůh posuzuje podle spravedlnosti a lásky, nikoli podle toho, zda je člověk svobodný nebo otrok. V praxi toto ukazuje list Filemonovi, kde Pavel posílá otroka Onezima zpět k Filemonovi. Otrok, který utekl se seznámil s Pavlem ve vězení a zde se stal křesťanem. Pavel se přimlouvá, aby jej Filemon přijal zpět: „ne už jako otroka, nýbrž mnohem více než otroka: jako milovaného bratra“ (Fm 1,16).

⁷¹ POLA: op. cit., 229.

⁷² Srov.: 1 Pt 2,16.

⁷³ Srov.: 1 Kor 8,9; 10,29; 2 Kor 3,17.

⁷⁴ Srov.: SKOBLÍK: op. cit., 24.

Dalším spojením, které používá Pavel spolu se svobodou, se nachází v listu Římanům: „Trvá však naděje, že i samo tvorstvo bude vysvobozeno z otroctví zániku a uvedeno do svobody a slávy dětí Božích“ (Řím 8,20–21). Toto spojení je jedním z klíčových. Vyjadřuje totiž naději, reálnou šanci, že jednou celé tvorstvo už nebude otročit hříchu, nebude myslet jen samo na sebe, ale „bude uvedeno do svobody a slávy dětí Božích“. Už nebudou otroci a páni, ale všichni budou synové a dcery Otce. Být synem nebo dcerou Otce vyjadřuje úplně jinou důstojnost, kterou člověk díky novému vztahu získává. Bůh Otec, který je sám nanejvýš svobodný a důstojný se s námi o svoji svobodu a důstojnost dělí. Bůh po nás chce, abychom ho nazývali Otcem, a sám nám své rodičovství nabízí. Pokud tuto nabídku přijmeme, máme naději žít v budoucím svobodném Jeruzalémě,⁷⁵ který nebude moci být zničen, ve kterém nebude vládnout zákon, ale bude v něm vládnout láska. Ovšem svobodu si musí člověk vydobýt, musí pro ni něco učinit, musí se pro ni sám rozhodnout a toto své rozhodnutí svým životem také naplňovat. Nemůže si svůj život nechat ovlivňovat druhými, i když je to pro něj těžké - každý sám bude před Pánem předkládat, jak se v které situaci zachoval. Skutečná svoboda dětí Božích se nenechá nikdy zmanipulovat, spočívá v něčem úplně jiném, než v hodnocení druhých a jejich přijetí.⁷⁶

3.2.4 Svoboda v listu Jakubově

Jakub hovoří ve svém kratičkém listě o svobodě vícekrát: „Kdo se však zahledí do dokonalého zákona svobody a vytrvá, takže není zapomnětlivý posluchač, nýbrž také tak jedná, ten bude blahoslavený pro své skutky“ (Jk 1,25). „Mluvte a jednejte jako ti, kteří mají být souzeni zákonem svobody“ (Jk 2,12). Co však myslí oním dokonalým zákonem svobody? Podle čeho budeme souzeni? Pro Jakuba je tímto zákonem bezesporu opět láska. Jen láska je kritériem, které je pro vstup do nebeského království důležité. Protože „milosrdenství zvítězí nad zákonem“ (Jk 2,13). Jakubův dokonalý zákon svobody v praxi znamená být připraven radostně prokázat milosrdenství, být připraven pomoci druhému. Nikoli z donucení, ale svobodně, s láskou, trpělivostí, porozuměním a vcítěním se do sebesložitější situace bližního. Protože „láska je trpělivá, laskavá, nezávidí, láska se nevychloubá a není domýšlivá. Láska nejedná nečestně, nehledá svůj prospěch, nedá se vydráždit, nepočítá křivdy. Nemá radost ze špatnosti, ale vždycky se raduje z pravdy. Ať

⁷⁵ Srov.: Gal, 4,26.

⁷⁶ Srov.: GRŮN: op. cit., 15.

se děje cokoliv, láska vydrží, láska věří, láska má naději, láska vytrvá. Láska nikdy nezanikne... a tak zůstává víra, naděje, láska - ale největší z té trojice je láska“ (1 Kor 13,4–8a.13). Láska je pravý zdroj svobody a svoboda je dokonalým vyjádřením lásky. Abychom nebyli otroky špatného svědomí, ale byli v lásce opravdu svobodni, musí být základem naší lásky dokonalý zákon svobody. Protože „láska, kterou nám přináší Kristus, není svobodou otroků, nýbrž svobodou vlastní právě jenom nám, svobodným synům a dcerám Božím. Je to láska, z níž svoboda pramení a která k ní zároveň ukazuje cestu.“⁷⁷

3.3 Shrnutí biblické svobody

Podstatou biblické svobody je, že je to dar, který lidé dostali skrze Kristovu svobodnou oběť na kříži a jeho zmrtvýchvstání, kterým nás osvobodil. A právě zde je zřetelné, že se jedná o úkol a službu zároveň. Kdo by si chtěl svobodu přivlastnit, ponechat si ji jen pro sebe samého, ten o ni přijde, ztratí ji, protože svoboda může zůstat jako dar sama sebou jen pokud zůstane darem. Svoboda dochází naplnění v lásce, kde se člověk svobodně ztrácí a obětuje pro druhého, kde je ochoten svoji svobodu dát všanc za svobodu druhého. Člověk, který lpí jen na své vlastní svobodě, dostává se ve skutečnosti na scestí, protože místo opravdové svobody je jeho volbou sobectví.

Svoboda je v biblickém pojetí pozitivní schopnost, zmocnění k dobru, síla chtít opravdové dobro a zároveň být schopen tohoto dobra dosáhnout. Lidská svoboda je cesta, jež směřuje k dobru. Právě takováto svoboda je obrazem svobody Boží.

⁷⁷ Tamtéž, 80.

4 VNÍMÁNÍ LIDSKÉ SVOBODY V PRŮBĚHU DĚJIN

V prosinci uplynulo již padesát let od doby, kdy Organizace spojených národů schválila Všeobecnou deklaraci lidských práv a svobod.⁷⁸ Tato deklarace byla výsledkem dlouhého boje o důstojnost a právo lidské osoby, nicméně neznamená, že tento boj již skončil, hlavním impulzem k vypracování a schválení této deklarace byly beze sporu nezapomenutelné hrůzy obou světových válek, jejichž přímými účastníky byla i většina schvalujících, nicméně touha po svobodě a důstojnosti člověka se line lidskými dějinami od nepaměti. V této deklaraci můžeme zaslechnout hlasy miliónů lidí, kteří nejen v minulosti, ale bohužel i dnes, umírali a umírají v nesčetných nesmyslných válkách, krvavých revolucích či různých lágrech, hlasy těch, kdo neměli a nemají co jíst, jsou jim upírána základní lidská práva kvůli rase nebo politickému či náboženskému přesvědčení. Dalo by se říci, že Všeobecná deklarace lidských práv a svobod je výkřikem všech lidí, výkřikem, ve kterém sdělují obavu o svoji existenci, o svoji lidskou důstojnost a svobodu. Cítí se ohroženi nejrůznějšími nebezpečími, jejichž původcem je vždy člověk.⁷⁹

Následující kapitola nabízí přehled vývoje a utváření lidských práv v sepětí s touhou člověka po svobodě, po jejím získávání a udržování, jako dvou hybných mechanismů vývoje lidských dějin.⁸⁰

4.1 Antika

Starověká společnost, pro kterou byl charakteristický otrokářský společenský systém, nikdy nedospěla k uznání rovnosti všech lidí a k uznání lidských práv a svobod každého jednotlivce. Antika je charakteristická svojí volností, platí zde různé názory a vyskytují se zde různé formy společnosti. Svoboda zde byla chápána ve smyslu příslušnosti k určitému společenství nikoli ve smyslu volního rozhodování.

⁷⁸ Všeobecná deklarace lidských práv a svobod byla schválena 10. prosince 1948 v sídle Organizace spojených národů v New Yorku.

⁷⁹ Srov.: DUKA Dominik: Zápas o člověka, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007, 9 nn.

⁸⁰ V této kapitole je čerpáno zejména z následující literatury:

ARENDOVÁ Hannah: Mezi minulostí a budoucností, Brno: Graphical Brno, 2002, 129–152.

DAVID Roman: Ústava České republiky. Listina základních práv a svobod, čtvrté aktualizované přepracované vydání, Olomouc: Zlínské tiskárny, 2005, 176–178.

SUDRE Frédéric: Mezinárodní a evropské právo lidských práv, Adamov: Mikada, 1997, 32–33.

4.1.1 Pojetí svobody v Řecku a v Římě

V Řecku byla po velmi dlouhou dobu svoboda spojována s politickým významem tohoto slova. Plnoprávným občanem společnosti se mohl stát jen občan svobodný, člověk, náležející k řecké obci - polis. Člověk, který nebyl příslušníkem žádné obce, například cizinec, barbar, nebo otrok, nemohl být svobodný. Svoboda spočívala ve volnosti pohybu, v možnosti člověka vymanit se z nutnosti obživy: „dříve, než se stala atributem myšlení nebo vlastností vůle, se svoboda chápala jako stav svobodného člověka, stav umožňující volně se pohybovat, odcestovat z domova, setkávat se slovy či skutky s jinými lidmi. Této svobodě muselo zřejmě předcházet osvobození: aby se stal člověk svobodným, musel se osvobodit od nutností života.“⁸¹ To ale neznamená, že stav svobody automaticky vyplýval z aktu osvobození. Mimo pouhé osvobození vyžadovala svoboda také společnost dalších lidí, kteří byli ve stejném stavu, potřebovala politicky utvářený svět, do kterého se mohl každý ze svobodných lidí slovem nebo skutkem zařadit. I když svoboda byla v této době hlavně otázkou společenské prestiže a ne životní úrovně, velké omezení znamenalo rozdělení společnosti, kdy největší moc měly patricijské rody, jejichž členové z ní vylučovali obyčejný lid, tzv. plebs. S postupným vývojem městských států si právě tito občané dokázali svůj podíl na rozhodování o obci vybojovat. Být svobodný znamenalo mít moc nad sebou samým, moci se sám rozhodovat. Člověk svobodný mohl mít otroky, nad kterými měl moc, ale i když je neměl, mohl se podílet na správě obce jako plnoprávný občan. Z tohoto vyplývá, že svoboda neznamovala absolutní nevázanost či nezávislost, ale příslušnost k určitému společenství nebo k obci. Každá obec měla svoje zákony, které tvořili svobodní občané, a ti byli povinni tyto zákony zachovávat a řídit se jimi. Ti, kdo toto dokázali, měli jistotu svobody slova, rovnosti před zákonem a nezávislosti. Po dlouhá staletí se tento model, kdy svoboda byla vázána na příslušnost k obci a nikoli na lidskou přirozenost, nepodařilo překonat.

Pro Římány, na rozdíl od Řeků, znamenala svoboda dědictví odkázané zakladateli Říma. Svoboda byla pocíťována taktéž politicky, byla spojena se založením města Řím, protože právě založení tohoto města znamenalo záruku římské svobody. Přestože se mnohem více dbalo na právní záruky svobody, stejně se nepodařilo překonat rozpor mezi původními svobodnými občany a „ostatními“.

Později se k politické svobodě, zejména díky řeckým filozofům Sokratovi (469–399 př. Kr.) a jeho následovníku Platónovi (427–347 př. Kr.), připojuje i svoboda vnitřní,

⁸¹ ARENDTOVÁ: op. cit., 131.

duchovní, která vychází z filozofických reflexí a částečně se překrývá se svobodou morální, která spočívala v možnosti vybrat si dobro nebo zlo, a v odpovědnosti za vlastní jednání.

Sokrates je prvním řeckým filozofem aténskému původu, který položil nové základy řeckého myšlení. Ve své moudrosti poznává hranice lidského poznání: „Vím, že nic nevím,“⁸² které ho vedou k pokoře vůči skutečnosti, kterou chce poznat. Jako základ poznání uvádí, že první, co má člověk poznat, je on sám: „Poznej sám sebe.“⁸³ Sokrates tvrdí, že pokud člověk ví, co je správné, tak to udělá. Věřil, že ve vědění je síla, která činí člověka svobodným, tedy čím je člověk vzdělanější, tím je svobodnější. Pojetí vnitřní svobody vycházelo z toho, že nesvoboda nemusí být nutně zapříčiněna vnější silou, ale může být způsobena i silami vnitřními. „Tato svoboda již není výsadou svobodného občana, nýbrž je vlastní každému člověku, který umí přiměřeně používat rozum. Svobodný je ten, kdo myslí.“⁸⁴ Sokrates přeceňuje rozumové poznání a nedoceňuje lidskou vůli a svobodu volby, nicméně hovoří o vnitřním hlasu zvaném daimonion, který mu určuje, co je správné a co nikoli a jemuž musí člověk naslouchat. Jeho omylem ale bylo přecenění člověka v tom, že pouhá znalost mravních hodnot dává člověku jistotu, že jedná dobře. Sokrates je zakladatel dialektické metody,⁸⁵ již položil základy západního kritického myšlení. Jeho velká hodnota spočívá i v tom, že vyzdvihuje objektivnost mravních norem a schopnost člověka je poznat. Sám nenapsal žádné spisy, jediným pramenem poznání jeho učení jsou díla jeho žáků Platóna a Xenofonta.⁸⁶

Co se týká otroctví, které bylo beze sporu nejzřetelnější podobou vnější nesvobody, neměli proti němu Sokrates ani Platón žádné námítky, protože bylo v té době naprostou samozřejmostí, bez níž si nelze tehdejší společnost představit.

Pro kýnickou filozofii byla znamením opravdové svobody skromnost: „Ten, kdo odvrhne veškerou žádostivost a žije v plné skromnosti, dosáhne též nejvyšší míry osobní nezávislosti. Je soběstačný, je skutečně svobodný.“⁸⁷ Z tohoto učení vycházeli i stoikové,

⁸² Srov.: PLATÓN: Obrana Sokratova, Praha: Hyperion, 1929, 20.

⁸³ Srov.: Tamtéž, 65–66.

⁸⁴ BOVON François: Místo svobody, Brno: Mlýn, 1993, 13.

⁸⁵ Dialektická metoda, zvaná též maieutická (maieutria znamená porodní bába), je negativní metoda vylučování hypotéz, kdy se postupuje od nejjednodušších otázek k stále složitějším. Postupně se dospívá k hypotézám, tvrzením a axiomům, na nichž tyto hypotézy spočívají, a které nevědomě vytvářejí názor člověka na danou otázku.

⁸⁶ Srov.: BROŽ: Morální teologie, 8–11.

⁸⁷ NIEDERWIMMER Kurt: Der Begriff der Freiheit im Neuen Testament, Berlin, 1966, 35, in: GRÜN Anselm: Cesty ke svobodě, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997, 42.

podle nichž byla svoboda spojena se soběstačností, nezávislostí, vnitřním klidem a duševní rovnováhou. Skutečně svobodný je ten člověk, u něhož jsou v rovnováze rozumnost, statečnost, uměřenost, spravedlnost. Stoik bere vážně lidský osud, poddává se nutnosti a jako místo, kde se člověk může cítit svobodný, uvádí sebe sama. Ideálem stoiků je zřeknout se vnějších hmotných dober jako jsou společenské postavení či majetek, kterými se dosud svobodný člověk vyznačoval, a snažit se dosáhnout toho, co je v jejich vlastní moci. Zde spatřují svobodu, které může dosáhnout úplně každý člověk, ať už svobodný občan nebo otrok, protože cesta k vnitřní svobodě vede přes poznání sebe sama. Problémem této filozofie zůstalo napětí mezi svobodou a osudem, kterému je třeba bezvýhradně se podrobit.

4.1.2 Svoboda v křesťanském starověku

Tato část práce se odvolává na knihy F. Bovona⁸⁸ „Místo svobody“ a A. Grüna⁸⁹ „Cesty ke svobodě“.

Na počátku našeho letopočtu požadovali náboženskou svobodu především křesťané, kdy hlavním důvodem byla velmi násilná a častá pronásledování, která ukončil až v roce 313 Konstatin I. vydáním Ediktu milánského, který povoluje křesťanské náboženství.

Latinská filozofie se začíná objevovat již ke konci prvního století po Kristu, kdy křesťanské myšlení začíná hledat své sebevyjádření a následně i pojmy a pojmenování pro skutečnosti, které by byly srozumitelné i vzdělanému filozofickému prostředí. Vzniká patristika (latinsky *patres* = otcové), jejímž hlavním tématem byla v 1. a 2. století obrana křesťanství proti nepochopení a vnějším nepřátelům, následující století bylo ve znamení tvorby základů křesťanské teologie, po jejichž stanovení byla formulována první dogmata neboli nezpochybnitelné pravdy. Tato byla schvalována biskupy na ekumenických koncilech, na nichž se scházela většina biskupů. V tomto období jsou položeny také základy mnišství.

Církevní otcové vycházeli při své práci především z řecké filozofie, která měla nesporně obrovský význam na pozdější vzdělanost celého západního světa, a z Písma svatého. I přesto, že křesťanství se s řeckou filozofií v mnohém rozchází, nelze jí upřít její

⁸⁸ Srov.: BOVON: op. cit.

⁸⁹ Srov.: GRŮN: op. cit., 40–58.

důležitost. Osobou, která měla na církevní otce nesporně velký vliv, byl Epiktétos z Hierapole (cca 55–135). Tento otrok, se kterým jeho pán zacházel velmi tvrdě, si kladl otázku: „jak může člověk ‚dosáhnout svobody, neboť svoboda je život.“⁹⁰ Jeho odpovědí je, že svobodný je ten člověk, který chce být svobodný. Ten je spokojen se svým životem takovým, jaký ho má. Netouží po ničem jiném, nestěžuje si na svůj osud, přijímá svůj život takový, jaký je. Epiktétos přesto, že je stoikem, má velmi blízký vztah k Bohu a je přesvědčen, že Bůh je v něm přítomen, že k němu dokonce má osobní vztah. „A svobodný je ten, komu se všechny věci dějí podle jeho vůle a komu žádný člověk nemůže překážet.“⁹¹

Jeden z prvních křesťanských filozofů, Justin (narozen na počátku 2. století, zemřel kolem roku 165), přijal svobodu tak, jak ji hlásal Epiktétos - cítí se být mimo dosah každé vnější moci, hlásá, že ani císař mu nemůže způsobit újmu. Ovšem proti Epiktétovi je zde podstatný rozdíl, protože jako křesťan viděl základ své svobody v Kristu, který ho k této svobodě povolal a kterým byl vyvolen. V Kristu zemřel tomuto světu a žije již jen v NĚm (srv. Řím 6,2nn). Justin zemřel mučednickou smrtí, ale zemřel důstojně, s pocitem vlastní svobody.

Klement Alexandrijský (140/150–211/215) také vychází z řecké filozofie a i on je ovlivněn Epiktétovou filozofií. Svobodu spatřuje ve schopnosti vidět věci Božíma očima, nenasazovat si ani černé ani růžové brýle, nebýt pesimistou ani optimistou, ale dívat se na svět reálně, abychom byli schopni odhalit, jaký záměr s námi Bůh má. Nejdůležitějším ukazatelem svobody je pro Klementa Alexandrijského postoj člověka ke smrti. Pokud se smrti bojí, zavírá před ní oči nebo se snaží utéci, pak není vůbec svobodný, protože žije v neustálém strachu. Když se ale se smrtí smíří a dovede ji chápat jako vrácení se k Bohu, od něhož vyšel, pak má záruku opravdové svobody, kterou mu nikdo nikdy nevezme.

Origenes (185–253) se svobodou, zejména svobodou volby, zabývá ve svém díle „O počátcích“. Výchozí Origenovo tvrzení zní: „Bůh je dobrý a člověk je svobodný. [...] Božství spočívá ve stále trvající jednotě a Bůh je proto nezaměnitelně držitelem dobra, zatímco člověk, [...] je principiálně proměnlivý a jeho vztah k dobru je tak nutně ambivalentní. Buď si je volí, nebo se od něj odvrací, což je právě svoboda. [...] ‚Člověk si svobodně volí dobro‘ znamená, že se svobodně obrací k Bohu.“⁹² Origenes uznává lidskou

⁹⁰ Tamtéž, 43.

⁹¹ [http://cs.wikipedia.org/wiki/heslo/Epiktétos](http://cs.wikipedia.org/wiki/heslo/Epikt%C3%A9tos), (7. března 2009).

⁹² NAVRÁTIL Martin: Úvodní studie a komentář, in: ÓRIGENÉS: o svobodě volby, Olomouc: Univerzita Palackého, 2007, 57–58.

svobodu, nicméně dokazuje, že člověk je ve své svobodě plně závislý na svém Stvořiteli. „Morální volbu racionálních bytostí nesmíme chápat jako svobodnou ve smyslu naprosté svrchovanosti či nezávislosti našeho rozhodování. [...] Bez vůle Boha, který stvořil nás i svět, by svoboda volby byla pouze zdánlivá.“⁹³ Bůh je tedy tím, kdo díky dokonalému předvedení svět ovlivňuje a zároveň mu určuje základní smysl a směr, ale zároveň vytváří prostor pro lidskou svobodu, která se tím stává spolupříčinou všech událostí. „Bůh o naší svobodné volbě nejen ví a počítá s ní, nýbrž nám ji jako Stvořitel a všemohoucí pořadatel světového dění sám propůjčuje. Připravuje situace, ve kterých se naše volba může uplatnit [...], poskytuje nám i moc rozhodovat a konat [...]. Svoboda lidského jednání je tedy cele zasazena do moře Boží vůle a je pouze výrazem jeho nezměnitelné dobroty, že se můžeme rozhodovat podle vlastního uvážení.“⁹⁴

Zakladatel řeholního života a řeholních řádů Basil z Cesareje, zvaný Veliký (cca 330–379) se s Epiktétem shoduje ve většině podstatných záležitostí, svobodu nevyjímaje. Díky němu přešly stoické myšlenky o lidské svobodě do řádového života. Dle jeho názoru „vlastní zlo závisí na naší svobodné vůli, „neboť je v naší moci zdržet se zlého.“⁹⁵ Dalším důležitým činitelem je čistota srdce, díky níž je člověk schopen otevřít se Boží vůli a Boží lásce. Stejně důležitá jako otevřenost Bohu je i otevřenost lidem. Není vhodné uzavírat se do své vlastní ulity, ale měli bychom být schopni s lidmi komunikovat a naslouchat jim, ať už nám říkají cokoli. Dle sv. Basila je velmi důležité být svobodný v okamžiku, kdy nás někdo pomluví. Radí zachovat si v takovém případě klidnou mysl, zamyslet se nad tím, co o nás druzí řekli, ale nenechat se tím urazit či ponížit. V tom tkví opravdová svoboda - dokázat se otevřít a přezkoumat názor druhých, ale přesto zůstat svobodný od zranění, která, třeba nevědomě, způsobují.

I další církevní otec Jan Zlatoústý (347/349–417) spatřuje svobodu v osvobození od vlastních vášní. Je nezbytné, abychom dokázali překonat sebe sama, usmířit se se sebou samým, a poté budeme schopni a ochotni nechat se prostoupit Bohem. Tím, který má moc nás osvobodit, tím, který stojí přede dveřmi našeho srdce a čeká, až mu otevřeme. To ale závisí na nás, na naší svobodě: zda necháme své srdce Bohu uzavřené či zda mu je otevřeme, aby nás mohl osvobodit z moci lidí.

⁹³ Tamtéž, 88.

⁹⁴ Tamtéž, 89.

⁹⁵ GRÜN: op. cit., 51.

Nejvýznamnější postavou raně křesťanské patristiky byl Aurelius Augustinus,⁹⁶ neboli Augustin (354–430), jehož spisy podstatně ovlivnily teologii a filozofii na dalších několika století. Podle jeho učení je člověk obrazem Božím zejména ve svém rozumu a svobodě. A právě lidská svoboda byla jedním z největších témat jeho učení. Dle Augustina je svoboda každého člověka nemocná a potřebuje uzdravení, k čemuž je nezbytně potřeba Boží milosti, která je schopna uzdravit člověka zevnitř i zvenku. K tomu, aby byl člověk svobodný, nutně potřebuje lásku, která odpovídá jeho podstatě: „Pokud milujeme, potom jednáme v souladu s naší podstatou, konáme cosi niterného a správného a není třeba, abychom úzkostlivě lpěli na příkazech a zákazech. Pak jsme totiž skutečně svobodní.“⁹⁷

Významnou náplň jeho života tvořil boj proti nejrůznějším církvím, jež se odlišovaly od oficiálního křesťanského kultu. Největším protivníkem se stala církev donatistů⁹⁸ za svoji revoltu proti vládnoucí římské správě. Naproti tomu Augustin, který přesto, že byl křesťanem, nadále zůstal i Římanem, tedy rozhodnutí římské vlády pro něho byla stejně závazná jako rozhodnutí církve, považoval pozemskou moc za dosazenou z Boží vůle a donatisty označoval za odpadlíky od Boha a církve. Kompromis přes původní Augustinovu snahu nebyl možný, protože donatisté Římanům nikdy neodpustili pronásledování křesťanů. Proto Augustin nabýval na tvrdosti, až dospěl k přesvědčení, že „láska k bližnímu jej přímo nutí prosazovat spasení jedince i proti jeho vlastní vůli a dokonce za použití násilí.“⁹⁹ „Na základě výkladu Lukášova podobenství o svatební hostině¹⁰⁰ vysvětluje nařízení krále pořádajícího hostinu ‚přinut‘te je přijít‘ jako povinnost přivést bloudící k pravdě i násilím: ‚Kdo pochybuje o tom, že je lepší, jestliže lidé jsou vedeni k uctívání Boha cestou vyučování, než aby k tomu byli poháněni strachem z trestu nebo bolesti. Člověk ale nesmí jen proto, že první lidská skupina je lepší, tu druhou zanedbávat; tu, která je jiného druhu. Neboť na základě zkušeností jsme zjistili a stále znovu to potvrzujeme: Již mnohým bylo k užítku, jestliže na ně člověk nejprve za použití strachu a bolesti vyvinul určitý nátlak, aby posléze byli přístupni poučení nebo aby

⁹⁶ Srov.: CHADWICK Henry: Augustinus, in: Zakladatelé myšlení, Praha: Svoboda, 1994, 203–308.

⁹⁷ GRÜN: op. cit., 15.

⁹⁸ Donatistická církev vznikla na počátku 4. století při Diokleciánově pronásledování. Znamenala protiklad křesťanů, kteří se pod hrozbou perzekuce rychle vzdávali své víry a předávali svaté knihy pronásledovatelům. Naproti tomu donatisté se považovali za jediné pravé následovníky Krista a víru si nenechali ničím vzít, hlásali, že účinnost křtu je závislá na důstojnosti udělovatele. Srov.: <http://www.iencyklopedie.cz/>, heslo donatismus. (26. dubna 2009).

⁹⁹ BAJGAR Miroslav: Svatý Augustin, <http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1954>, (26. dubna 2009).

¹⁰⁰ Lk 14,21–23.

uskutečnili to, co již poznali skrze nauku.' Tato Augustinova pozice se posléze stává argumentačním východiskem pro vztah víry a použití síly, který si s sebou církve nese po více než deset století.¹⁰¹

4.2 Středověk

Od počátku středověku dochází k přesunování kulturního, politického i ekonomického centra světa ze středomoří do Evropy, která se stává klíčovým kontinentem středověké civilizace. Křesťanství se šíří nejen v jižní Evropě a severní Africe, ale postupuje dále do celé Evropy. Kulturní rozdíly mezi jednotlivými evropskými teritorii se prohlubují, rozpadá se rodové zřízení, společnost je rozdělena na poddané, šlechtu a krále. Svět je i nadále vnímán jako stvořený Bohem, který je svrchovaným vládcem nad světem, nicméně tuto svoji podřízenost Bohu lidé nevnímají jako nesvobodu, ale podřizují se mu dobrovolně, protože je pro ně ztělesněním autority. Autorita má pro středověkou kulturu velký význam - lidé uznávají autoritu Božího zjevení, ale i autoritu učenců, velký vliv na středověké myšlení má především Aristoteles. O svobodě se většinou pojednává spíše mezi učenici a vzdělanějšími vrstvami obyvatelstva, pro nižší vrstvy nemá svoboda prakticky žádný význam. Přesto se o konci středověku dá říci, že zde leží počátky uvědomění si svobody, i když její uvedení do praktického života trvalo ještě poměrně dlouho. Přesto se ve jménu svobody objevují první boje, kdy lidé odmítají zejména otroctví a požadují svobodu náboženskou. Začíná se také projevat nominalismus,¹⁰² v jehož důsledku je doposud posvátné spojení svobody s pravdou a dobrem odsouzeno jako neopodstatněná podřízenost Bohu. Na místo této svobody nastupuje svoboda, kterou si každý určuje podle vlastních kritérií, svoboda, která se ztotožňuje s bezcitnou vůlí k moci.¹⁰³

¹⁰¹ HOLUB Tomáš: Boj proti terorismu ve světle nauky proti tak zvané „spravedlivé válce“. Disertační práce, Praha: 2008), 37.

¹⁰² Nominalismus je učení ve středověké filozofii a teologii, které zastávalo názor, že všeobecným pojmům nepřísluší žádná objektivní existence, ale že existují pouze jednotlivosti a univerzálie jsou pouhými jmény. To znamenalo kritiku církve jako jediné zprostředkovatelky pravdy Boží.

Srov.: <http://www.iencyklopedie.cz>, heslo nominalismus. (28. dubna 2009)

¹⁰³ Srov.: WEIGEL George: Svědek naděje. Autorizovaný životopis Jana Pavla II., druhé vydání, Praha: Práh, 2005, 686–687.

Až do osmého století stály církve a světský stát spíše samostatně vedle sebe a k žádné významnější spolupráci nedocházelo. Změny přinesla až vláda Karla Velikého¹⁰⁴ (748–814), během níž došlo ke vzájemnému propojení světské a církevní moci. Na základě této součinnosti se začaly zakládat školy, jejichž důsledkem byl rozkvět scholastické filozofie. Pojmu scholastika (od latinského *scholasticus* = školský, patřící škole, tedy učitel i žák) se používá jak pro epochu středověké filozofie,¹⁰⁵ tak pro vyjádření způsobu filozofického myšlení. Scholastici se snažili spojit víru a rozum. Jejich cílem bylo především dokázat již stanovené pravdy, nikoli vytvářet či hledat další problémy. Velkým scholastickým tématem se stal spor o univerzálie, neboli o obecné pojmy. V tomto boji proti sobě stáli tzv. realisté a nominalisté.¹⁰⁶ Většina ze scholastiků se zabývala také lidskou svobodou. Zde se zaměříme na názory Anselma z Canterbury a Tomáše Akvinského, kteří velmi výrazně ovlivňovali pozdější filozofii.

Anselm z Canterbury (1033/1034–1109) je jedním z prvních představitelů scholastiky. Pro Anselma je nejdůležitější pravda, kterou chápe ve velmi širokém kontextu, jako věc, která je vždy správná. Svobodou rozumí především svobodnou vůli, jako „schopnost člověka zachovávat čestnost vůle kvůli vůli samotné.“ Dalším významem svobody v jeho pojetí je „svoboda jako schopnost být spravedlivý.“ Člověk je svobodný, pokud chce to, co je správné, proto, že je to správné, nikoli proto, že je k tomu nucen. Dle Anselma jsou Boží milost a vykoupení jediné možnosti, jak se lidé mohou odvrátit od hříchu ke svobodě a spravedlnosti.¹⁰⁷

Nejvýznamnějším představitelem scholastiky je Tomáš Akvinský¹⁰⁸ (1225–1274), který vypracoval skutečnou etickou syntézu ve svém nejznámějším díle *Teologická summa*. Základní myšlenkou je myšlenka cesty, po níž člověk od Boha vychází a k němu

¹⁰⁴ Karel Veliký vládl v letech 768–771 společně se svým bratrem Karolomanem, po jeho smrti se stává jediným vládcem francké říše, které vládl až do své smrti v roce 814.

¹⁰⁵ Scholastika je datována do 11.–15. století, kdy došlo k jejímu rozkvětu zejména na četně se zakládajících západoevropských univerzitách.

¹⁰⁶ Krajní realisté tvrdili, že univerzálie neboli obecné pojmy, existují reálně před věcmi (*universalia ante res*), umírnění realisté hlásali, že univerzálie existují ve věcech. Proti nim vystupovali nominalisté, podle nichž jsou univerzálie jen jména, názvy, které jsou věcem přidělovány určitým subjektem až poté, co konkrétní věci existují (*universalia post res*). Nominalismus se dále dělí na konceptualismus, podle něhož jsou univerzálie pouhé pojmy a sennonismus, který za univerzálie označuje pouhá slova. Tento spor vznikl na základě Aristotelova výkladu a kritiky Platónova učení o idejích.

¹⁰⁷ Srov.:

¹⁰⁸ Srov.: BROŽ: *Morální teologie*, 26.

Srov.: HOLUB: *op. cit.*, 39–42.

Srov.: KENNY Anthony: *Tomáš o lidském duchu*, Praha: Krystal, 1997, 61nn.

Srov.: SWIEZAWSKI Stefan: *Nový výklad svatého Tomáše*, Brno: Cesta, 1998, 152nn.

se má zase vrátit. Mravní dokonalost člověka nespočívá jen ve vnějším kopírování vzoru, kterým je Ježíš Kristus, ale v sebeuskutečnění, tedy v opravdovém rozvoji vlastní osoby během života - cesty, na jejímž začátku stojí Ježíš. Počáteční otázkou je: „Čím se může člověk svým jednáním stát?“ K tomu, aby člověk mohl svobodně odpovědět na tuto otázku, musí mít nějaké možnosti, z nichž může volit, musí tedy mít svobodu volby. Tomáš ovšem nevidí příliš optimisticky volbu konečného cíle, protože ten si podle něho sami zvolit nemůžeme. Jediné, co můžeme ovlivnit, je to, co je cílem našeho chtění, tedy co chceme. Správnými tužbami jsou podle Tomáše dobro a štěstí, protože ty nás vedou k Bohu, protože dobro a štěstí nespočívá v něčem stvořeném, ale přímo v samotném Bohu. Podle tohoto by se mohlo zdát, že vlastně nejsme svobodní, protože naše vůle nemá prostor, na němž by se mohla rozhodovat. Nicméně máme možnost volby prostředků, které nás k cíli dovedou. Naše svoboda tedy podle něho spočívá v tom, že zvolíme správné a přiměřené prostředky, které nás dovedou k vytčenému cíli, tedy ke štěstí, které můžeme poznat jedině skrze Boha. Svoboda našeho rozhodování je závislá na kvalitě rozumového poznání. Čím je naše rozumové poznání jasnější a pravdivější, tím jsme schopnější posoudit možné alternativy a zvolit tu nejlepší. Ke svobodě je nezbytná možnost volby. Pokud ji nemáme, jsme nesvobodní, i když jednáme správně a podle svobodné vůle. V tomto případě se ale jedná pouze o instinkt, protože není jiná možnost. Zárukou svobody je tedy rozum spolu s vůlí a možností volby.

Dalším cílem Tomášova bádání se stává povaha lidského jednání. Zde došel k závěru, že Bůh dává člověku svobodu, která působí, že člověku není zákonem Bůh, tedy není teonomní, ale že člověk je sám sobě zákonem, je tedy autonomní. Ovšem tato autonomie neznamená svobodu pro svéhlavost nebo pro sebe sama. Svoboda je totiž zakotvena v rozumové přirozenosti každého člověka, tudíž člověk má rozumu používat k tomu, aby zjistil, co je správné a co nikoli, aby dokázal správně zachovávat a tím dosáhl trvale dobrých návyků, neboli ctností, které lze získat jedině pomocí dlouhodobého tréninku sebe sama. Důležité je, aby vztah mezi přirozeností a osobou byl vyvážený. Zde dochází oproti minulosti k velkému posunu - Tomáš hlásá, že každý člověk je nositelem svobody proto, že je člověkem, nikoli proto, jaké má postavení. Z toho vyplývá, že stejnou svobodu, tedy i stejnou důstojnost mají otroci i otrokáři, chudí i bohatí. Přirozené právo však neznamená, že všichni lidé budou mít v jakékoli době stejnou svobodu a důstojnost, nýbrž se jedná o jakousi minimální úctu k lidské osobě, která se následně rozvíjí v závislosti na dějinných a kulturních podmínkách.

Dříve, než se narodil Tomáš Akvinský, dosahuje touha lidí po svobodě a s ní spojenými právy takového rozměru, že se začínají bouřit proti dosavadním pořádkům a objevují se nepokoje a vzpoury. Jejich výsledkem je první evropský předchůdce Listiny základních práv a svobod - dokument *Magna charta libertatum* z roku 1215, k jehož podpisu byl šlechtou donucen anglický král Jan I. Bezzemek poté, co ve válce s francouzským králem Filipem II. Augustem ztratil většinu anglických držav ve Francii. Velká listina svobod se stala základním zákonem anglické stavovské monarchie. Omezovala pravomoc panovníka ve prospěch šlechty, duchovenstva a měšťanstva a ustanovovala, že žádný svobodný obyvatel nesmí být pronásledován nebo zatčen bez zákonného rozsudku. Tento dokument, významný nejprve pro šlechtu, ale postupně se uplatňující i mezi poddanými, je považován za jeden z prvních kroků ústavního omezení monarchie.¹⁰⁹

I když lze ve středověku nalézt určité snahy o prosazení hodnot společnosti proti moci monarchie či stanovit hranice chránící společnost i jednotlivce, přece jen tyto snahy byly spíše ojedinělé.

Na území Českého království zůstává absolutistické monarchické panství nadále, i když bylo stále častěji nuceno k pomalým ústupkům, které si vydobývala nejprve šlechta s církví, ale později i samotná města. Dá se říci, že naše země patří k prvním průkopníkům lidských práv a svobod v Evropě. Mezi nejvýznamnější české představitele patří bezesporu Mistr Jan Hus (1371–1415), filozof, myslitel a náboženský reformátor, který vznášel ve svých kázáních požadavek na svobodný výklad Bible. Na něho navazoval Petr Chelčický (1390–1460), který jako náboženský myslitel požadoval ve svých spisech rovnost všech lidí.

4.3 Přechod od středověku k novověku

Přechod mezi středověkem a novověkem je období, ve kterém docházelo k historicky významným proměnám. Jedná se o dobu, kdy celý svět již nelze charakterizovat jako „jednotný křesťanský svět“ s jeho uceleným právním systémem vypracovaným na základě zjevených hodnot křesťanské Bible a uznávajícím papežskou autoritu. Přidávají se další, pro Evropany nově objevené kultury, které křesťanství ani

¹⁰⁹ Srov.: www.encyklopedie.seznam.cz, heslo Magna Charta Libertatum. (21. října 2008).

Srov.: Kolektiv autorů: Jan I. Bezzemek, in: Ilustrovaná encyklopedie, sv. 2, Praha: Svoboda, a. s. 1995, 13, sl. 1.

papeže neznají. Evropské velmoci postupně vytváří celosvětové koloniální říše, díky nimž dochází k propojování jednotlivých částí světa a k celkovému zrychlení světového vývoje.

Rozvíjí se svoboda osobní, ale i společenská, stále častější jsou kritiky středověkého absolutismu s požadavky rovných práv a svobod všech občanů. V tomto období se jedná již o masovou záležitost, celé skupiny a vrstvy obyvatelstva požadují svobodu, o které dříve neměly zdání, že existuje. V Evropě začíná tento boj díky reformaci, kdy příslušníci jiné než katolické víry žádají náboženskou toleranci. Prvními bojovníky jsou šlechtici a měšťané, kteří odmítají podřídit se náboženství diktovanému panovníkem s odůvodněním, že jim brání v osobním rozvoji. Nebývalé úctě se těší učenci, protože lidé touží po poznání pravdy. Velmi rychle se zvyšuje úroveň vzdělání i kultury, což přispívá k celkovému zvýšení životní úrovně obyvatelstva. Velký rozmach zaznamenává technologický pokrok, který umožňuje výrazný ekonomický růst. Rozpadá se tradiční představa světa, lidé se odvracejí od autorit náboženských i státních, hlavní důraz kladou na vlastní poznání. Po objevení nového kosmického prostoru Giordanem Brunem se svět stává nekonečným a tato nekonečnost se přenáší i na myšlení lidí.¹¹⁰

Tyto všechny jevy přispívají k relativizaci náboženství a k postupně vzrůstající sekularizaci nejen státu, ale celého veřejného života, kdy křesťanství nahrazují deismus a ateismus. S tím, jak člověk objevuje nové otevřené prostory a možnosti a vše se mu zdá relativní, stává se i on relativním a nezakotveným.¹¹¹ Lidé dosud věřili, že vykoupení jim může přinést jedině zmrtvýchvstalý Kristus. Nyní ale očekávají spásu skrze nově objevené spojení vědy a praxe. Víra je tím tedy přenesena na čistě soukromou a pozemskou rovinu, už není potřeba žádné společenství ani transcendence. Křesťanská naděje v Boha se mění ve víru v pokrok a naděje se z lidského života úplně vytrácí.¹¹²

Na nastalou situaci reagují především představitelé druhé scholastiky.¹¹³ V jejich čele stojí Francisco de Vitoria (1480–1546), významný dominikánský španělský teolog,

¹¹⁰ Srov.: <http://cs.wikipedia.org/wiki>, heslo Novověk. (20. dubna 2009).

Srov.: HOLUB: op. cit., 42.

¹¹¹ Srov.: SOKOL: Filozofická antropologie, 196.

¹¹² Srov.: BENEDIKT XVI.: Encyklika *Spe salvi*, www.kebrle.cz/katdocs.htm, (10. dubna 2009), čl. 17.

¹¹³ Druhá scholastika je filozofický a teologický směr 15. století, který navazuje na úsilí o vnitřní obrodu, a jsou v něm patrné protireformační tendence. Jednalo se o velmi konzervativní scholastiku, a proto byla oblíbena jen v několika klášterních školách a střediscích ve Španělsku a Portugalsku. Jejím cílem bylo oživení tomismu a scotismu, o něž se zasloužil především teolog a filozof Thomas Cajetan (1469–1534), taktéž dominikán, který komentoval dílo Tomáše Akvinského na základě vlastních znalostí Aristotela. Jeho práce znovu obnovily zájem o Tomášovo dílo a to do takové míry, že se na teologických fakultách stala od roku 1552 stěžejní knihou Teologická suma místo dosavadních Čtyř knih sentencí, jejichž autorem byl Petr

filozof a právník, jeden ze zakladatelů takzvané Salamanské školy. Je známý svým nekompromisním postojem proti brutálním a vykořisťovatelským praktikám, které používali španělští a portugalské kolonialisté na domorodcích v nedávno objevené Americe. Přesto, že jeho dílo je známé jen z jeho poznámek, protože za svého života nepublikoval žádnou knihu, měl významný vliv například na holandského právníka a filozofa Huga Grotia. Vitoria je považován za zakladatele mezinárodního práva a teorie přirozených, tedy nezczitelných práv každého člověka, které „odvozuje stejně jako Tomáš Akvinský ze všeobecně platného přirozeného zákona, jenž je Božím záměrem a dílem.“¹¹⁴ Francisco de Vitoria pokračuje na nastoupené rekonstrukci tomismu spolu s dominikánským bratrem Domingem de Sotto (1560), který byl velkým znalcem teologie a církevního práva a vyložil nauku o dědičném hříchu. Koncem 16. století se k tomismu přiklonili i jezuité, ovšem modifikovali si ho podle svých potřeb. Došlo k dlouholetému sporu týkajícího se problematiky milosti. Jablkem sváru se stalo dílo *Concordia liberi arbitrii cum gratiae donis, divina praescientia, providentia praedestinatione et reprobatione concordia* Luise de Moliny (1535–1600), které bylo zaměřeno na problematiku svobody vůle. Ovšem na tu pohlíželi jezuité mnohem racionálněji, než dominikáni. Jezuité kladli důraz na lidskou svobodu a hlásali, že milost je udělena na základě souhlasu a svobodného rozhodnutí lidské vůle. Bůh anticipuje, které milosti svobodná lidská vůle přijme a které nikoli. Naproti tomu dominikáni zastávali názor všemohoucnosti Boží vůle. Tento spor řešila církev mnoho let, během kterých se ve školách vyučovalo oběma systémům.

Koncem 16. století založil Francisco Suárez (1548–1617) významnou jezuitskou školu v Salamance. Suárez je pokládán za největšího jezuitského teologa a filozofa, jenž tomistickou filozofii přepracoval tím stylem, že ji přizpůsobil tehdejšími požadavkům. Suárez sdílel s Tomášem Akvinským nauku o duši v tom, že svobodná vůle nemusí být vždy v souladu s rozumem. Suárezovo učení ovlivnilo učení celého 17. století, protože z něho vycházeli největší filozofové té doby, jako například René Descartes (1596–1650), Gottfried Wilhelm Leibnitz (1646–1716) či Hugo Grotius.¹¹⁵

Lombardský. O patnáct let později byl hlavně Cajetanovou zásluhou vyhlášen Tomáš Akvinský „učitelem církve“.

Srov.: www.buh.kvalitne.cz/krestanstvi/vypisky/druhascholastika.htm, (8. dubna 2009).

¹¹⁴ HOLUB, op. cit., 43.

¹¹⁵ Srov.: Tamtéž, 42–45.

Srov.: Francisco de Vittoria, http://en.wikipedia.org/wiki/Francisco_de_Vitoria, (8. dubna 2009).

Srov.: <http://buh.kvalitne.cz/krestanstvi/vypisky/druhascholastika.htm>, (8. dubna 2009).

Hugo Grotius (1583–1645) byl velmi nadaný holandský diplomat, právník, filolog a filozof, který se již v šestnácti letech stal doktorem práv. Jeho učení bylo ovlivněno zejména humanismem a renesancí, s jejichž pomocí překonával scholastiku, která byla dosud nejrozšířenějším středověkým učením. Ovšem Grotius s humanisty nesouhlasil ve všem, například je kritizoval za to, že vyzdvihovali dokonalost klasického římského práva, kdežto Grotius tvrdil, že dokonalé a spravedlivé právo je možné odvodit jen z rozumu a lidské přirozenosti. Spolu s Erasmem Rotterdamským usiloval o ukončení náboženského schizmatu a naléhal na papeže, aby se katolíci usmířili s protestanty, přičemž oni sami byli protestanti.

V roce 1625, donutily hrůzy právě probíhající třicetileté války Grotia jako dlouholetého odpůrce válek, napsat dílo *De Jure Belli ac Pacis* (O právu války a míru), kde se pokusil teoreticky zdůvodnit ochranu buržoazního vlastnictví a zároveň omezit válku právními normami. Díky němu je Hugo Grotius považován za zakladatele mezinárodního práva jako samostatné právní disciplíny. Jeho díla se stala východiskem pro pozdější dokonalejší a úplnější systémy právních pravidel pro chování států mezinárodního společenství, hlavním tématem Grotiova díla se stalo přirozené právo a stát.

Grotius určuje zákony rozumnosti a společenskosti. V nich ukazuje na rozdíl mezi lidmi a zvířaty. Ten podle něho spočívá v rozumu, kterým chápeme, že v právu spočívá moc, oddělená od ohledu na svůj vlastní zájem nebo osobní prospěch. Navíc, díky této přirozené rozumnosti lidé usilují o společenství s ostatními. Znalost jazyka uschopňuje člověka k právnímu chování i tehdy, když ví, že se v některých věcech neřídil tak, jak to situace vyžadovala podle přirozeného práva. Z těchto zákonů rozumnosti a společenskosti, Grotius odvozuje koncept lidských práv: „Do působnosti těchto [lidských] práv patří zdrženlivost od toho, co patří druhým; znovunavrácení toho, co je druhých a my to vlastníme, spolu s výnosem, který jsme z toho obdrželi; povinnost dodržovat dané sliby; zajistit náhradu škody, kterou jsme zavinili; a ukládat tresty těm, kdo tyto zásady nedodržují.“¹¹⁶

Přirozené právo je dle jeho učení nezávislé na jakékoli vůli a platí samo o sobě, protože vyplývá z požadavků rozumu a v principech pravého rozumu také spočívá. Velký důraz kladl Grotius na stát, který má být výrazem přirozeného rozumového pořádku, jež lze vypožorovat z uspořádání přírody a působení přírodních zákonů. Tvrdil, že žádná

¹¹⁶ Hugo Grotius in Acton Institute for the study of religion and liberty, http://www.acton.org/publications/randl/rl_liberal_en_330.php, (8. dubna 2009).

společnost nemůže existovat bez práva, tedy že právo je nezbytnou podmínkou k tomu, aby jednotlivé národy žily ve stavu vzájemné vázanosti, přičemž má platit, že k bezpráví se nemá nikdo uchýlit ani v zájmu obrany vlastní země.

Grotiovy myšlenky tvoří velký předěl v historii přirozeného práva, protože byl první, kdo hlásal, že přirozené právo je lidské nikoli božské povahy, tedy že platnost práva je svázána s racionalitou a není nijak závislá na náboženském přesvědčení. Tímto jeho prohlášením se otevřela nová cesta k pojetí mezinárodního práva, která se stala východiskem i pro současná prohlášení týkající se lidských práv a svobod.¹¹⁷

4.4 Novověk

V novověku se stává hlavním impulzem k boji za svobodu, rozvoj přirozenoprávní filozofie¹¹⁸ a osvícenství,¹¹⁹ jež dovedli lid k velkým revolucím následujících dvou století. K šlechticům a měšťanům, kteří byli dosud hlavními aktéry boje za svobodu, se přidávají také rolníci, řemeslníci a dělníci, kteří bojují o svá „sociální práva, která by jim dovolila demokratický prostor svobody také využít.“¹²⁰ Lidé stále věří v pokrok, který se stal novou formou naděje, a rozum a svoboda jsou prostředky, které je k ní mají přivést.¹²¹

¹¹⁷ Srov.: Tamtéž.

Srov.: Hugo Grotius in The online Librery of Liberty, http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Fperson=3775&Itemid=28, (8. dubna 2009).

Srov.: HOLUB, op. cit., 45.

¹¹⁸ „Přirozenoprávní filozofie je nejstarší filozofií práva západní civilizace. Její kořeny sahají do starého Řecka a hlásí se k ní řada představitelů v průběhu dějin. Představitelé přirozenoprávní filozofie věří v koncepci vyššího práva nebo práva, které je nad lidským právem. Pramenem tohoto vyššího práva je střídavě Bůh, lidský rozum nebo lidská přirozenost. Přirozené právo je nezměnitelné a všeobecně závazné pro všechny osoby ve všech dobách. Tato škola nalezla své uplatnění v institutech základních lidských práv a svobod. Kritikové tohoto přístupu odmítají existenci všeobecně závazných ideálů, které se nemění. Podle nich takové východisko činí právo nepružné, neschopné přizpůsobení měnící se společnosti.“

Úvod do trestního práva, <http://www.kspsp.info/sylaby/05-06/pravo/index.htm>, (28. dubna 2009).

¹¹⁹ Osvícenství byl ideový směr 17.–19. století, který usiloval zbavit člověka duchovní, materiální a sociální poroby, proto se snažil šířit osvětu, vzdělanost, popularizovat vědu, bojovat proti všemožným pověrám a předsudkům. Upřímně věřil v sílu lidského rozumu, který opřený o smyslovou zkušenost, měl být svrchovaným soudcem ve všech sporech a problémech. Odmítal vše nadpřirozené a nadrozumové, náboženství mělo funkci pouze výchovnou, tudíž v něm nebylo místo pro Krista jako Spasitele a Vykupitele. Umírněné křídlo osvícenství hlásalo deismus, osvícenští materialisté pak víru v Boha zamítali úplně. To znamenalo krizi katolické církve.

Srov.: <http://www.cojeco.cz>, heslo osvícenectví. (28. dubna 2009)

¹²⁰ SOKOL: Filozofická antropologie, 196–197.

¹²¹ Srov.: BENEDIKT XVI.: op. cit., čl. 20.

V Anglii probíhal od dvacátých let sedmnáctého století revoluční proces, který vyvrcholil roku 1689 tzv. *Glorious revolution* (Slavnou revolucí) tím, že svazek šlechty a nové buržoazie donutil k odstoupení a útěku ze země krále Jakuba II. Stuartovce a králem byl prohlášen jeho zeť Vilém III. Oranžský. Ovšem podmínkou šlechty bylo přijetí tzv. *Bill of rights*, tedy Zákona o právech nazývané také Listina práv, kterým se mění dosavadní královský absolutismus na konstituční monarchii. Listina práv tedy zaručuje rozhodující moc nikoli králi, jako to bylo doposud, ale parlamentu, ve kterém zasedala šlechta s buržoazií. Anglie tímto po více než 450 letech dala světu další významný dokument týkající se lidských práv a svobod.¹²²

V osmnáctém století, během revoluce v Americe, dochází k podpisu dalších velmi významných deklarácí, které se inspirovaly také v anglických dokumentech. Dne 4. července 1776 je ve Filadelfii podepsána *Declaration of the thirteen united States of America* neboli Deklarace třinácti Spojených států amerických, tedy Deklarace nezávislosti. Jejím autorem byl Thomas Jefferson a kromě vyhlášení oddělení anglických kolonií v Americe od metropole a vytvoření samostatného státu hlásala rovnost všech lidí od narození, právo na život, svobodu, ale také právo na hledání štěstí, právo na povstání proti útlaku a státní suverenitu. Bohužel se autorovi nepodařilo prosadit zrušení otroctví, které bylo oficiálně zrušeno až Abrahamem Lincolnem 1. ledna 1863. Dalším nedostatkem této Deklarace je to, že se netýkala původního indiánského obyvatelstva ani černých otroků přivážených z Afriky (k úplnému zrovnoprávnění indiánského a černošského obyvatelstva dochází až v roce 1965 tím, že získávají volební právo).¹²³

Událostí, která znovu s velkou silou dala průchod lidské touze po svobodě, byla Velká francouzská revoluce. Probíhala v letech 1789–1794 a během ní se Francie postupně změnila z absolutní monarchie na demokratickou republiku. Ale nebylo to zadarmo. Na cestě za ní zůstaly tisíce mrtvých na obou stranách barikád. Výsledkem bylo podepsání *La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* neboli Deklarace práv člověka a občana, dne 26. srpna 1789. Heslem francouzské revoluce se stalo „*liberté, égalité, fraternité*“ neboli „svoboda, rovnost, bratrství“, které symbolizovalo boj za svobodu, demokracii a lidská práva. Obsahem deklarace např. bylo, že lidé se rodí a zůstávají svobodnými (článek 1), že každý člověk má svá přirozená a nezadatelná práva, kterými jsou svoboda, vlastnictví, bezpečnost a právo na odpor proti útlaku (článek 2), ale také to, že svoboda

¹²² Srov.: www.encyklopedie.seznam.cz, heslo Glorious revolution, Bill of rights. (21. října 2008).

¹²³ Srov.: www.encyklopedie.seznam.cz, heslo Deklarace nezávislosti. (21. října 2008).

spočívá v tom, že člověk může činit to, co neškodí druhému (článek 3) či presumpce nevinny (článek 9). Za jedno z nejcennějších práv člověka je považováno svobodné sdělování myšlenek a názorů (článek 11), tedy právo svobodně mluvit, psát či tisknout. Je zde stanoveno i to, že zárukou práv člověka a občana má být existence veřejné moci (článek 12), k jejímuž vydržování je zapotřebí společných daní (článek 13). Tato deklarace se stala vzorem, který v dalším vývoji přejímaly a rozvíjely další světové revoluce a reformy v celém devatenáctém a na počátku dvacátého století a znamená tedy významnou událost v boji o lidská práva a svobody.¹²⁴

Devatenácté století je v celém světě ve znamení industrializace, dosud netušeně rychle se rozvíjejícího spojení mezi světadíly, ale také revolucí a změn, které jsou výsledkem stoupajícího nacionalismu.¹²⁵ Dochází k oslabení moci panovníka ve prospěch celé společnosti, a tím k počátkům budování občanské společnosti, a hlavně k rozvoji lidských práv a svobod. Revolučním je nazýván rok 1848, kdy dochází k revolucím v celé Evropě, zejména však v tehdejší Rakousku-Uhersku, kde se stalo ústředním požadavkem zrušení absolutistické vlády a přijetí konstituce, která by zakotvovala základní práva a svobody. Ovšem člověk a jeho potřeby se paradoxně dostávají na okraj zájmu společnosti. Rychlé změny radikálně poznamenávají společenské vztahy a rozbíjí doposud tradiční sociální struktury, což má obrovský morální a kulturní dopad. Objevují se propastné sociální rozdíly mezi lidmi, které jsou důvodem společenské krize. Církev na tuto situaci sice nereaguje tak rychle, jak to vzniklá situace vyžaduje, nicméně v roce 1891 vydává papež Lev XIII. první sociální encykliku *Rerum novarum* (O dělnické otázce), v níž nabízí řešení dělnické otázky na úrovni církve, státu a svépomocných organizací.¹²⁶ Tato encyklika je důkazem, že církev má o člověka a jeho sociální problémy zájem.

¹²⁴ Srov.: www.encyklopedie.seznam.cz, heslo Deklarace práv člověka a občana. (21. října 2008).

¹²⁵ Nacionalismus je kolektivní ideologie, která významně ovlivnila evropské i světové dějiny zejména 19. století. Nacionalismus definuje národy na základě různých kritérií, podle kterých se rozlišují skupiny, které rysy národa vykazují a které nikoli, a jak se mezi sebou jednotlivé národy liší. Nejčastějšími charakteristikami národa jsou společný jazyk, kultura, území, které národ obývá nebo společné dějiny. V době kolonialismu se často nacionalismus vyskytoval ve své extrémní formě, kdy zájmy kolonizujícího národa byly upřednostňovány před zájmy národa, který byl kolonizován. Nacionalismus výrazně přispíval k formování národního uvědomění a snahy o národní nezávislost u etnik, která nebyla samostatná, v Evropě se jednalo například o Čechy, Poláky, Němce či Italy, mimo Evropu to byli například Indové či Brazilci. u národů, které již existovaly a měly své autonomní území, přispíval k posilování jejich vnitřního politického a ekonomického úsilí s cílem předstihnout soupeřící státy zejména v rozvoji vědy a průmyslu, dopravy nebo koloniální expanze. Ve 20. století byly některé z prvků nacionalismu zneužity například v nacismu.

Srov.: www.encyklopedie.seznam.cz/, heslo nacionalismus. (20. dubna 2009).

¹²⁶ Srov. LEV XIII.: Encyklika *Rerum novarum*, in: Sociální encykliky (1891–1991), Praha: Zvon, 1996, čl. 13, 25, 36.

4.5 Moderní doba

V moderní době boj za lidská práva a svobody vrcholí. Svoboda je v tomto období stále striktně rozdělena na vnější, jejíž směr je určován především politikou, a vnitřní, jíž se zabývá především nedávno vzniklá psychologie.¹²⁷ Individualita osobnosti je filozoficky definována jako „teorie subjektu“ a politicky je charakterizována myšlenkou lidských práv. Vzhledem k tomu, že svoboda znamená jednání, kterému nelze přesně určit příčiny, je nepředvídatelná a neopakovatelná, má psychologie někdy tendenci svobodu chápat pouze jako chování nebo reakci na podněty.¹²⁸ Hlavními představiteli psychologie jsou Sigmund Freud¹²⁹ a jeho žák Carl Gustav Jung.

Během první světové války dochází k nezměrnému porušování a potlačování lidských práv a svobod všech zúčastněných stran i lidí, agresorů i napadených, vojáků i civilistů. Po zděšení, které první světová válka vyvolala, dochází roku 1919 k založení první mezinárodní organizace států pro zajištění míru a bezpečnosti pod názvem Společnost národů. Ta ve svém zakládajícím dokumentu zvaném „Pakt společnosti národů“, ustavuje určitá lidská práva a svobody, která jsou ale formulována jen jako všeobecné směrnice.¹³⁰ Ve společnosti pokračuje velká relativizace lidství - na místo autonomní individuality se dostávají do popředí masy lidí, kteří díky ovlivnění minulým stoletím, v němž svět ovládl průmysl, kladou větší důraz na technické vymoženosti než na osobní svobodu. Individuální svoboda ztrácí význam, který ještě před nedávnem měla. Lidé se stávají anonymními součástmi nejrůznějších spolků a organizací. Díky nejnovějším poznatkům z různých oborů dokážou využívat přírodu, která již není jejich úhlavním nepřítelem. Tím se nyní stává člověk.¹³¹

Za druhé světové války se proti fašistickým diktaturám, v nichž byla pošlapávána lidská práva, postavila Antihitlerovská koalice. Dne 14. srpna 1941 prohlásili prezident USA Franklin Delano Roosevelt a britský premiér Winston Churchill tzv. Atlantickou

¹²⁷ Psychologie se oddělila od filozofie v polovině 19. století. Vznik vědecké psychologie je datován do roku 1879, kdy Wilhelm Wundt založil v Lipsku první psychologickou laboratoř.

Srov.: <http://cs.wikipedia.org/wiki/>, heslo psychologie. (28. dubna 2009).

¹²⁸ Srov.: SOKOL Jan: Slovník filozofických pojmů, čtvrté vydání, Praha: Vyšehrad, 2004, 78.

¹²⁹ Freud ve své práci zaujímá stanovisko, že „tradiční představa svobodného a odpovědného já, jež je plně panem svého jednání, je zřejmě metodické zjednodušení, nikoli plná skutečnost.“

SOKOL Jan: Slovník filozofických pojmů, 79.

¹³⁰ Srov.: www.encyklopedie.seznam.cz, heslo Pakt společnosti národů, články 22–23, (28. října 2008).

¹³¹ Srov.: GERLOCH Aleš: Ústavní systém České republiky, Praha: Prospektum, 1999, 15.

chartu, v níž mimo jiné podpořili politické svobody národů. Na tento dokument později navázala Charta Organizace spojených národů (dále jen OSN), která byla ratifikována krátce po skončení druhé světové války, 24. října 1945.¹³² Již v kapitole I., článku 1, odstavci 3 se ustanovuje, že hlavní cíle Spojených národů jsou mimo jiné „posilování úcty k lidským právům a základním svobodám pro všechny bez rozdílu rasy, pohlaví, jazyka nebo náboženství.“¹³³ Jinak se ale dá říci, že Charta OSN nemá pro lidská práva a svobody velký význam. Sice jsou zmiňovány i na dalších místech, ovšem není zde žádný výčet lidských práv a svobod ani na žádný podobný dokument Charta OSN neodkazuje. Ustanovení týkající se lidských práv a svobod jsou příliš obecná a nenalezneme v nich žádné přesně definované povinnosti, kontrolní mechanismy, které by přispěly k jejich dodržování, ani sankce za jejich porušování.

Na sklonku druhé světové války se konala 4.–11. února 1945 Jaltská konference, jejímiž účastníky byli prezident USA Franklin Delano Roosevelt, ministerský předseda Winston Churchill a prezident Sovětského svazu Josef Visarionovič Stalin. Evropa byla na základě jejích výsledků rozdělena na „východní“, která připadla Sovětskému svazu, a „západní“, nad níž převzali kontrolu Spojené státy americké, Velká Británie a Francie. Mezi tyto čtyři státy byla rozdělena i kontrola nad Německem. Československo se dostalo pod mocenský vliv Sovětského svazu, což ovlivnilo jeho vývoj na dalších více než 40 let. Ve všech „východních“ státech byla lidská práva a svobody prohlášeny za buržoazní přežitek, naproti tomu ve státech „západních“ byl kladen na lidská práva a svobody velký důraz, protože jejich respektování bylo pokládáno za výraz suverenity.

Prvním dokumentem, který obsahuje výčet práv a svobod přiznaných všem lidem bez rozdílu, se stává *Universal Declaration of Human Rights*, tedy Všeobecná deklarace lidských práv a svobod, která spolu s Chartou OSN „představuje základní a jedinou platformu, na které se lidstvo sjednotilo bez ohledu na mocenskou, kulturní, rasovou či náboženskou rozdílnost.“¹³⁴ Byla přijata Valným shromážděním Organizace spojených národů v New Yorku 10. prosince 1948. Tato deklarace čítá 30 článků, ve kterých jsou uvedena práva a svobody, které má zajišťovat každá demokratická společnost.

¹³² Srov.: www.encyklopedie.seznam.cz, heslo Atlantická charta. (28. října 2008).

¹³³ www.cs.wikisource.org/wiki/Charta_OSN, (29. října 2008).

¹³⁴ HOLUB, op. cit., 54.

„U vědomí toho,

- že uznání přirozené důstojnosti a rovných a nezcizitelných práv všech členů lidské rodiny je základem svobody, spravedlnosti a míru ve světě,
- že zneuznání lidských práv a pohrdání jimi vedlo k barbarským činům, urážejícím svědomí lidstva, a že vybudování světa, ve kterém lidé, zbaveni strachu a nouze, budou se těšit svobodě projevu a přesvědčení, bylo prohlášeno za nejvyšší cíl lidu,
- že je nutné, aby lidská práva byla chráněna zákonem, nemá-li být člověk donucen uchýlovat se, když vše ostatní selhalo, k odboji proti tyranii a útlaku,
- že lid Spojených národů zdůraznil v Chartě znovu svou víru v základní lidská práva, v důstojnost a hodnotu lidské osobnosti; v rovná práva mužů i žen a rozhodl se podporovat sociální pokrok a vytvořit lepší životní podmínky ve větší svobodě,
- že je nutné podporovat rozvoj přátelských vztahů mezi národy,
- že členské státy převzaly závazek zajistit ve spolupráci s Organizací spojených národů všeobecné uznání a zachování lidských práv a základních svobod a
- že stejné chápání těchto práv a svobod má nesmírný význam pro dokonalé splnění tohoto závazku.

Článek 1:

Všichni lidé rodí se svobodní a sobě rovni v důstojnosti i právech. [...]

Článek 2:

1) Každý má všechna práva a všechny svobody, stanovené touto deklarací, bez jakéhokoli rozdílu rasy, barvy, pohlaví, jazyka, náboženství, politického nebo jiného smýšlení, národnostního nebo sociálního původu, majetku, rodu nebo jiného postavení.

2) Dále nebude činěn žádný rozdíl z důvodu politického, právního nebo mezinárodního postavení země nebo území, k nimž osoba náleží, ať jde o zemi nebo území nezávislé, nebo pod poručenstvím, nesamosprávné nebo podrobené jakémukoli jinému omezení suverenity.

Článek 3:

Každý má právo na život, svobodu a osobní bezpečnost.

Článek 4:

Nikdo nesmí být držen v otroctví nebo v nevolnictví; všechny formy otroctví a obchodu s otroky jsou zakázány.¹³⁵

Vzhledem k tomu, že se z právního hlediska jedná o deklaraci, nejsou práva a svobody v ní obsažené nijak závazné. Státy tudíž nejsou povinny se touto deklarací řídit, stejně jako v případě Charty OSN. I přesto se deklarace stává nedílnou součástí Ústav většiny států (je také součástí Ústavy České republiky¹³⁶, vyhlášené dne 16. prosince 1992). Dá se říci, že v současnosti jsou lidská práva a svobody více deklamovány než kontrolovány a jejich porušování lze jen velmi obtížně sankcionovat. Proto mají účinná opatření na ochranu lidských práv na mezinárodní úrovni přednost před pouhou deklamací. Z historického hlediska je velkým pokrokem, že se jednotlivé státy dokázaly shodnout a alespoň schválit základní práva a svobody všech obyvatel světa.

Nejúčinněji jsou v současné době vymahatelná práva a svobody v Evropě díky *European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms*, tedy Evropské úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod, která byla vyhlášena v Římě dne 4. listopadu 1950 pod záštitou organizace Rady Evropy. Úmluva poskytuje ve většině oblastí užší ochranu než Listina základních práv a svobod, protože, na rozdíl od Listiny, chrání jen občanská a politická práva. Mezi chráněná základní práva patří právo na život (článek 2), právo na osobní svobodu a bezpečnost (článek 5), svobodu smýšlení, svědomí a náboženského vyznání (článek 5), svobodu projevu (článek 10), svobodu shromažďování či sdružování (článek 11). Obrovskou výhodou Úmluvy oproti Listině základních práv a svobod je, že v případě nedodržení práv a svobod v Úmluvě obsažených, se občané států, které signovaly Úmluvu a jimž nebyla vnitrostátními orgány poskytnuta ochrana, mohou se svými stížnostmi obracet na Evropský soud pro lidská práva, který sídlí ve Strasbourgu.¹³⁷ Československo vstoupilo do Rady Evropy až v roce 1991, neboť do té doby nesplňovalo stanovené požadavky, tedy, aby kandidátská země, při svém vstupu akceptovala základní principy právního státu a vyjadřovala vůli chránit základní práva a svobody.

¹³⁵ Všeobecná deklarace lidských práv a svobod, www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf, (18. 10. 2008).

¹³⁶ „Ústava České republiky, zákon č. 1/1993 Sb., přijata Českou národní radou dne 16. prosince 1992, účinnost od 1. ledna 1993.“

DAVID: op. cit., 77.

¹³⁷ Srov.: <http://encyklopedie.seznam.cz>, heslo Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. (29. října 2008).

V návaznosti na Všeobecnou deklaraci lidských práv a svobod je na místě zmínit dva pakty, které z této deklarace vychází, ale jejichž vývoj byl velmi dlouhý a jejich schválení a ratifikace nebyly rozhodně bez komplikací. Jedná se o Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech, oba vyhlášeny Generálním shromážděním OSN v New Yorku dne 19. prosince 1966. Tyto pakty mají zajistit v nich uvedená práva i účinné opravné prostředky. Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech obsahuje 31 článků, které se zabývají, jak je již z názvu patrné, právy hospodářské, sociální a kulturní povahy. Oproti tomu Mezinárodní pakt o občanských a politických právech je více vázán na Všeobecnou deklaraci lidských práv a svobod. Skládá se z 53 článků, v nichž je zaručeno např. právo na svobodu a osobní bezpečnost (čl. 9), právo svobody pohybu či právo svobody zvolit si místo pobytu (čl. 12), dále právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženství, včetně svobody projevovat své náboženství nebo víru ať sám či ve společenství (čl. 18). Je paradoxní, že Československá socialistická republika oba tyto pakty podepsala jako jedna z prvních zemí dne 7. října 1968, ovšem ve Sbírce zákonů vyšly až v roce 1976.¹³⁸

¹³⁸ Srov.: <http://www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=19852>, (29. října 2008).

5 LIDSKÁ SVOBODA V POHLEDU KATOLICKÉ CÍRKVE VE 2. POLOVINĚ 20. STOLETÍ

Pohled katolické církve na lidskou svobodu se v posledních padesáti letech ubíral úplně jiným směrem, než tomu bylo doposud. V novověku a moderní době se církve k otázce lidských práv a svobod stavěla spíše rezervovaně, nebo jí dokonce zcela zavrhovala, což pramenilo především z nepochopení její důležitosti. V roce 1790 papež Pius VI. spolu s přítomnými kardinály odsoudil „Deklaraci práv člověka a občana“ (srv. oddíl 4.4 této práce) a papež Řehoř XVI. ve své encyklice *Mirari vos* (O liberalismu a náboženské lhostejnosti) dokonce k lidským právům poznamenal: „Z tohoto páchnoucího pramene indiferentismu vychází bludný a absurdní názor - spíše delirium - že svoboda svědomí musí být prosazena a ospravedlněna pro každého.“¹³⁹ Byla to reakce na postoj společnosti zaměřený proti Bohem danému řádu a proti poslušnosti vůči legitimní autoritě, který byl výsledkem rozmáhající se sekularizace v celé Evropě.¹⁴⁰ I přesto, že tento názor nebyl později již v této podobě zastáván, První vatikánský koncil ani žádný z papežů ve svých sociálních encyklikách toto stanovisko oficiálně nezměnili. Až po 130 letech vydává římský biskup Jan XXIII. encykliku *Pacem in terris*, kde se o lidských právech a svobodách hovoří pozitivně. Tato encyklika se stala východiskem pro deklaraci o náboženské svobodě *Dignitatis humanae*, jejíž schválení bylo jedním z největších překvapení Druhého vatikánského koncilu. Vyhlášena byla na posledním zasedání dne 7. prosince 1965. Jsou v ní obsažena hlavní lidská práva, včetně svobody náboženství. Tato deklarace by v této podobě nespátřila světlo světa bez tehdejšího biskupa, administrátora krakovské arcidiecéze, Karola Wojtyły, který byl jedním z největších zastánců a pilířů projevení nové katolické otevřenosti současnému světu a jenž se velkou měrou zasloužil o definici náboženské svobody jako základního lidského práva v deklaraci o náboženské svobodě *Dignitatis humanae*.

¹³⁹ Srov.: ŘEHOŘ XVI.: Encyklika *Mirari vos*, <http://www.papalencyclicals.net/Greg16/g16mirar.htm>, (21. dubna 2009), čl. 14.

¹⁴⁰ Srov.: BERTHOUSOS Roger: Církev a demokracie. Lidská práva a obecné blaho, <http://salve.op.cz/obsahy/1997/3c1.html> (3. května 2009).

5.1 II. vatikánský koncil

Druhý vatikánský koncil (1962–1965) byl v dějinách katolické církve přelomovým, protože na něm byly specifikovány změny, o něž se církev bez většího úspěchu snažila již delší dobu. Výsledkem koncilu je šestnáct dokumentů, v nichž je vytyčen nový směr vývoje katolické církve, a to především v tom, jak církev nově chápe své veřejné poslání v oblasti sociálního a kulturního života lidí. Většina věřících i duchovních byla ráda, že tyto převratné změny byly zpracovány a schváleny právě koncilem, čímž se staly pro církev závazné, heslem Druhého vatikánského koncilu se stalo „*Aggiornamento*“, tedy proces přibližování katolické církve současnému životu.

Doba konání koncilu byla poměrně příznivá. Jednalo se o období, ve kterém mládež bourala staré zažitá stereotypy a hlásala hesla tolerance, lásky a empatie. Celý západní svět tehdy procházel kulturní a duchovní proměnou. Dokonce se na krátkou dobu hodně sblížil i „východ“ a „západ“. Ovšem toto období nebylo jen idylické, protože zároveň s velkou otevřeností došlo mezi lidmi ke zrelativizování lidského „já“, individuality jedince i lidské svobody.

Druhý vatikánský koncil byl průlomovým v mnoha oblastech a patří mezi ně bezesporu i názor na lidskou svobodu. Téma základních lidských práv a svobod se objevuje nejen v deklaraci o náboženské svobodě *Dignitatis humanae*, ale také v pastorální konstituci o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*, ve věroučné konstituci o církvi *Lumen gentium*, v deklaraci o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím *Nostra aetate* a v poslední řadě také v dekretu o apoštolátu laiků *Apostolicam actuositatem*.

5.1.1 Náboženská svoboda v deklaraci *Dignitatis humanae* a její východiska

Dignitatis humanae vychází především z encykliky *Pacem in terris*, kterou papež Jan XXIII. adresoval „všem lidem dobré vůle.“¹⁴¹ Tento papež musel během svého poměrně krátkého pontifikátu (1958–1963) čelit nejen stavbě berlínské zdi (1961), ale také kubánské krizi (1962), přičemž obě tyto události znamenaly největší ohrožení světového míru od ukončení II. světové války. Papež ale nehodlal být jen němým svědkem, a proto se obrací na všechny lidi, jejichž touhou je žít v bezpečí, spravedlnosti a naději na

¹⁴¹ JAN XXIII.: *Pacem in terris*, in: Sociální encykliky (1891–1991), Praha: Zvon, 1996, čl. 172.

budoucnost. V podtitulu papež jasně definoval základní podmínky míru, které jsou zároveň základními požadavky lidského ducha. Jsou to: pravda, spravedlnost, láska a svoboda.¹⁴² Důležitou úlohu přiznává Jan XXIII. lidské důstojnosti, která byla dosud pošlapávána v mnoha částech světa. Ve své encyklice také mistrně spojil uskutečnění a zachování míru ve světě s problematikou rostoucího ohrožení lidských práv: „Svrchovaně významným počinem Spojených národů je Všeobecná deklarace lidských práv, schválená 10. prosince 1948 valným shromážděním Spojených národů. V úvodu této Deklarace se zdůrazňuje, že všichni lidé a všechny národy mají ze všech sil usilovat o to, aby lidská práva a všechny formy svobody v Deklaraci vymezené byly skutečně uznávány a zachovávány neporušené. [...] Tento dokument je třeba pokládat za významný krok na cestě k vytvoření právního a politického řádu všech národů světa. V Deklaraci je totiž slavnostně uznána osobní důstojnost všech lidí, každému člověku se zde přiznává právo svobodně hledat pravdu, jednat podle mravních norem, dožadovat se spravedlnosti, vést život důstojný člověka a jiná práva, která s uvedenými souvisejí.“¹⁴³ Jan XXIII. klade důraz na osobnost člověka, která má práva (tedy svobody) a závazky, které vyplývají z její podstaty, jsou to tedy práva a závazky univerzální, neporušitelné a nezcizitelné.¹⁴⁴

Deklarace *Dignitatis humanae* prohlašuje, že možnost vyznávat náboženství dle svobodného rozhodnutí člověka, podstatně určuje důstojnost lidské osoby.¹⁴⁵ Slovy Jana Pavla II. je lidská důstojnost stěžejním bodem, na jehož základě spočívá celá katolická sociální nauka. Argumentací deklarace, odůvodněnou přirozeným řádem a zjevením, je právě důstojnost osoby a lidí ve společnosti, požadujících náboženskou svobodu, neboť „lidská osoba má právo na náboženskou svobodu.“¹⁴⁶ Bůh se nám, lidem, nabízí a chce, abychom ho poznali, abychom se pro něho rozhodli, ovšem k náboženskému přesvědčení nelze nikoho nutit ani mu jej odpírat. Musí se jednat vždy o svobodné vnitřní rozhodnutí.¹⁴⁷

Koncil požaduje svobodu nejen pro jednotlivce, ale také pro společenství: „Svoboda neboli volnost od nátlaku v náboženské oblasti, která přísluší jednotlivým

¹⁴² Srov.: Tamtéž, podtitul, 175.

¹⁴³ JAN XXIII.: op. cit., čl. 143–144.

¹⁴⁴ Srov.: JAN PAVEL II.: Výzva papeže Jana Pavla II. k zachování míru, <http://www.blisty.cz/art/13179.html>, (21. dubna 2009).

¹⁴⁵ Srov.: DRUHÝ Vatikánský koncil: Deklarace o náboženské svobodě *Dignitatis humanae*, (ze dne 7. prosince 1965), in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, čl. 1.

¹⁴⁶ Tamtéž, čl. 2.

¹⁴⁷ Srov.: Tamtéž, čl. 3.

osobám, má jim být přiznána i tehdy, když jednají společně.“¹⁴⁸ Důležité je, aby lidé ani společenství nebyli za svoji volbu nijak diskriminováni.¹⁴⁹ Církev potvrzuje, že jde ve šlépějích Ježíše Krista a jeho apoštolů tím, když „uznává, že zásada náboženské svobody je ve shodě s důstojností a s Božím zjevením.“¹⁵⁰

Dalším významným bodem této deklarace je, že se katolická církev zřídka využítí státních mocenských a donucovacích prostředků k prosazování a plnění svého církevního poslání. Deklarace o náboženské svobodě byla ovšem často vykládána velmi kontroverzně, zejména během studené války v zemích ovládaných komunisty, kde žádná náboženská svoboda ve skutečnosti neexistovala. K náboženské svobodě se koncil vyslovil tak, že nikdo nemohl pochybovat o jeho obžalobě komunismu z potlačování či přímo zničení náboženství:¹⁵¹ „Jsou však také vládní režimy, v nichž se sice svoboda náboženského kultu ústavně uznává, ale sami veřejní činitelé se snaží odvracet občany od vyznávání náboženství a krajně znesnadnit i ohrozit život náboženských společností.“¹⁵²

5.1.2 Spiritualita osvobození v konstituci *Gaudium et spes*

Velkou změnu v názoru církve na svobodu znamenala pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*, která se obrátila od spirituality svobody, tedy něčeho, co je již „hotové“, ke spiritualitě osvobození, tedy k něčemu, co je teprve „na cestě“. Tato proměna výrazně změnila pokoncilní křesťanskou spiritualitu, neboť svoboda, o které bylo dosud uvažováno jako o skutečnosti, které křesťané již dosáhli, se znenadání stala cílem, k němuž má křesťan skrze osvobození teprve dojít, k němuž má směřovat celý svůj život. Osvobození člověka stále probíhá a nezastupitelnou roli v něm má nejen ukřižovaný Kristus, který na kříži svobodu lidem daruje, ale také každý křesťan, jehož cílem má být poslušnost a následování Krista, protože jen touto cestou se dá dojít k pravé svobodě.¹⁵³

Zásadní životní rozhodnutí, zda člověk bude činit dobro či nikoli ponechal Bůh na každém lidském jedinci, protože stvořil člověka ke svému obrazu jako člověka svobodného, a proto se každý člověk musí rozhodnout sám ze svého nitra, zda bude Boha

¹⁴⁸ Tamtéž, čl. 4.

¹⁴⁹ Srov.: Tamtéž, čl. 6.

¹⁵⁰ Tamtéž, čl. 12.

¹⁵¹ Srov.: NEUHAUS Richard: II. vatikánský koncil, 40 let poté, deklarace *Dignitatis humanae*, <http://www.zenit.org/article-8747?l=english>, (29. března 2009).

¹⁵² *Dignitatis humanae*, čl. 15.

¹⁵³ Srov.: CAMPANINI: op. cit., 978.

hledat či nikoli. Pokud by byl člověk k něčemu nucen, snižovalo by to jeho lidskou důstojnost, kterou byl taktéž obdařen. Ta v něm roste s každým rozhodnutím se pro svobodně zvolené dobro a se skutečnou snahou o jeho dosažení. „Pravá svoboda je nevšední znamená Božího obrazu v člověku. [...] Důstojnost člověka vyžaduje, aby jednal podle vědomé a svobodné volby, to znamená hýbán a podněcován z nitra osobním přesvědčením, a ne ze slepého vnitřního popudu nebo pouze z vnějšího donucení.“¹⁵⁴ Ovšem toto potvrzení lidské svobody nemá zůstat osamoceno. *Gaudium et spes* zároveň volá po větší spravedlnosti mezi jednotlivými národy, zejména po solidaritě mezi chudými a bohatými, a žádá, aby touha po „plném a svobodném životě, důstojném člověka“¹⁵⁵ byla naplněna pro co nejvíce lidí po celém světě. „Jako Kristus vykonal dílo vykoupění v chudobě a v pronásledování, tak je i církev povolána vydat se toutéž cestou.“¹⁵⁶ Důvodem této cesty není nic menšího, než úcta k člověku a jeho důstojnosti: „ke smyslu pro odpovědnost člověk sotva dospěje, jestliže mu životní podmínky nedovolí, aby si uvědomil svou důstojnost a plnil své povolání obětavou službou Bohu a bližnímu. Lidská svoboda často slábne, když se člověk dostává do krajní nouze.“¹⁵⁷

Velký důraz klade koncil na úctu k lidské osobě, kdy odmítá „všechno, co je přímo proti životu, jako vraždy všeho druhu, genocidy, potraty, eutanazie i dobrovolná sebevražda; cokoli porušuje nedotknutelnost lidské osoby [...]; co uráží lidskou důstojnost [...]“¹⁵⁸ Varuje nás před pocitem nepravé autonomie, která lidskou svobodu nezachraňuje, ale poškozuje a práva člověka vyhláší nikoli pomocí Všeobecné deklarace lidských práv a svobod, které si velmi cení, ale mocí evangelia, které dokáže lidskou svobodu a osobní důstojnost každého jednotlivce zabezpečit lépe než jakékoli zákony vypracované lidmi.¹⁵⁹

5.1.3 Lidská důstojnost v deklaraci *Nostra aetate*

Velkým pokrokem vzhledem k dosavadní praxi, se stalo uznání všech náboženství, kdy sice koncil vyznal, že věří, že „jediné pravé náboženství je uskutečněno v katolické

¹⁵⁴ *Gaudium et spes*, čl. 17.

¹⁵⁵ Tamtéž, čl. 9.

¹⁵⁶ DRUHÝ Vatikánský koncil: Věřoučná konstituce o církvi *Lumen gentium*, (ze dne 21. listopadu 1964), in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, čl. 8.

¹⁵⁷ *Gaudium et spes*, čl. 31.

¹⁵⁸ Tamtéž, čl. 27.

¹⁵⁹ Srov.: Tamtéž, čl. 41.

a apoštolské církvi,¹⁶⁰ nicméně poprvé po dlouhých staletích uznává i nekřesťanská náboženství, kdy se snaží vidět spíše to, co mají všichni lidé společné a ne jako doposud to, co je rozděluje. Náboženská svoboda totiž není privilegium, které by mělo patřit pouze křesťanům, ale je to jedno z nejvznešenějších práv každého člověka. „Katolická církev neodmítá nic, co je v těchto náboženstvích [hinduismus, buddhismus] pravdivé a svaté. [...] Ačkoli se v mnohém rozcházejí s tím, co ona věří a k věření překládá. [...] Sama však hlásá a je povinna neustále hlásat Krista, který je ‚cesta, pravda a život‘ (J 14,6).“¹⁶¹

Žádost o porozumění je směřována také k muslimům, kteří byli po velmi dlouhou dobu otevřenými nepřáteli křesťanů, ovšem nyní sněm vybízí zúčastněné strany k tomu, aby „se snažili o vzájemné porozumění a aby společně chránili a podporovali sociální spravedlnost, mravní hodnoty, mír a svobodu pro všechny lidi.“¹⁶²

Zvláštní zřetel je věnován i Židům, které křesťané uznávají za dědice Božího zaslíbení a litují dosavadního nepřátelství mezi sebou navzájem. Vždyť Kristus zemřel, aby „[žida i pohana] usmířil s Bohem v jednom těle, na kříži usmrtil jejich nepřátelství. A tak v něm smíme obojí, židé i pohané, v jednotě Ducha stanout před Otcem“ (Ef 2,16.18).

Bůh po nás žádá, abychom nečinili rozdíl mezi lidmi navzájem ani mezi jednotlivými národy, protože on je Otcem všech lidí bez rozdílu. Všichni jsme si před Bohem rovni, všichni máme stejnou lidskou důstojnost i stejná práva, která z ní vyplývají.¹⁶³

5.1.4 Shrnutí pohledu II. vatikánského koncilu na lidskou svobodu

Obecně se dá říci, že předkoncilní katolická morální teologie viděla lidský život jako zápas mezi Boží vůlí a vůlí člověka a lidskou svobodu si neuměla příliš představit, protože opomíjela milost, modlitbu a osvícení duše Duchem svatým jako prostředky, jejichž prostřednictvím lze vůli Boží s vůlí lidskou sladit.¹⁶⁴ Na základě uvedených dokumentů je patrné, že v tomto ohledu udělala církev na II. vatikánském koncilu

¹⁶⁰ *Dignitatis humanae*, čl. 1.

¹⁶¹ DRUHÝ Vatikánský koncil: Deklarace o poměru církve ke nekřesťanským náboženstvím *Nostra aetate*, (ze dne 28. října 1965), in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995, čl. 2.

¹⁶² Tamtéž, čl. 3.

¹⁶³ Srov.: Tamtéž, čl. 5.

¹⁶⁴ Srov.: WEIGEL: op. cit., 680.

obrovský pokrok, ale největší práce, kterou bylo uvést dekrety tohoto přelomového koncilu „do života“, stále ještě zůstávala před ní.

Odpověď na otázku, co je to svoboda, slovy koncilních otců zní takto: „Svoboda, [...] není prostě možnost dělat cokoli, jakkoli a kdekoli. Není to rozmar. Jednat svobodně znamená rozhodovat se co nejlépe, abychom svůj život vedli co možná nejspokojivěji ve vztahu k hodnotám, které pokládáme za podstatné. Jinak řečeno, skutečná svoboda existuje, mohou-li se lidé účinně rozhodovat ve věcech týkajících se jejich osobního a společenského života podle svého přání, ale až po zralé úvaze, a tedy s osvíceným svědomím. Poté, co si svůj skutek rozvážili, mají uznat plnou odpovědnost a přijmout důsledky. Tato svoboda je podstatná a má být přiznána každému: jde o důstojnost člověka.“¹⁶⁵

5.2 Jan Pavel II.

Karol Józef Wojtyła (1920–2005), Jan Pavel II., je jedním z lidí, jehož názory významně ovlivňovaly katolickou nauku minimálně 50 let. A nejen ji. Díky tomu, že dne 16. října 1978 jej ke všeobecnému údivu¹⁶⁶ kolegium kardinálů zvolilo hlavou katolické církve, se jeho názory staly těmi, jež poslouchaly milióny lidí bez rozdílu vyznání po celém světě více než čtvrt století.

Byl mužem, který měl mnohé obdivovatele i kritiky, ale pro všechny byl ztělesněním ryzího ducha a srdce, obránce lidských práv, byl známý svojí vášní k pravdě i otevřeností k názorům, které vyznávali jiní. Pro tento svůj postoj byl pro spoustu lidí ztělesněním naděje.

Jan Pavel II. byl papežem, který měnil dějiny moderního světa, heslo, které pronesl při svém zvolení „Nebojte se!“, a které při jeho intronizační mši patřilo především křesťanům utlačovaným komunisty, se linulo nejen celým jeho pontifikátem, ale i celým jeho životem, kterým nejlépe potvrdil svoje učení: celý svůj život byl především křesťanským učedníkem, a tím se stal vzorem pro milióny lidí, ať už věřících či nikoli.

¹⁶⁵ MORIN Dominique: Učení II. vatikánského koncilu, Praha: Paulínky, 1999, 37.

¹⁶⁶ Předchozím papežem neitalského původu byl Holanďan Adrian Florenc d'Edel (1459–1523), známý jako papež Hadrián VI., pontifex v letech 1522–1523. Jan Pavel II. byl tedy prvním neitalským papežem po 455 letech a prvním papežem slovanského původu vůbec.

Velké ztráty významně poznamenaly jeho dětství i rané mládí,¹⁶⁷ přesto nezahořkl a nadále vzhlížel s nadějí do budoucnosti. Další velkou ránu mu zasadila druhá světová válka, během níž ztratil také svého otce. Nicméně měl velké štěstí na lidi, kteří mu vstupovali do života. Nesmazatelnou stopu zanechal vedle zbožného otce také „nezlomený princ“ kardinál Adam Stefan Saphieha, arcibiskup krakovský, který neohroženě vystupoval v protinacistickém odboji a mladý Karol se k němu jako tajný student bohosloveckého semináře statečně přidal, přičemž ještě patřil mezi tajné provozovatele „Rapsodického divadla“, ve kterém bojoval proti nacismu, proti tyranovi, který popíral lidskou svobodu ve všech ohledech. Tento boj mu byl údělem. Celý život zasvětil boji za lidská práva a svobodu lidí, kdy po nacistech se postavil tváří v tvář dalšímu pokusu o rozdrcení lidské svobody - komunismu, na jehož pádu v roce 1989 měl obrovský podíl. Velkým zklamáním pro něho bylo, že ani poté se netěšil klidu a míru dlouho, nýbrž že svět opět upadl do násilí a válek.¹⁶⁸

Jan Pavel II. vydal za svůj pontifikát celkem 16 encyklik, ve kterých se věnoval „prakticky všem aspektům katolického života i nejnaléhavějším státoporným otázkám.“¹⁶⁹ Následující část se bude týkat těch, které se nejvíce dotýkají lidských práv a svobod. Jsou to *Redemptor hominis* (Vykupitel člověka), *Veritatis splendor* (Nádhera pravdy), *Evangelium vitae* (Evangelium života) a *Fides et ratio* (Rozum a víra). Nezanedbatelný přínos měly také jeho projevy v OSN a první návštěva Polska, která měla neoddiskutovatelný vliv na pád komunismu v Evropě, proto jsou zmíněny i ony.

5.2.1 Encyklika *Redemptor hominis*

Encyklika *Redemptor hominis* (Vykupitel člověka) je první papežovou encyklikou. Vydána byla v roce 1979. Věnoval ji „celé věci lidstva, jeho důstojnosti, hrozbě, jež ho ohrožuje, a konečně jeho nezcizitelným právům.“¹⁷⁰ Hlavní důraz zde klade na Krista - Kristus vykupuje člověka z lásky a s láskou, skrze kterou člověk jedině může sám sebe poznat a v níž jedině „člověk nalézá svou vlastní velikost, důstojnost a hodnotu svého

¹⁶⁷ V 9 letech mu zemřela matka Emílie na srdeční vadu, ve 12 letech ztratil staršího bratra Edmunda, který zemřel na spálu, kterou se nakazil v nemocnici, kde pracoval, a ve 20 letech ztratil i otce.

¹⁶⁸ Srov.: WEIGEL: op. cit., 5–22.

¹⁶⁹ Tamtéž, 11.

¹⁷⁰ JAN PAVEL II.: Promluva při mši svaté Birkenau, in: WEIGEL: op. cit., 313.

lidství,¹⁷¹ ovšem nezanedbatelnou úlohu zde má i člověk, který je v lidské složce vykoupení sám znovu stvořen: „Už není Žid anebo Řek, už není otrok anebo člověk svobodný, už není muž anebo žena; všichni jste jeden v Ježíši Kristu“ (Gal 3,28). Strážkyní a učitelkou Bohem zjevené pravdy a s ní související odpovědnosti, ale i pravé svobody, která je podmínkou a základem skutečné důstojnosti lidské osoby je z Kristova ustanovení církve. Jejím úkolem je s pomocí Ducha svatého lidskou důstojnost a svobodu nejen hlásat, ale i chránit, což se projevuje přístupem k lidem: je nutné, aby uchovávala hlubokou úctu k člověku, k jeho rozumu, vůli, svědomí a svobodě.¹⁷² Velký důraz je v této encyklice věnován i neporušitelným lidským právům a základním svobodám, na jejichž důležitost Jan Pavel II. upozorňuje. Je pro něho alarmující jejich pošlapávání nejen během války, ale hlavně v období míru, což „z hlediska pokroku znamená nepochopitelný projev boje proti člověku, naprosto neslučitelný s jakýmkoliv programem, který se vydává za ‚humanitní.‘“¹⁷³ V souvislosti s bohatou vlastní zkušeností s komunismem se opět vrací ke svobodě náboženské, jejímž je velkým zastáncem: „Omezování náboženské svobody jednotlivců a společností nepatří jen mezi bolestné lidské zkušenosti, nýbrž zasahuje především i samu důstojnost člověka, nezávisle na jeho náboženském vyznání či světovém názoru. Omezování náboženské svobody a její porušování je v rozporu s lidskou důstojností a s objektivními lidskými právy.“¹⁷⁴

5.2.2 Papež svobody a humanismu poprvé v rodném Polsku

Papežovy výzvy k respektování lidských práv a náboženské svobody spolu se svobodou svědomí, podemílaly ideologické základy všech totalitních režimů, ale především toho komunistického. Jemu zasadila další ránu papežova návštěva rodného Polska. Během pouhých devíti dní, které zde strávil, navštívilo jeho mše více než třináct milionů lidí, tedy více než třetina všech obyvatel Polska. V promluvě, kterou měl k polským biskupům, se ohledně požadavků církve odvolával na konstituci II. vatikánského koncilu *Lumen gentium*, která žádá, aby normálním stavem ve společnosti byla „svoboda jednotlivce jít za pravdou podle diktátu a požadavku svědomí, svoboda církve, aby nabízela evangelium společnosti a svoboda jednotlivých věřících a celé církve

¹⁷¹ JAN PAVEL II.: Encyklika *Redemptor hominis*, <http://www.kebrle.cz/katdocs/RedemptorHominis.htm>, (23. dubna 2009), čl. 10.

¹⁷² Srov.: Tamtéž, čl. 12.

¹⁷³ Tamtéž, čl. 17.

¹⁷⁴ Tamtéž, čl. 17.

sloužit potřebám společnosti.“¹⁷⁵ Nic víc biskupové v Polsku ani v ostatních zemích sužovaných komunismem nežádali. Ale i to bylo příliš. V milovaném Krakově, pronesl k obrovskému davu, který na něho v dešti čekal: „Během příštích dní chci dělat totéž, co jsem dělal vždycky: vyhlášovat velké skutky Boha, podávat svědectví evangelia a sloužit důstojnosti člověka.“¹⁷⁶ Při mši svaté, kterou sloužil za oběti holocaustu pronesl: „Připomínka Osvětími nám dává závazek - že práva každé lidské bytosti zakotvená v Deklaraci lidských práv napsaných ve stínu Osvětími, musí být ctěna a respektována spolu s legitimními právy národů na jejich jazyk, kulturu, svobodu a rozvoj.“¹⁷⁷ Při poslední mši svaté, kterou sloužil pro dva až tři milióny poutníků, je požádal, aby cíl lidského života hledali ve světě Boha. Jedině v něm mohou objevit naplnění života a úlohy člověka. Tato úloha vyžaduje, aby žili ve vnitřní svobodě, v níž hledají pravdu a svobodně ji přijímají.¹⁷⁸

5.2.3 Projev na generálním shromáždění OSN 2. října 1979

V říjnu 1979 pronesl Jan Pavel II. projev na generálním shromáždění Organizace spojených národů, v němž otevřeně kritizoval většinu členských států OSN v postoji k lidským právům a svobodám, hlavním dokumentem OSN nazval Všeobecnou deklaraci lidských práv a svobod, která se stala „milníkem na dlouhé a obtížné cestě lidské rasy“¹⁷⁹ a poukázal na to, že „pokrok lidstva se musí měřit podle kritérií hodných lidských bytostí, a to znamená měřit pokrok nejen vědou a technikou, ale také a hlavně nadřazováním duchovních hodnot a pokroku v morálním životě“. [...] Úcta k lidským právům znamená úctu k důstojnosti a hodnotě každé lidské bytosti. [...] Ústředním právem je „právo svobody myšlení, svědomí a náboženství a právo svou víru dát najevo buď jednotlivě, nebo společně, veřejně, nebo soukromě.“¹⁸⁰ Za největší hrozbu pro mír označil ty systémy, „které přestože podepsaly mezinárodní úmluvu o lidských právech, vytvářejí takové formy společenského života, v nichž praktické vykonávání těchto svobod odsuzuje člověka, aby se stal druhořadým občanem [...], aby dokonce ztratil možnost vychovávat svobodně svoje

¹⁷⁵ WEIGEL: op. cit., 310.

¹⁷⁶ Tamtéž, 311.

¹⁷⁷ Tamtéž, 314.

¹⁷⁸ Srov.: Tamtéž, 316.

¹⁷⁹ Tamtéž, 345.

¹⁸⁰ Tamtéž, 344.

děti,¹⁸¹ čímž jednoznačně ukázal na komunismus a marxismus-leninismus, aniž je musel jmenovat. V tomto projevu směřoval k potvrzení jednoznačného stanoviska katolické církve, která pokládá za prvořadé cíle svého působení v mezinárodní politice lidskou svobodu a obranu základních lidských práv, jejichž základ je zakotven v biblické pravdě o lidské důstojnosti.¹⁸²

5.2.4 Encyklika *Veritatis splendor*

Encyklika *Veritatis splendor* (Nádhera pravdy), vydána v roce 1993, je desátou encyklikou Jana Pavla II. Jejím předmětem je obširnější a podrobnější pojednání o otázkách týkajících se samých základů morální teologie. Navazuje na Katechismus katolické církve, a proto hodlá vyložit důvody jen pro některé sporné otázky morálního učení, založeného na Písmu svatém a na živé apoštolské tradici.¹⁸³

Velký důraz zde Jan Pavel II. klade na spojení pravdy a svobody. Celá staletí nikdo nepochyboval o tom, že pravda se svobodou jsou navzájem neoddělitelné a nyní, v době kdy se vše relativizuje, se rozšiřuje představa, že morální pravdy svobodu spoutávají, a proto je pohodlnější mít jen samotnou svobodu bez pravdy. Ovšem „svoboda oddělená od pravdy se stává povolením k čemukoliv a povolení k čemukoliv je zhoubou svobody. [...] Svoboda nespoutaná pravdou je sama sobě smrtelným nepřítelem.“¹⁸⁴

Tragédií dvacátého století se podle Jana Pavla II. staly některé proudy moderního myšlení, v nichž se zdůrazňuje svoboda až k jejímu zabsolutizování, jako by ona sama mohla být zdrojem a původcem hodnot.¹⁸⁵ Lidé úplně zapomněli, že tím, kdo určuje co je dobré a co zlé, není člověk, ale Bůh.¹⁸⁶ Tím, že se lidé postavili na místo Boha, tím, že oni sami chtějí určovat, co je dobré a co zlé, přičemž každý má hranici tam, kde ji chce nebo potřebuje mít, dospěla společnost ke krizi pravdy. Myšlenka univerzální pravdy o dobru, které lze poznat lidským rozumem, už neexistuje. Tím, kdo určuje kritéria dobra a zla již není Bůh, ale svědomí každého jednotlivce. Výsledkem je individualistická etika, v níž má každý svoji pravdu, která je zpravidla odlišná od pravdy ostatních.¹⁸⁷ V protikladu stojí

¹⁸¹ Tamtéž, 345.

¹⁸² Srov.: Tamtéž, 346.

¹⁸³ Srov.: JAN PAVEL II.: *Veritatis splendor*, čl. 4–5.

¹⁸⁴ Srov.: WEIGEL: op. cit., 681.

¹⁸⁵ Srov. JAN PAVEL II.: *Veritatis splendor*, čl. 32.

¹⁸⁶ Tamtéž, čl. 35.

¹⁸⁷ Srov.: Tamtéž, čl. 32.

dnes teorie přiznávající právo rozhodovat o dobru a zlu jednotlivcům nebo společenským skupinám na základě tvrzení, že „lidská svoboda prý může ‚vytvářet hodnoty‘ a má přednost před pravdou do té míry, že sama pravda by měla být považována za výtvar svobody. Svoboda by potom měla právo vyžadovat takovou morální nezávislost, která by prakticky znamenala její absolutní svrchovanost.“¹⁸⁸ Proti tomu se ale staví společenské humanitní vědy, které o lidské svobodě pochybují nebo ji dokonce popírají.¹⁸⁹

Encyklika nás vrací k Písmu svatému, kde Ježíš říká: „Poznáte pravdu a pravda vás osvobodí“ (J 8,32). To nám ukazuje, že svoboda bez pravdy není možná, že svoboda je bytostně závislá na pravdě a pravdu nám nemůže ukázat lidský rozum, ale jedině Bůh, tvůrce přirozeného morálního zákona. Pokud člověk Boha popírá vede to jen k jeho vlastní zkáze. „Vždyť tvor se bez Stvořitele ztrácí.“¹⁹⁰ Pokud se člověk skloní a přijme morální zákon, uzná zároveň svoji stvořenost a závislost na Stvořiteli. Tím se jeho svoboda nezmenší. Naopak. Vzhledem k tomu, že jediný Bůh může dát člověku vyčerpávající odpověď na jeho otázku po smyslu života a smrti, Bůh, který ho smrtí svého Syna na kříži vykoupil z hříchu, ten samý Bůh odpovídá člověku tím, že člověk se stává více člověkem tím, že následuje Krista, tím, že se dobrovolně poddává normám Božího zákona. To je jediný způsob, jak lze získat větší důstojnost a svobodu, protože největší záruku neposkytuje žádný dokument vytvořený lidmi, ale evangelium Ježíše Krista, které přináší pravdu o důstojnosti, poslání a osudu lidských bytostí, která byla zjevena v Ježíši Kristu,¹⁹¹ které „zvěstuje a vyhláší svobodu Božích dětí, zavrhuje otroctví [...], má v úctě důstojnost svědomí a jeho rozhodování.“¹⁹²

Encyklika zaujímá nezastupitelné místo v současném morálním učení katolické církve zejména pro svoji snahu spojit lidskou svobodu s morálními základy, které byly její nedílnou součástí do čtrnáctého století. Potom díky filozofii nominalismu a jejího přivlastnění svobody k surové vůli po moci se svoboda stává závislou na každém jednotlivci. Výsledkem je naše cenění si vlastní svobody a respekt k svobodě druhých, protože máme pocit, že mi sami i druzí jsme schopni rozlišit co je dobré a co zlé. Ale Jan Pavel II. se snaží ukázat nám cestu ze sobectví a odpovědět na otázku: „Jak se má

¹⁸⁸ Srov.: Tamtéž, čl. 35.

¹⁸⁹ Srov.: Tamtéž, čl. 33.

¹⁹⁰ *Gaudium et spes*, čl. 36.

¹⁹¹ Srov.: WEIGEL: op. cit., 9.

¹⁹² *Gaudium et spes*, čl. 41.

Srov.: JAN PAVEL II.: *Veritatis splendor*, čl. 36–41.

svobodně žít, abychom svobodu nezničili?“¹⁹³ Odpovědí nám budiž, že „pouze když budou uznány morální zákony, může být krize moderní společnosti vyřešena. Uznáním morálních zákonů ,může být respektována a všeobecně uznána důstojnost člověka.“¹⁹⁴

5.2.5 Encyklika *Evangelium vitae*

Encykliku *Evangelium vitae* (Evangelium života) podepsal papež ve svátek Zvěstování Páně, kdy si církev připomíná vtělení Božího Syna, tedy ve výroční den, kdy Panna Maria souhlasila s početím Ježíše Krista. Tato encyklika mluví především o důstojnosti každého lidského života a potřebě jeho ochrany od početí po přirozenou smrt. Je to silný apel na „vyspělou civilizaci“, v níž jsou lhostejnost a sobectví skrývány za pojem „svoboda“. Jde o snahu předložit nejen věřícím, ale „všem lidem dobré vůle“¹⁹⁵ oficiální stanoviska, která k těmto problémům zaujímá církev.

V určení prostředků, které lidský život ohrožují nebo ponižují, se encyklika odvolává na pastorální konstituci o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*: „Všechno, co je přímo proti životu, jako vraždy všeho druhu, genocidy, potraty, eutanazie i dobrovolná sebevražda; cokoli porušuje nedotknutelnost lidské osoby, jako mrzačení, tělesné nebo duševní mučení, pokusy o psychické násilí; co uráží lidskou důstojnost, jako nelidské životní podmínky, svévolné věznění, deportace, otroctví, prostituce, obchod se ženami a mladistvými; a také hanebné podmínky práce, když je s dělníky zacházeno jako s pouhými výrobními prostředky, a ne jako se svobodnými a odpovědnými osobami: všechny tyto věci a jim podobné jsou opravdu ostudné, vnášejí nákazu do lidské civilizace a poskvřňují více ty, kteří je dělají, než ty, kteří trpí bezpráví, a velice zneuctívají Stvořitele.“¹⁹⁶ Alarmující je především to, že „co dříve bylo jednomyslně považováno za zločin a bylo odsuzováno společným smyslem pro čest, postupně je míněním společnosti přijímáno.“¹⁹⁷ To dokazuje, jak dnešní lidé relativizují vše, co dosud přijímali jako morální závazky, o jejichž bezpodmínečné platnosti nelze pochybovat. Lidský život už nemá hodnotu jen proto, že je lidským životem, ale je třeba, aby si svůj smysl obhájil před

¹⁹³ Srov.: WEIGEL: op. cit., 686.

¹⁹⁴ Tamtéž, 310.

¹⁹⁵ Srov.: JAN PAVEL II.: *Evangelium vitae*, Praha: Zvon 1995, <http://www.kebrle.cz/katdocs/EvangeliumVitae.htm>, (23. dubna 2009), Motto. Srov. Tamtéž, čl. 2.

¹⁹⁶ *Gaudium et spes*, čl. 27.

¹⁹⁷ JAN PAVEL II.: *Evangelium vitae*, čl. 4.

druhými. Tuto dnes velmi rozšířenou skutečnost nazývá Jan Pavel II. „kulturou smrti“¹⁹⁸. Lidé již mají tak oslabené svědomí, že nedokážou jistě říci, co je dobré a co nikoli. Společnost, která by měla být zárukou základních lidských práv, jak je to součástí Ústav většiny států světa, se tváří netečně nebo dokonce podporuje toto „spiknutí proti životu“, které postihuje nejen jednotlivce, ale celé společnosti, národy a dnes má již celosvětový rozměr.¹⁹⁹

Kromě objasnění naprosté nedotknutelnosti nevinného lidského života, plynoucí přímo z nauky Písma svatého, zde Jan Pavel II. poukazuje na konkrétní přestupky proti suverenitě života, jako je např. zabití, potrat, eutanazie, vražda či sebevražda.²⁰⁰ Dále je zde vyjádřena tvrdá kritika demokratického pluralismu, jehož základy dnes v žádném případě nespočívají na morálních hodnotách plynoucích z Božích přikázání. Díky tomu, že žijeme v demokratické společnosti, máme možnost říkat jakékoli názory a musíme respektovat názory druhých. Ovšem demokracie nezaručuje morálnost. Spíše naopak. Většinová společnost dnes s názory církve, která je jakýmsi jejím svědomím, souhlasí velmi zřídka, protože se zdá, že smyslem života je žít snadno a co nejpohodlněji. To je ale krátkozraké, protože „hodnota demokracie stojí a padá s hodnotami, které tato vyjadřuje a rozvíjí. Nepochybně jsou to zvláště zásadní otázky důstojnosti každé lidské osoby, respektu vůči jejím posvátným a nezcizitelným právům a rovněž přijetí ‚společného dobra‘ jakožto cíle a měřítko politické činnosti.“²⁰¹ Jejich základem nemůže být většinové mínění, které se často mění, ale jen „uznaný objektivní morální zákon, k němuž se vlastní občanský zákon musí vztahovat“²⁰². Jan Pavel II. zde kritizuje všeobecně přijímaný utilitarismus, který vede lidi do záhuby, pokud vymezí lidské svobodě tak malý prostor, ve kterém se odvažují posuzovat lidské bytosti podle míry užitečnosti. Je zapotřebí kulturní přeměny, tedy „všeobecné probuzení svědomí a společné morální úsilí. [...] Novou kulturu života musíme vytvářet my všichni společnými silami.“²⁰³

Základním krokem na této cestě je odhalit základní vztah mezi životem a svobodou, tedy zjistit, že každý lidský život je ve své podstatě nesmírně a nedotknutelně hodnotný.

¹⁹⁸ Tamtéž, čl. 12.

¹⁹⁹ Srv.: Tamtéž, čl. 12.

²⁰⁰ Lidská svoboda pochopená jako možnost zabít nevinného a bezbranného člověka se stala v dnešní demokratické společnosti každodenní realitou. Pro lepší pochopení názorů katolické církve na problematiku potratů, eutanazie a trestu smrti je závěr oddílu věnován této oblasti.

²⁰¹ JAN PAVEL II.: *Evangelium vitae*, čl. 70.

²⁰² Tamtéž, čl. 70.

²⁰³ Tamtéž, čl. 95.

Hodnotu lidského života nelze oddělit od hodnoty svobody, protože v případě porušení jedné by zároveň došlo i k porušení druhé. „Opravdová svoboda není tam, kde život není uctíván ani milován; rovněž tak ani život v plnosti nemůže existovat jinde než ve svobodě. Tyto dvě pravdivé skutečnosti mají k sobě jedinečný vztah, jímž jsou nerozlučně spojeny: totiž povolání k lásce. Tato láska jakožto upřímné sebedarování je nejhlubším smyslem života a svobody každé lidské osobnosti.“²⁰⁴

Neméně důležité je spojení svobody s pravdou. Pokud chápeme lidskou svobodu jako samostatnou oblast, bez poslušnosti vůči pravdě, nic nás nenutí respektovat lidská práva. Obsahem svobody pak není láska, ale sebeláska, která nebere ohled na nikoho druhého a sleduje pouze vlastní cíle. Tato cesta ale k žádné svobodě nevede. Směřuje buď k absolutní totalitní nadvládě veřejné autority, nebo anarchistickému úsudku jednotlivců. Není zde místo pro spravedlnost, lásku ani svobodu, neexistuje pravda o člověku, ale národy ovládá jen nenávist a nespravedlnost, která určuje jejich jednání.²⁰⁵ Ovšem pokud si člověk uvědomí svoji závislost na Bohu, „může plně realizovat svou svobodu a života a rovněž tak respektovat život i svobodu každého jiného člověka. „Středem každé kultury je postoj, který člověk zaujímá k největšímu tajemství: k tajemství Boha.“ Kdykoli se popírá Bůh a žije se, jako kdyby neexistoval nebo jeho přikázání neměla žádný smysl, velmi snadno se začne také popírat a porušovat důstojnost člověka a nedotknutelnost jeho života.“²⁰⁶

K tomu, aby společnost znovu objevila a uznala tyto skutečnosti, jako opravdu nezbytné pro zkulturnění společenství, je třeba vychovat lidi, kteří budou schopni především svým životním postojem ukázat, co je podstatné a co podružné. Je třeba, aby mladí lidé chápali svoji sexualitu jako dar opravdové lásky v odevzdání se jednoho druhému. Potom totiž budou z ní vzniklý život chránit, nikoli zabíjet. Dále je nutné si uvědomit, že k životu patří i utrpení a smrt. Dříve žili celé generace pod jednou střechou a všichni byli svědky jak radostných tak bolestných událostí od svého raného dětství. Nezbyvá, než se znovu naučit tyto zákonitosti respektovat a být schopni pomáhat těm, kdo pomoc potřebují. Tím bude zdůrazněn „spasitelný charakter oběti utrpení, které je-li přijímáno ve společenství s Kristem, vede k nejhlubší účasti na vykoupení.“²⁰⁷ V tomto

²⁰⁴ Tamtéž, čl. 96.

²⁰⁵ Srov.: JAN PAVEL II.: *Centesimus annus*, in: Sociální encykliky (1891 - 1991), Praha: Zvon, 1996. Čl. 17.

²⁰⁶ JAN PAVEL II.: *Evangelium vitae*, čl. 96.

²⁰⁷ Tamtéž, čl. 97.

kontextu není smrt smrtí, ale pouhým přechodem k novému životu, na němž mají křesťané spoluúčast díky tajemství smrti a zmrtvýchvstání Kristově.²⁰⁸

Evangelium vitae tedy naléhavě upozorňuje na pravou hodnotu a smysl lidského života a volá po autentické svobodě, která je právě s úctou a láskou k životu pevně spjata.

„Kultura smrti“

Vzhledem k aktuálnosti této problematiky je zařazen následující oddíl, jenž demonstruje jeden z nejzřetelnějších a bohužel i nejčastějších příkladů špatně pochopené lidské svobody, kterým se staly potraty, eutanazie a tresty smrti. Přitom naprostá nedotknutelnost nevinného lidského života nalézá své morální opodstatnění přímo v nauce Písma svatého, je dále předávána církevní tradicí a jednomyslně hlásána učitelským úřadem církve.²⁰⁹ Ve Starém zákoně je jasně stanoven příkaz: „Nezabiješ“ (Ex 20,1; Dt 5,13), který je vyložen v Ex 23,7: „Nepřipustíš, aby byl zabit nevinný a spravedlivý“. Zdůvodnění se nachází v Dt 32,39: „Jsem jedině já, jiný bůh vedle mne není, já usmrcuji i obživuji“. Nový zákon je ve svých požadavcích ještě radikálnější, kdy pod příkaz „nezabiješ“ vztahuje „skutky lidské svévole: [...] rozboje, hádky, žárlivost [...] rozpory, rozkoly, závist“ (Gal 5,20). Nejvýstižněji je stanovisko Písma svatého na zabití nevinného vyjádřeno v Gn 4,10: „prolitá krev [...] křičí ke mně ze země“. Magisterium se k těmto výroky přidává. V encyklice Jana XXIII. *Pacem in terris* je uvedeno právo člověka na život a na jeho důstojnou úroveň uvedeno na prvním místě²¹⁰. Druhý vatikánský koncil jako první prohřešek proti lidskému životu uvádí vraždu²¹¹. Odůvodnění nachází ve slovech Pána Ježíše: „Cokoli jste učinili jednomu z těchto mých nepatrných bratří, mně jste učinili.“ (Mt 25,40).²¹²

V této linii pokračuje i encyklika *Evangelium vitae*, která zdůrazňuje posvátnost a nedotknutelnost lidského života²¹³, kde magisterium označilo jako „absolutně a zásadně morálně nepřijatelné [...] přímé a úmyslné zabití nevinného člověka [...] [které] nemůže být dovoleno ani jako cíl nebo jako prostředek k dosažení dobra. Je to závažné neuposlechnutí

²⁰⁸ Srov.: Tamtéž, čl. 97.

²⁰⁹ Tamtéž, čl. 57.

²¹⁰ Srov.: JAN XXIII.: op. cit., čl. 11.

²¹¹ Srov.: *Gaudium et spes*, čl. 27.

²¹² Srov.: SKOBLÍK: op. cit., 184–185.

²¹³ Srov.: JAN PAVEL II.: *Evangelium vitae*, čl. 53, 57.

Srov.: Katechismus katolické církve, čl. 2258.

morálního zákona. [...] „Je třeba vyhlásit, že nikdo a nic žádným způsobem nemůže dovolit, aby nevinná lidská bytost byla zabita, ať už jako plod nebo embryo, dítě nebo dospělý, stařec nebo člověk nevyléčitelně nemocný nebo umírající. Dále nikomu není dovoleno vyžadovat takový akt působící smrt ani pro sebe, ani pro někoho jiného, kdo je svěřen do jeho odpovědnosti.“ [...] „Neexistují pro žádného výsady a výjimky. [...] Před morálními požadavky jsme si všichni absolutně rovni.“²¹⁴

Jako zvlášť závažný a opovrženímhodný zločin proti životu je uveden úmyslný potrat²¹⁵, nad nímž se dnes ve vyspělých zemích málokdo pozastavuje, ať už k němu vede jakákoli indikace²¹⁶. A právě akceptování těchto hrůz je dokladem nebezpečné morální krize dnešní „vyspělé“ společnosti. Problém nastolují různé filozofické názory, odkdy je lidský život lidským životem. Nicméně stanovisko církve je, že za počátek lidského života nelze označit některou z fází vývoje embrya, protože lidský život začíná již v okamžiku oplodnění a to jak v „lidském“ tak „nelidském“, které se děje pomocí umělého oplodnění.²¹⁷ Proto je také v církvi tak jednoznačný názor na klonování embryí, pokusy na embryích či jejich další výzkum ať je důvod jakýkoli.²¹⁸

²¹⁴ JAN PAVEL II.: *Evangelium vitae*, čl. 57.

²¹⁵ Srov.: Tamtéž, čl. 58.

²¹⁶ Potrat je ženě povolen, pokud je odůvodněn některou z následujících indikací:

Indikace terapeutická je v případech, že těhotenství ohrožuje život matky. Do této skupiny spadá ohrožení jistě i očekávané, fyzické i psychické, kde indikací může být i jen předpoklad, že matka kvůli psychické poruše nebude schopna dítě donosit či po porodu přijmout.

Indikace eugenická je jakási selekce lidí, kdy je indikován potrat kvůli postižení nebo závažné nemoci dítěte. Není v zácnosti, když je diagnóza stanovena navzdory nejnovější použité technice chybně nebo dojde k potratu následkem prováděných vyšetření i přesto, že je plod zdravý. Navíc v této indikaci vítězí kvalita života nad životem samým, což je nepřipustné.

Indikace kriminologická nebo *etická*, kdy důvodem k potratu je znásilnění ženy a její domněnka, že by dítě nemohla milovat či vychovávat.

Indikace sociální, kdy dítě znamená pro matku či rodinu příliš velkou sociální nebo ekonomickou zátěž. Do této indikace spadá i případné narušení plánů matky či rodiny, které se týká například kariéry.

Z uvedeného je patrné, jak lehce může člověk sklouznout k porovnání neporovnatelných hodnot, jakými jsou kariéra, krása, majetek a jiné, zdraví nebo jiné hodnoty oproti lidskému životu. Pro doplnění: všechny indikace povolují provedení potratu do ukončeného 12. týdne těhotenství, s výjimkou indikace eugenické, která povoluje provedení potratu prakticky během celého těhotenství.

Srov.: PESCHKE Karl Heinz: *Křesťanská etika*, Praha: Vyšehrad 1999. Str. 291-292.

Církev připouští pouze nepřímý terapeutický potrat, který je nepřímým důsledkem zákroku zaměřeného na odstranění kriticky nemocné části těla či zastavení krvácení. Dalším případem nepřímého terapeutického potratu může být těhotenství ve vejcovodech nebo v dutině břišní. Všechny ostatní indikace, církev razantně odmítá, neboť důstojnost lidského života nelze poměřovat kvalitou, protože všichni lidé jsou si důstojností rovni.

Srov.: SKOBLÍK: op. cit., 185–186.

²¹⁷ Srov.: Stanovisko svatého stolce ke klonování lidských embryí, in: <http://tisk.cirkev.cz/z-vatikanu>. (30. dubna 2009)

²¹⁸ Srov.: JAN PAVEL II.: *Evangelium vitae*, čl. 63.

Dalším morálním problémem dnešní doby se stává eutanazie, tedy doslova „dobrá smrt“. Tento výraz nejprve znamenal všestrannou pomoc umírajícímu člověku zaměřenou na zmírnění fyzických bolestí a psychických úzkostí. V dnešní době je eutanazie většinou synonymem pro usmrcení nevléčitelně nemocného člověka na základě jeho přání, jedná se tedy o tzv. aktivní eutanazii. Encyklika *Evangelium vitae* definuje eutanazii takto: „Eutanazie ve svém základním a vlastním smyslu je činnost nebo opomenutí, které ve své podstatě a záměru působí smrt, aby tak byla odstraněna bolest.“²¹⁹ Podstatné je, že se jedná o dobrovolný úmysl, jehož výsledkem je smrt. Eutanazii je nutno odlišit od tzv. „vehementní terapie“, která využívá léčebných postupů, které neodpovídají stavu nemocného, protože jsou neúměrné dosažitelným výsledkům, tedy jen prodlužují umírání a tím zatěžují jak nemocného, tak jeho rodinu. V tomto případě církev souhlasí s ukončením léčení prodlužující umírání, nicméně je nutno zachovat péči, která i takto nemocnému přísluší.²²⁰ Církev také souhlasí s používáním tzv. paliativní léčby, která slouží ke zmírnění nesnesitelných bolestí, i přesto, že díky jejímu užívání může dojít ke zkrácení života. Na druhou stranu encyklika říká, že „nelze zbavit umírajícího vědomí bez závažné příčiny.“²²¹ Podstatné je, že církev považuje eutanazii za „těžké porušení Božího zákona, protože je to vědomé zabití lidské osoby, které je morálně nepřijatelné.“²²²

Stejně stanovisko jako k potratu a eutanazii zaujímá církev i k vraždě a sebevraždě, které „považuje za těžké zlo a jako takové je odmítá.“²²³ Ovšem v otázce trestu smrti dochází v této encyklice k pozoruhodnému vývoji. Dosud totiž byl trest smrti uznáván na základě biblické tradice „nejen jako společenská sebeobrana, ale i jako spravedlivá odplata za spáchané zlo a jako odstrašující prostředek proti budoucím zločinům“²²⁴. Nyní ovšem staví církev na první místo nápravu nepořádku, který byl vinou způsoben. Dalším cílem trestu je „obrana veřejného pořádku a bezpečnost osob. Konečně má trest léčebnou hodnotu: podle možností má přispívat k nápravě viníka“²²⁵. Proto církev nově svoluje k použití nejvyššího trestu jen „za předpokladu, že je s plnou jistotou určena totožnost a odpovědnost viníka [...] a pokud je toto jediná možnost účinné ochrany lidských životů

²¹⁹ Tamtéž, čl. 65.

²²⁰ Srov.: Tamtéž, čl. 65.

²²¹ Tamtéž, čl. 65.

²²² Tamtéž, čl. 65.

²²³ Tamtéž, čl. 66.

²²⁴ WEIGEL: op. cit., 749.

²²⁵ Katechismus katolické církve, čl. 2266.

před útočníkem“²²⁶. Ospravedlnění tohoto trestu je tedy jen jako sebeobrany před jeho možnou další agresí. V praxi to znamená, že „dnes [...] díky vhodnějšímu uspořádání trestního systému, se tyto případy vyskytují velmi zřídka, pokud vůbec.“²²⁷ Každopádně mají vždy přednost „nekrvavé prostředky k obraně a ochraně lidských životů před útočníkem [...], protože lépe odpovídají konkrétním podmínkám obecného dobra a více se shodují s důstojností lidské osoby“²²⁸.

5.2.6 Projev na generálním shromáždění OSN 4. října 1995

Hlavním tématem papežova projevu byla stejně jako před šestnácti lety všeobecnost lidských práv, ovšem tentokrát se zaměřil především na nedávné změny a jejich dopad na současnost a budoucnost, tedy celoevropský pád komunismu v roce 1989. Chválí odvahu všech lidí, kteří se vzbouřili proti násilí a dokázali si svobodu vybojovat. Vyvrátili tak tvrzení, že „lidská touha po svobodě nemá univerzální charakter.“²²⁹ Opět je hlavní náplní obrana univerzality lidských práv a svobod, ovšem tentokrát klade velký důraz na rozdíl mezi univerzalitou lidské přirozenosti a lidských práv na straně jedné a partikularitou jednotlivých národů na straně druhé. Snaží se národy přimět ke vzájemné spolupráci a respektu jednoho k druhému, které jediné mohou být zárukou vzájemného růstu a porozumění. Jako nejvýznamnější partikularitu uvádí národní kulturu všech národů, které přikládá nesmírný význam a jako příklad uvádí Polsko a jeho schopnost vyrovnat se nejen se ztrátou ekonomické, ale i politické závislosti zejména během druhé světové války a během vlády komunismu. Podotýká, že národ nepotřebuje národní suverenitu k tomu, aby mu byly přiznány „práva národů“, čímž ukazuje na tehdy aktuální původ válek v Bosně, Rwandě a Burundi. Vyzývá svět k respektu a úctě vůči rozmanitosti, jejíž popírání „může vést k popření lidskosti druhého, a výsledkem je zabřednutí do koloběhu násilí, jenž nešetří nikoho, ani děti [a učí, že] rozdílné kultury jsou jen rozdílnými způsoby jak si poradit s otázkou po smyslu lidské existence [jež odkazuje] k největšímu ze všech tajemství: tajemství Boha.“²³⁰

²²⁶ Katechismus katolické církve, čl. 2267.

²²⁷ JAN PAVEL II.: *Evangelium vitae*, čl. 56.

²²⁸ Katechismus katolické církve, čl. 2267.

²²⁹ WEIGEL: op. cit., 764.

²³⁰ Tamtéž, 764.

Velký důraz klade také na náboženskou svobodu a svobodu svědomí, které nazývá „úhelnými kameny struktury lidských práv a základem každé skutečně svobodné společnosti, [přičemž cílem náboženské svobody je život v pravdě a zároveň] pravda je největším ochráncem svobody.“²³¹ Na závěr lidi povzbuzuje k odvaze nebát se a objevit ducha naděje a důvěry, té naděje, která je jednou ze základních božských ctností, a kterou lze získat pouze za pomoci víry. Nadějí, na kterou mají všichni křesťané po jeho vzoru stavět, je ukřižovaný a zmrtvýchvstalý Ježíš Kristus, který jediný je zárukou tolerance, zdvořilého dialogu a smyslu pro odpovědnost za všechny lidi.²³²

5.2.7 Encyklika *Fides et ratio*

Víře, rozumu, ale i svobodě, která je s nimi neodmyslitelně spjata věnoval Jan Pavel II. svoji třináctou encykliku *Fides et ratio* (Víra a rozum). Vydal ji jen pár dní poté, co kanonizoval Terezii Benediktu od Kříže, vlastním jménem Editu Steinovou, o níž řekl: „je ‚syntézou‘ dvacátého století a jeho bouřlivého hledání opravdového lidství. [Ona věděla,] že ‚láska Krista a lidská svoboda jsou vzájemně propojeny, protože láska a pravda mají vnitřní vztah, hledání pravdy a jejího výrazu v lásce jí nepřipadaly ničím divným, ale naopak si uvědomovala, že k sobě navzájem patří. [...] Svým životem nám všem říká: nepřijímejte za pravdu nic, pokud tomu schází láska. A nepřijímejte nic jako lásku, čemu chybí pravda! Jedno bez druhého se stává destruktivní lží.“²³³

Ve stejném duchu je napsána i encyklika *Fides et ratio*, která podává po téměř sto dvaceti letech současný náhled na vztah rozumu a víry, který se tolik liší od toho, jež zastával I. vatikánský koncil²³⁴ a jak se k tomuto tématu stavěla encyklika Lva XIII. *Aeterni patris*.²³⁵ Ovšem za více než století filozofie ztratila svoji víru ve schopnost

²³¹ Tamtéž, 764.

²³² Srov.: Tamtéž, 764–765.

²³³ Tamtéž 828.

²³⁴ I. vatikánský koncil (1869–1870) poukazuje na problém vztahu víry a rozumu už od počátků křesťanství. Odpovědí jsou dva extrémy: racionalismus, jež představuje absolutizaci rozumu a fideismus, jež absolutizuje víru. Racionalismus zastává názor, že vše je nutno prokázat, tedy i víru, naproti tomu fideismus učí, že žádnou věc víry není nutno prokazovat rozumem. Připouští, že jsou věci, které lze poznat jak vírou, tak rozumem. Výsledkem věroučné konstituce Dei Filius je, že lidské bytosti mohou poznat Boha rozumem.

Srov.: Dokumenty I. vatikánského koncilu, Praha: Krystal OP, 2006, 32–33.

²³⁵ Encyklika Lva XIII. *Aeterni patris* (1879) opět uznává tomismus jako oficiální filozofii katolické církve, čímž začalo období tzv. třetí scholastiky, které opět navazuje na Aristotela, hlavního zastávce tentokrát nachází v USA, Francii, Německu, Rakousku a Belgii, byla tedy mnohem rozšířenější než scholastika druhá, která se rozšířila zejména ve Španělsku a Portugalsku. *Aeterni patris* pojednává o svobodě vůle a ducha a spojila rozum s vírou, tedy víra již není otázkou citu ale rozumu.

poznávat pravdu, čímž se její pojmenování „služebnice pravdy“ stalo neplatným. Tato její pýcha připravila lidem století slz a nyní je na lidech, aby se opět nedopustili stejného omylu a nepřipravili si další katastrofy lidských práv, o které nebyla ve dvacátém století nouze. Jan Pavel II. odmítá jak racionalismus, tak fideismus a souhlasí s Augustinem: „Věřit není nic jiného než v myšlení souhlasit ... Každý, kdo věří, myslí, a když myslí, věří ... Není-li víra myšlena, není nic.“²³⁶

Víra je slovy Jana Pavla II. „odpověď poslušnosti Bohu. Předpokládá to, že Bůh je poznáván ve svém božství, ve své transcendenci a svrchované svobodě. [...] Vírou pak člověk dává svůj souhlas tomuto božskému svědectví. To znamená, že plně a naprosto uznává, že to, co bylo zjeveno, je pravda, neboť za to ručí sám Bůh. Tato pravda, která byla darována člověku a kterou nemohl vyžadovat, se začleňuje do kontextu jedinečné komunikace mezi osobami a podněcuje rozum, aby se jí otevřel a pronikl její hluboký význam. Proto úkon, jímž se odevzdáváme Bohu, byl církví vždy pokládán za okamžik základní volby, do níž je zapojena celá osoba. Rozum i vůle uplatňují nejvyšší měrou svoji duchovní přirozenost, aby umožnily subjektu uskutečnit úkon, v němž je plným způsobem žita osobní svoboda. Ve víře tedy není svoboda pouze přítomna; je přímo požadována. Ano, víra dokonce umožňuje každému co nejlepším způsobem vyjádřit svou svobodu. [...] Ve víře totiž lidská osoba uskutečňuje nejvýznamnější akt svého života; svoboda tu totiž pak dosahuje jistoty pravdy a rozhoduje se v ní žít.“²³⁷

5.2.8 Přínos učení Jana Pavla II. k otázce lidských práv a důstojnosti člověka

Jan Pavel II. viděl člověka jako osobu, jako svobodného Božího partnera, jehož hodnota spočívá v tom, že je „Božím obrazem“, a takto k němu přistupoval. Celý život byl neohroženým obráncem lidských práv a s nimi související důstojnosti člověka jako hodnoty, kterou člověku propůjčil Bůh. Bojoval proti svobodě, jak ji chápal svět konce 20. století - jako „svéhlavost, která ve svém souhrnu nevede k většímu lidskému štěstí, ale činí naopak miliony lidí ještě osamělejší, žijící v samotě jen se svými právy, ale s ničím

Srov.: WEIGEL: op. cit., 829.

Srov.: <http://cs.wikipedia.org/wiki>, heslo Aeterni patris. (28. dubna 2009).

²³⁶ JAN PAVEL II.: Encyklika *Fides et ratio*, Víra a rozum, Praha: Zvon 1999, <http://www.kebrle.cz/katdocs/FidesEtRatio.htm>, (23. dubna 2009), čl. 79.

²³⁷ Tamtéž, čl. 13.

víc.“²³⁸ Důvod samoty, která je důsledkem „odcizení“ vidí v záměně prostředků a cílů lidského jednání. Lidé se vzdali uznání hodnoty vlastní i hodnoty druhých, odmítli překonat sebe samé, čímž se připravili nejen o možnost radosti z vlastního lidství, ale i o možnost vstoupit do vztahů solidarity a pospolitosti s druhými, pro něž je Bůh stvořil.²³⁹

Bojoval proti „humanismu“, který ve jménu lidstva a jeho osudu vytváří nově tyranie a zvyšuje lidské utrpení.. Ukazoval, že lékem na zoufalství osamění, kterému člověk podléhá, je „prožitek společenství sebedávající lásky,“²⁴⁰ protože svobodným sebeobětováním se člověk stává opravdu sám sebou. Člověk se ze své podstaty „nemůže zaprodat pouhé lidské projekci skutečnosti, abstraktnímu ideálu nebo nesprávným utopiím. Člověk jako osoba se může oddat pouze jinému člověku nebo jiným lidem a konečně Bohu, jež je původcem jeho bytí a jediným, kdo jeho oddání může plně přijmout.“²⁴¹

„Víra a rozum jsou jako dvě křídla, jimiž se lidský duch pozvedá k nazírání pravdy. Touhu poznat pravdu a nakonec poznat Boha samého vložil totiž do lidského srdce Bůh, aby člověk tím, že pozná a bude milovat Boha, mohl dosáhnout také plné pravdy o sobě samém.“²⁴² A proto: „Nebojte se! [...] Nebojte se rozumu! [...] Nebojte se pravdy! [...] Pravda rozptyluje iluze a osvobozuje lidstvo v tom nejširším smyslu osvobození. Papež svobody, papež nového humanismu [...] učinil z katolické církve hlavní instituci bránící lidská práva a lidský rozum. Tímto konáním napomohl možnosti vytvořit lidštější budoucnost a stal se prorokem nového století.“²⁴³

²³⁸ WEIGEL: op. cit., 853.

²³⁹ Srov.: JAN PAVEL II.: *Centesimus annus*, in: Sociální encykliky (1891–1991), Praha: Zvon, 1996, čl. 41.

²⁴⁰ WEIGEL: op. cit., 853.

²⁴¹ JAN PAVEL II.: *Centesimus annus*, čl. 41.

²⁴² Tamtéž, motto.

²⁴³ WEIGEL: op. cit., 830.

6 ZÁVĚR

Tato práce je snahou upozornit na jednu z nejdůležitějších otázek dnešní doby, kterou lidská svoboda bezesporu představuje. Požadavek svobody plyne z touhy lidí být šťastnými. K tomu je ale potřeba opravdu pevný základ - svoboda pro druhé, svoboda prýšticí z lásky a pravdy. Jinak je pouhým prázdným slovem, které má pro každého jiný význam, a proto je její hodnota jen minimální.

Čerpáním z historických i nejnovějších pramenů, které se k této problematice vztahují, a to jak profánních, tak teologických, se snažím dokázat, že lidská svoboda je jedním ze stěžejních témat spojující napříč jednotlivce i celé národy, všechny kultury a všechna historická období. Z práce vyplývá, že její přítomnost či nepřítomnost je možno částečně ovlivnit tím, jak zodpovědně se k lidské svobodě přistupuje. V dnešní hektické a zmatené době, která je doprovázená stále častějšími a rychlejšími proměnami, není orientace v této problematice vůbec snadná. Snad nikdy lidé neměli tolik deklarované svobody, jako mají v demokratických společnostech zaručeno dnes. Ale zároveň také nikdy nebyla zdrojem takového neklidu a požadavků. Dosud zřejmě nebyla tak ohrožena jako nyní. Dnešní prezentace svobody, tak jak ji můžeme vidět v politice či médiích, je velmi zkreslená a neobjektivní. Lidem je představována jako záležitost každého jednotlivce a nikoli jako hodnota společná všem lidem. Je jim představována jako právo člověka, ovšem nikoli ve spojení se zodpovědností či pravdou, které musí být jejími nedílnými součástmi, pokud má mít skutečnou hodnotu a smysl. Nejvyšší formu svobody ukazuje Jan Pavel II. V ní se snoubí požadavek lidských práv s hlubokou dimenzí lidství, která vyplývá z Božího zjevení.

Ústředním tématem jsou lidská práva v sepětí s touhou lidí po skutečné svobodě a důkaz, že skutečná lidská svoboda má svůj základ jedině v Bohu, který je dárce a zároveň garantem správného pochopení a odpovědného užívání lidské svobody.

Problematiku chápání svobody v dnešním světě by bylo možné podpořit také výzkumem mezi různými skupinami obyvatel, ovšem tuto metodu jsem nevyužila z důvodu příliš velkého rozsahu práce. I přesto se domnívám, že se mi podařilo utřídit řadu důležitých poznatků, které mají svou výpovědní hodnotu.

Práce je určena všem lidem, pro které pojem „lidská svoboda“ není jen prázdným výrazem a chtěli by se více dozvědět o kořenech lidské svobody, jejím historickém vývoji i současném názoru katolické církve na toto téma.

Věřím, že se mi podařilo nalézt argumenty, které ukazují důležitost lidské důstojnosti a svobody v každé době, dnešní přetechnizovanou a nejrůznějšími hodnotami zrelativizovanou dobu nevyjímaje.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

7.1 Literatura

- ARENDOVÁ Hannah: Mezi minulostí a budoucností, Brno: Graphical Brno, 2002.
- BALTHASAR Hans Urs von: Kristova svoboda a my. In: MKR Communio 3 (2008).
- BARTH Karl: Stručný výklad listu Římanům, Praha: Kalich, 1989.
- Bible. Ekumenický překlad, třetí přepracované vydání, Praha: Česká biblická společnost, 1993.
- BOVON François: Místo svobody, Brno: Mlýn, 1993.
- BROŽ Vojtěch: Biblistika. Druhá část: Starý zákon, Hradec Králové, 2005.
- BROŽ Vojtěch: Morální teologie. První část: Obecná morálka, Hradec Králové, 2005.
- CAMPANINI Giorgio: Svoboda křesťanská, in: Slovník spirituality, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1999.
- DAVID Roman: Ústava České republiky. Listina základních práv a svobod, čtvrté aktualizované přepracované vydání, Olomouc: Zlínské tiskárny, 2005.
- Dokumenty I. vatikánského koncilu, Praha: Krystal OP, 2006.
- DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: Deklarace o náboženské svobodě *Dignitatis humanae*, (ze dne 7. prosince 1965), in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995
- DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: Deklarace o poměru církve k nekřesťanským náboženstvím *Nostra aetate*, (ze dne 28. října 1965), in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995.
- DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: Pastorální konstituce o církvi v dnešním světě *Gaudium et spes*, (ze dne 7. prosince 1965), in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995.
- DRUHÝ VATIKÁNSKÝ KONCIL: Věřoučná konstituce o církvi *Lumen gentium*, (ze dne 21. listopadu 1964), in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Praha: Zvon, 1995.
- DUKA Dominik: Zápas o člověka, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007.

- GERLOCH Aleš: Ústavní systém České republiky, Praha: Prospektum, 1999.
- GRÜN Anselm: Cesty ke svobodě, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997.
- HOLUB Tomáš: Boj proti terorismu ve světle nauky proti tak zvané „spravedlivé válce“.
Disertační práce, Praha: 2008.
- CHADWICK Henry: Augustinus. In: Zakladatelé myšlení, Praha: Svoboda, 1994.
- JAN XXIII.: *Pacem in terris*, in: Sociální encykliky (1891–1991), Praha: Zvon, 1996.
- JAN PAVEL II.: Encyklika *Centesimus annus*, in: Sociální encykliky (1891–1991), Praha: Zvon, 1996.
- JAN PAVEL II.: Překročit práh naděje, Praha: Tok, 1994.
- Katechismus katolické církve, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.
- KENNY Anthony: Tomáš o lidském duchu, Praha: Krystal, 1997.
- Kolektiv autorů: Jan I. Bezzemek, in: Ilustrovaná encyklopedie, sv. 2, Praha: Svoboda, a. s. 1995.
- Kompendium katechismu katolické církve, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2006.
- LEV XIII.: Encyklika *Rerum novarum*, in: Sociální encykliky (1891–1991), Praha: Zvon, 1996.
- MORIN Dominique: Učení II. vatikánského koncilu, Praha: Paulínky, 1999.
- NAVRÁTIL Martin: Úvodní studie a komentář. In: ÓRIGENÉS: o svobodě volby, Olomouc: Univerzita Palackého, 2007.
- NIEDERWIMMER Kurt: Der Begriff der Freiheit im Neuen Testament, Berlin, 1966, in: GRÜN Anselm: Cesty ke svobodě, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1997.
- Ottův slovník naučný: Ilustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. Původní vydání Praha: Ladislav Horáček. 1906. Fotoreprint: Paseka: Argo: Sdružení pro Ottův slovník naučný, 2001.
- PESCHKE Karl Heinz: Křesťanská etika, Praha: Vyšehrad 1999.
- PLATON: Obrana Sokratova, Praha: Hyperion, 1929.
- POLA Pavel: Apoštol Pavel a svoboda. In: MKR Communio 3 (2008).

- PŘÍKASKÝ Jiljí V.: Učebnice základů etiky, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000.
- RAHNER Karl, VORGRIMLER Herbert: Teologický slovník, Praha: Zvon, 1996.
- SIMAJCHL Ladislav, CIRKLE Karel a kol.: Kancionál, společný zpěvník českých a moravských diecézí, Praha: Zvon, 1997.
- SKOBLÍK Jiří: Přehled křesťanské etiky, Praha: Karolinum - nakladatelství Univerzity Karlovy, 2004.
- SOKOL Jan: Filozofická antropologie. Člověk jako osoba, druhé vydání, Praha: Portál, 2008.
- SOKOL Jan: Slovník filozofických pojmů, čtvrté vydání, Praha: Vyšehrad, 2004.
- SOKOL Jan: Zůstat na Zemi. Rozhlasové rozhovory o biblických textech, Praha: Vyšehrad, 2008.
- SUDRE Frédéric: Mezinárodní a evropské právo lidských práv, Adamov: Mikada, 1997.
- SWIEZAWSKI Stefan: Nový výklad svatého Tomáše, Brno: Cesta, 1998.
- WEBER Helmut: Všeobecná morální teologie, Praha: Vyšehrad, 1998.
- WEIGEL George: Svědek naděje. Autorizovaný životopis Jana Pavla II., druhé vydání, Praha: Práh, 2005.

7.2 Internetové zdroje

- BAJGAR Miroslav: Svatý Augustin, <http://antika.avonet.cz/article.php?ID=1954>. (26. dubna 2009).
- BENEDIKT XVI.: Encyklika *Spe salvi*, www.kebrle.cz/katdocs.htm, (10. dubna 2009).
- BERTHOUSOS Roger: Církev a demokracie. Lidská práva a obecné blaho, <http://salve.op.cz/obsahy/1997/3c1.html> (3. května 2009).
- cs.wikipedia.org/wiki, heslo Aeterni patris, (28. dubna 2009).
- cs.wikipedia.org/wiki, heslo Epiktétos, (7. března 2009).
- cs.wikisource.org/wiki, heslo Ústava Československé republiky, (29. října 2008).
- cs.wikisource.org/wiki, heslo Charta OSN, (29. října 2008).

cs.wikipedia.org/wiki, heslo novověk, (20. dubna 2009).

cs.wikipedia.org/wiki, heslo psychologie, (28. dubna 2009).

en.wikipedia.org/wiki, heslo Francisco de Vitoria, (8. dubna 2009).

Hugo Grotius in Acton Institute for the study of religion and liberty,
http://www.acton.org/publications/randl/rl_liberal_en_330.php, (8. dubna 2009).

Hugo Grotius in The online Librery of Liberty,
http://oll.libertyfund.org/?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Fperson=3775&Itemid=28, (8. dubna 2009).

JAN PAVEL II.: *Evangelium vitae*, Praha: Zvon 1995,
<http://www.kebrle.cz/katdocs/EvangeliumVitae.htm>, (23. dubna 2009)

JAN PAVEL II.: *Fides et ratio*, Praha: Zvon 1999,
<http://www.kebrle.cz/katdocs/FidesEtRatio.htm>, (23. dubna 2009)

JAN PAVEL II.: *Redemptor hominis*, Praha: Zvon 1996,
<http://www.kebrle.cz/katdocs/RedemptorHominis.htm>, (23. dubna 2009)

JAN PAVEL II.: *Veritatis splendor*, Praha: Zvon 1994,
<http://www.kebrle.cz/katdocs/VeritatisSplendor.htm>, (23. dubna 2009)

JAN PAVEL II: Výzva papeže Jana Pavla II. k zachování míru,
<http://www.blisty.cz/art/13179.html>, (21. dubna 2009).

LOSSKÝ Vladimír: Dogmatická teologie, <http://www.orthodoxia.cz/theolog/losskij.htm>,
 (20. března 2009).

NEUHAUS Richard: II. vatikánský koncil, 40 let poté, deklarace Dignitatis humanae,
<http://www.zenit.org/article-8747?l=english>, (29. března 2009).

ŘEHOŘ XVI.: Encyklika *Mirari vos*,
<http://www.papalencyclicals.net/Greg16/g16mirar.htm>, (21. dubna 2009).

Stanovisko svatého stolce ke klonování lidských embryí, <http://tisk.cirkev.cz/z-vatikanu>,
 (30. dubna 2009)

ŠMÍDOVÁ Lucie: Brainwashing,
www.svengrosman.szm.sk/Demokracia/BRAINWASHING.htm, (4. dubna 2009).

Úvod do trestního práva, <http://www.kspsp.info/sylaby/05-06/pravo/index.htm>,
 (28. dubna 2009)

Všeobecná deklarace lidských práv a svobod, www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/vseobecna-deklarace-lidskych-prav.pdf, (18. října 2008).

www.buh.kvalitne.cz/krestanstvi/vypisky/druhascholastika.htm, (8. dubna 2009).

www.cojeco.cz, heslo osvícenectví. (28. dubna 2009)

www.encyklopedie.seznam.cz, heslo Atlantická charta. (28. října 2008).

www.encyklopedie.seznam.cz, heslo Deklarace nezávislosti. (21. října 2008).

www.encyklopedie.seznam.cz, heslo Deklarace práv člověka a občana. (21. října 2008).

www.encyklopedie.seznam.cz, hesla Glorious revolution, Bill of rights. (21. října 2008).

www.encyklopedie.seznam.cz, heslo Magna Charta Libertatum. (21. října 2008).

www.encyklopedie.seznam.cz/, heslo nacionalismus. (20. dubna 2009).

www.encyklopedie.seznam.cz, heslo Pakt společnosti národů, články 22–23. (28. října 2008).

www.encyklopedie.seznam.cz, heslo Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod. (29. října 2008).

www.iencyklopedie.cz/, heslo donatismus. (26. dubna 2009)

www.iencyklopedie.cz/, heslo nominalismus. (28. dubna 2009)

www.vlada.cz/scripts/detail.php?id=19852. (29. října 2008).

8 SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

Starý zákon

Gn	Genesis, 1. kniha Mojžíšova
Ex	Exodus, 2. kniha Mojžíšova
Lv	Leviticus, 3. kniha Mojžíšova
Dt	Deuteronomium, 5. kniha Mojžíšova
Žl	Žalmy
Jer	Jeremjáš
Ez	Ezechiel
Mdr	Kniha moudrosti

Nový zákon

Mt	Evangelium podle Matouše
Mk	Evangelium podle Marka
Lk	Evangelium podle Lukáše
J	Evangelium podle Jana
Sk	Skutky apoštolů
Řím	List Římanům
1, 2 Kor	1. a 2. list Korint'anům
Gal	List Galat'anům
Ef	List Efezanům
Flp	List Filipanům
Fm	List Filemonovi
Jk	List Jakubův

9 RESUMÉ

Bc. TROJOVSKÁ DRAHOVZALOVÁ, Jana.

Univerzita Karlova v Praze, katolická teologická fakulta, diplomová práce, 2009.

Název: Svoboda jako základní lidská potřeba a požadavek

Práce prezentuje ve čtyřech hlavních kapitolách ne zcela tradiční pohled na lidskou svobodu a její význam pro lidi v různých historických obdobích a různých kulturách. Přibližuje biblický náhled na lidskou svobodu jako dar Stvořitele, svobodu ve spojení pravdy a zodpovědnosti. Poté se obrací na lidskou svobodu jako požadavek přetrvávající během celých staletí, který vede až k vyústění do Všeobecné deklarace základních práv a svobod. Nakonec představuje náhled katolické církve na lidskou svobodu se všemi důsledky za posledních padesát let a reakce učitelského úřadu církve na tuto problematiku. Práce čerpá především z historických materiálů, ovšem poslední kapitola je vypracována z nejnovějších vyjádření magisteria. Zvolena byla metoda monografická s využitím analyticko-syntaktických postupů vycházejících z porovnávání poznatků zjištěných v související literatuře nebo vlastních empirických zjištění. Práce byla zpracována z pohledu katolického křesťana, ovšem s přihlédnutím k možnosti jejího využití i mezi lidmi bez vyznání nebo s jiným vyznáním.

Klíčová slova: lidská svoboda, lidská práva, zodpovědnost, pravda.

10 RESUMÉ

Bc. TROJOVSKÁ DRAHOVZALOVÁ, Jana.

Charles University in Prague. Catholic Theological Faculty, 2008, Diploma Paper.

Title: Freedom as a basic human necessity and demand

The dissertation presents not traditional view of human freedom and its sense in different periods and cultures in four main chapters. It describes human freedom as a gift from the Creator; the freedom as a connection of true and responsibility. Then it is focused on human freedom as a demand which persists of all centuries and leads into the Universal Declaration of Human Rights. Finally, the work presents the Catholic view to human freedom with all consequences for the last fifty years. The thesis gathers mainly from historical resources but the last chapter is based on the latest statement of magisterium. The author used monographic and analytic-syntactical methods. The process is based on the comparison of information covered in books or empirical investigations. The work was created from the catholic view having respect to its use also between people without or with other religion.

Key words: human freedom, human rights, responsibility, the true.

Počet znaků této práce: 194 364.